137/५
पू(A.B)

अथ

१३७/५
पू(A-B)

ग्रन्थनाम.	कर्तृनाम	विषयः
(B) "ग्रहलाघवाख्यं सिध्दान्तरहस्यम्"	"दैवज्ञः" ।	ज्यौतिषम् ।
(A) "मुहूर्त्तमार्त्तण्डः" "मार्त्तण्डवल्लभाव्याख्यायुतः"	"श्रीनारायणः" ।	ज्यौतिषम् ।

113
114

Grahalaghavakhyam Siddanth Rahasyam

Muhuratmartand.

अथोद्वाहाद्वाहे वेदिकालक्षणमाह ॥ वेदीशाकप्रवणा चतुर्वरकरा हस्तोच्छिताग्रस्य दोर्जादेर्द्वि २ त्रियुगांगुलैरुपचि
ता सोक्ता बहिर्वामतः ॥ यस्यांग यदक्षांगिनोंगदितमेकुर्यादिहं दोर्बलं नालोक्यं तु विवाह तस्य श्रेरिद्वनवाह्निजा
द्कुर्यादिदं ॥ ६८ ॥ शाकप्रवणपूर्वनिम्ना चतुर्वरकरा चतुर्भिर्वरकरैः प्रमिता वक्षिणे वैवाह्यः ॥ हस्तोच्छ्रिता ॥ ह
स्तप्रमाणोन्नोन्नता २ इयमग्रस्य ब्राह्मस्योणेक्तौ ॥ सा वेदी दोर्जादेः क्षत्रियादेः क्रमेण द्वियुगालैरुपचिता हीना क्ष
त्रियस्य त्र्यंगुलं न्यूना ॥ वैश्यस्य त्र्यंगुलैर्लोना ॥ शूद्रस्य चतुरं ० गुलोना ॥ शाक कार्येत्याह ॥ बहिर्वामतइति ॥ ग्रहाद्व
हिर्वामभागे अंगुलं यथाणा मार्कंडेयपुराणे उक्तं ॥ परमाणुः परं सूक्ष्मं त्रसरेणुर्महिरजः ॥ वालाग्रं चैव लिक्षा
च यूका चाथ यवोदरं ॥ क्रमादष्टगुणा नाहुर्यवानामष्टतो गुलं ॥ षडंगुलपदं तच्च वितस्तिर्द्विपदं स्मृता ॥ द्विवि
तस्ती तथा हस्तो मार्कंडेयमुनीरितः ॥ आगमांतरेपि ॥ कर्तुर्दक्षिणहस्तस्य मध्यमांगुलिपर्वणः ॥ मध्यमादैर्घ्य
मानेन मात्रांगुलमिति ॥ अन्यत्रोक्तं ॥ यकंचित्पुरुषा यामे विभज्य दशधा पुनः ॥ एकं द्वादशधा सांगं हस्तात्तेनैक
कांगुलं ॥ देहजध्वांगुलं नाम जानीयात स्यतत्पुनः ॥ महामानांगुलिति मात्रांगुष्ठिरिहोदिता ॥ शास्त्रादा दीतितेनै
व कुर्यान्मानांतरेण वा ॥ वेदिकादीनि शिबिकारथ्यादीनां विधिः पुनः ॥ इत्यादि ॥ अत्र वरकरग्रहणं तस्य होम
कर्तृत्वात् ॥ ननु कन्याया अपि लाजाहहुतौ कर्तृत्वमस्ति तत्करप्रमाणं किं नोक्तं ॥ सत्यमल्पावकाशस्यात्कु
न्याकरप्रमाणमप्यंगीक्रियते ॥ तथा चोक्तं देवयजनदीपिकायां ॥ स्वल्पावकाशनिलये हीनं मानं समात्र

१ येदिति॥अथनानाविधकर्मणांअंकैर्गंकस्मिन्नक्षत्रेकर्तव्यमित्यर्थः॥यस्त्वांगमितिवस्यकर्मणः॥यदंगंअदः
अगंअंगिनोमुखस्यगदितसेउक्तंनक्षत्रेकुर्यात्॥इहास्मिन्नगमतेकर्मणिदंदोर्बलंगात्लोस्यंनविचारणीयं॥
तत्रविवाहविशेषमाह।विवाहतःविवाहदिनात्प्राक्त्र्यरिनवान्हितत्तीयषष्ठनवमेन्हि इदंअंगंविवाहावान
कुर्यात्॥विवाहांगानि यथा॥लेदनंकंडनंचैवव्यंजनैमोदकानिच।यमारमंडपौवेदीकुंकुमंवर्णकंतथेति॥अ
थकमप्राप्तवधूप्रवेशमाह॥७॥ लग्नादष्टिदिनांत१६तःसमसुनी७ष्वंक५।९घुषूर्ध्वंतयुग्मस्त्रिमास्यपिहा
यनेहा।शरमिता५हर्षात्परंश्चेद्धया॥वैफागेसितेजगुःश्रुतियुगेद्वाहर्षचित्राश्विनीज्येष्ठेश्रानवमंदिरेनिशिव
धूसंवेशमंगेस्थिरे॥६९॥लग्नाहिवाहतःसकाशात्अष्टिदिनांततःषोडशदिनमध्येसमसुनीषंकेषुघस्रे
षुसमाःसमसंख्याकाः॥मुनीसप्तमाः॥इषुपंचमाः॥अंकोनवमाः॥एषुघस्रेषुदिवसेषुअथोर्ध्वंषोडशदिनाऊ
र्ध्वंअयुग्मस्त्रेविषमदिनेमास्यपिविषमेहायनेवर्षेविषमेवधूसंप्रवेशंजगुःकथुःएतदुक्तंभवति॥षोडश
दिनमध्येसमादिषुदिनेषुकर्तव्यः॥षोडशदिनातिक्रमेणमासपर्यंतंविषदिवसेवधूप्रवेशःकार्यः॥प्रथममा
सातिक्रमेवर्षपर्यंतविषमेमासिकर्तव्यः॥तदाविषमदिननियमोनास्ति॥एवप्रथमेमासेअतिक्रांतेपंचम
वर्षपर्यंतेविषमवर्षेकर्तव्यः॥तदापिमासनियमोनास्ति॥ति॥अथविलंबितंवधूप्रवेशंकस्मिन्मासेऋ
क्षेकर्तव्यमाह॥वैफामार्गसिते।वैवैशाखः।फाल्गुणकाः।मार्गेमार्गशीर्षः।एषासितः।शुक्लपक्षेतस्मिन्

केःशुक्रे तिथुगो द्वाहर्क्षे चित्राश्विनी ज्येष्ठेः श्रुतियुगं श्रवणं धनिष्ठा उद्वाहर्क्षाणि विवाहनक्षत्राणि पूर्वोक्तानि ॥ चि
त्राश्विनी पुष्य मिहु ॥ इज्यपर्क्षैः तैः ॥ अनेन वमंदिरे जीर्णगृहे नीवीनमंदिरे कन्यां नवोढां प्रवेशयेदिति ॥ निषेधादव
मंदिर इत्युक्तं ॥ उक्तंच ॥ वधूप्रवेशनं कार्यं पंचमे सप्तमे दिने नवमे वा शुभे वारे सुलग्ने शशिनो बले इति ॥ नार
दः ॥ आरभ्योद्वाहदिवसात्षष्ठे वाप्यष्टमे दिने वधूप्रवेशः संपत्त्यै दशमे यमसमे दिने इति ॥ संग्रहे ॥ विवाहमार
भ्य वधूप्रवेशो युग्मे तथा षोडशवासरांगतात् ॥ तदूर्ध्वमध्ये युजि पंचमासाद्दतः परस्तान्नियमानवास्ति ॥ वृद्धना
रदः ॥ समे वर्षे समे मासे मासि यदि नारी गृहं विशेत् ॥ आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी मरणं व्रजेदिति ॥ भास्करव्यव
हारे ॥ रात्रौ विवाहमेशस्त मन्मुहूर्तोः स्थिरोदये ॥ वधूप्रवेशो नैवात्र पतिभुक्ताद्वयं विदुः ॥ केसेविवाहकेःशु
द्धे ह्रेपत्यो श्वशुभप्रदे ॥ वधूप्रवेशनं कार्यं पंचमे षोडशे यदि ॥ मार्गफाल्गुनवैशाखेशुक्लपक्षे शुभे दिने ॥ मूल
पुष्यमृदुस्वातिस्थिराश्विक्षतिवासवे ॥ नृपिमे चकरैनारी प्रविष्टा पुत्रिणी भवेदिति ॥ इदानीं आ प्रथमाषाढासे
मर्तादि गृहे वासनिषेधमाह ॥ ७१ ॥ उद्वाहात्प्रथमे शुचौ यदि वसेद्भर्तुर्गृहे कन्यका हन्यात्तज्जननीं क्षये निजतनुं
ज्येष्ठे पतिज्येष्ठकं ॥ पौषे च श्वशुरं पतिं च मलिम्लुचे चैत्रे स्वपित्रालये तिष्ठती पितरं निहंति न भयं तेषां समक्षावसे
त् ॥ ७० ॥ स्पष्टं तेषु पुनर्भुवापरिणयः प्रोक्तो विवाहो कुंभे नालोक्यं तिथिमासवेधसमृगुजेज्यास्तादितत्रार्क
सात् ॥ त्रि २ अर्केषु मृतिर्धनं मृतिमृतिपुत्रा मृतिर्दौर्भाग्यं श्री गौ नत्रयमपोधृती २९॥१०॥४ ततस्त २५ सर्वेस्य

यः सा भिजित्॥ उद्वाहादिति॥ उद्वाहात्॥ विवाहादुपरि प्रथमेऽब्दे चैत्रे आषाढे कन्या यदि भर्तृगृहे वसेत्तदा तज्जननी
तस्य भर्तृजननीं हन्यात्॥ इत्यादि मुग मं॥ ५॥ अथ पुनर्विवाहमाह॥ मूद्रोः प्रसिद्धाः॥ अंत्याद्जकादयः॥ तेषु पुनस्सुता
परिणयः प्रोक्तः॥ कैः विवाहोक्तभैः स्पष्टं॥ तत्र पुनस्सुतापरिणये तिथिमासवेदीगुरुशुक्रास्तादिनं आलोच्य॥ स्पष्टं॥
तथा चोक्तं ज्योतिर्निबंधे गुरुशुक्रास्तादिकं चिंत्यं शुद्धिवेधादिकं तथा॥ ६॥ पुनस्सुतासंवरेणे न मासं तिथिशोधनमिति॥
अथ ब्रह्मपदे नक्षत्रशुद्धिमाह॥ अर्कभात् सूर्यनक्षत्रात् त्रिभ्यर्क्षेषु त्रिषु त्रिषु नक्षत्रेषु क्रमेण मृति मरणं प्रथमत्रि
केऽसु॥ द्वितीये त्रिके धनं॥ तृतीये त्रिके मृतिः॥ चतुर्थे त्रिके मृतिः॥ पंचमे त्रिके पुत्राः॥ षष्ठे त्रिके मृतिः॥ सप्तमे त्रिके दुर्भ
गत्वं॥ अष्टमे त्रिके लक्ष्मीः॥ नवमे त्रिके औन्नत्यं प्रोक्तं॥ अथ रुद्रपदे शुद्धिमाह॥ अर्कभादित्यनवर्तते॥ धृतीशायु
गततत्वर्क्षेषु॥ धृती रष्टादश॥ इ शा एकादश॥ रुतत्त्वचतुर्थ॥ तत्वपंचविंश॥ ततस्मिते नक्षत्रे अर्कभादेतस्मिते इत्यर्थः
तत्र चतुर्थे मासि जित्॥ गणितेत्र योगमृत्युः॥ स्यात्॥ अथान्येषु शुभं प्रोक्तमिति॥ अथ नानाविध शास्त्रार्थमा
ह॥ ७॥ भुक्तायैव भुक्ताभुक्तोषितनरो दद्याच्च सावित्रकामारब्धोत्सव के यद्राजनिभृतौ स्यात्तां स्वगोत्रे कचित्॥ मां
सांगं तं विदधीत पाकमितरेस्मादारसेत्पूर्वतो यज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमहः सुस्वर्गादिकृ॥ २१॥ १०॥ विद्वृत्रिशु॥
॥ ७२॥ उपोषितनरः भुक्ता यत्कृतभोजनायैव सुतां दद्यात्॥ चपरे उपोषितनरः॥ भुक्तायैव वटवे सावित्रीं गायत्रीं द
द्यात्॥ तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे॥ भुक्तोऽसमुद्वहेत्कन्यां सावित्रीग्रहणं तथा॥ उपोषितः सुतां दद्याद्गायथरायचेति॥ आ

रब्धोत्सवके यदा अनिमृता स्यात् तां स्वगोत्रे कश्चित्॥ गंतविदधीत वाजिभितमेति॥ वाजश्च अन्नं अपरे असगोत्रिणः विद
ध्यात्। वाजमन्नं गरुडाजो वाजं पीयूषमुच्यते इति॥ नेकार्ये ध्वनिमंजं यों शेषं स्नुगमं॥ विवाहोत्सवयज्ञो वारब्धे स्नूतकं य
दि संगत कर्म कुर्वंति अन्नदानादिकं परे विति॥ अस्मादारमेत् पूर्वतो यज्ञोद्वाहनमौंजिचौलकमहः॥ स्वर्गादिकूषट्
त्रिषु॥ अस्मात् नूनिश्चितदिनात् पूर्वतः प्रथमं ततः। यज्ञोद्वाहनेमौंजिचौलकं इत्येतत्कर्मचतुष्टयं क्रमात् स्वर्ग२१ दिक्१०
षट्६ त्रिषु३ अहःसु आरंभेत्। यज्ञ एकविंशतिदिनेषु। उद्वाहं विवाहं दिक् दशसु दिनेषु। मौंजिकं षट्दिनेषु॥ चौ
लकं त्रिषु दिनेष्विति॥ उक्तं च॥ एकविंशाहर्यज्ञे विवाहे दशवासराः॥ त्रिषट् चौलोपनयने नांदिश्राद्धं विधीयते॥ आरंभ
लक्षणं॥ आरंभ वरणं यज्ञे भंकल्पो व्रतसत्रयोः॥ नांदिश्राद्धं विवाहादौ श्राद्धे पाकपरिक्रिया॥ इति॥ ७५॥ नो श्राद्धं स
यदर्शं नैत्यकमधीतिं शीतलाप्लावाप्लुतिं सीमासिंध्वतिपाकमे ककुलिजाः सव्यातिपातं कश्चित्॥ उत्थापावधिमंडपस्यम
शेषा५ गा१ न्होविषष्टे समे ह्युत्थाप्योनग्रहो हृद्धो मृहजयोस्तु जाकियाह्नांततः॥७२॥ स यदर्शंनैत्यकं श्राद्धं। अधी
तिं पठनं। शीतलाप्लवः शीतलोदकेषु। आप्लुतिः स्नानं। सीमासिंधुनिपातं। सिमा प्रसिद्धः सिंधुर्महानदी सिंधुर्नदी समु
द्रयोरित्यभिधानात्॥ तयोरतीपातः उल्लंघनं। सव्यातिपातं अपसव्यं इत्येतत्॥ एककुलिजाः गोत्रिणः कश्चिन्नो कुर्युः॥
किमवधि। मंडपस्य उत्थापावधि॥ यावन्मंडपोत्थापनं स्यात् तावन्न कुर्युरित्यर्थः॥ उक्तं च। दर्शश्राद्धं क्षयश्राद्धं सीताद्भिः
स्नानमेव च॥ प्राचीनवीतिकरणं नदीसीमातिपातनं॥ नित्यश्राद्धमधीतिं च स्नानं च शिशिरैर्जलैः॥ सपिंडानैव

७ वीनरमंडपोत्थापनावधीति॥ अथ मंडपोत्थापकदा कार्यमित्याह॥ समशरागमन्होऽहइति॥ शरःपंच। अगाः सप्त। तस्मिन्मी
तान्होर्द्दिनयोः पंचमे सप्तमे। विषष्ठे समे षष्ठरहिते समन्हि समदिने उद्वाहस्याः॥ उक्तं च। मंडपोत्थापनं कार्यं समे तु दिव
से बुधैः॥ षष्ठं च विषमे नेष्टं मुक्त्वा सप्तमपंचमौ इति॥ अद्वांततः वर्षमध्ये ग्रहौ द्वाहो न कर्त्तव्या सहजयोः एकमातृज
योः पुरुषस्त्रियोः स्त्रियोर्वा तुल्यक्रियासमानं कर्म न कुर्यादित्यर्थः॥ भिन्नमातृजयोर्न दोष इत्यर्थो सिद्धं॥ तथा चो
क्तं॥ एकमातृजयोरेकवत्सरे पुरुस्त्रियोः॥ न समानक्रियां कुर्यान्मातृभेदे विधीयत इति॥ समानक्रियेति॥ द्वयोश्चौ
लोर्द्वयोर्व्रतबंधौ म द्वयोर्विवाहौ वा॥ सहजयोरित्यनेनैव एकमातृजत्वं संभवति॥ उक्तंच॥ नैकस्मिन्वत्सरे कार्यौ ग्रह
द्वाहौ॥ कथंचनेति॥ उद्वाहेति॥ ७॥ उद्वाहव्रतचूडके हृ १२ दल द्वंतत्खंडं ३ निलैस्तर्पणं श्राद्धं पिंडयुतं महालयग
यापैत्र्यविना नाचरेत्॥ पूर्वं सप्तपदी विधेरधिगते दोषे वरे वा मृते देयान्यत्र विवाहिताऽपि च बलाद्या विद्धयोनिर्न चेत्
॥७३॥ उद्वाहव्रतचूडके क्रमेण॥ अब्दं दलं तत्खंडं। अहृत्स्वदलं च तत्खंडं च। उद्वाहे विवाहे कृते सति अब्दं वर्षपर्यंतं
॥ व्रते व्रतबंधे कृते सति दलं अब्दार्द्धं॥ षण्मासपर्यंतं॥ चूडके चूडाकरणे कृते सति तत्खंडं तस्य दलस्यापि खंडं॥ अ
र्द्धं त्रिमासपर्यंतमित्यर्थः॥ तिलैस्तर्पणं पिंडयुतं श्राद्धं न च नाचरेत्॥ किं विना महालयगयापित्र्यं विना॥ महालय
भाद्रपदापरपक्षः॥ गया प्रसिद्धः॥ पित्र्यं मातापितृक्षयदिनं॥ तत्र यत् श्राद्धं क्रियते॥ तन्महालयगयापित्र्यं तद्विना
॥ उक्तं च॥ विवाहव्रतचूडासु वर्षमध्यं तदर्द्धकं॥ अति दलं तर्पणं कुर्यात् श्राद्धं कुर्यादपिंडकं॥ महालये गयायां

द्धे मातापित्रोः क्षये दिने॥ कृतोद्वाहोऽपि कुर्वीत पिंडदानं यथाविधि॥ ३१॥ पूर्वमिति। सप्तपदी विधेः पूर्वं। अथ मतः दोषे अंधमू
कादिके अधिगते ज्ञाते सति वा इत्यथवा वरे मृते सति कन्या अन्यत्र देया॥ अपिच या कन्या बला वाहिता तर्हि अन्य
देया। तर्हि कथं। वेद्यां द्विविद्धयोनिर्न स्यात्॥ विद्धयोनिर्यस्याः॥ सा तथा पुरुषसंयुक्ते त्यर्थः॥ उक्तं च याज्ञवल्क्येन
महादोषेषु विज्ञाते सर्वे सप्तपदीविधेः॥ मरणाद्दोषसमुत्पन्ने देयान्यस्मै न दोषभाक्॥ बलाद्दुष्टाहिता कन्या दातव्यान्य
वरायचेति॥ महादोषाकारिकानिबंधे उक्ताः॥ अंधो मूकः क्रियाहीनश्चापस्मारी नपुंसकः॥ दूरस्थः पतितः कुष्ठी दीर्घ
रोगी वरो न सन्॥ अन्येपि दोषाः उक्ताः॥ मूर्ख निर्धनस्य दूरस्थं शूर मोक्षाभिलाषिणां॥ त्रिगुणाधिकवर्षाणां न देया
जातु कन्यकेति॥ पुरुषनपुंसकलक्षणं॥ यस्याप्सु प्लवते बीजं ह्रादि मूत्रं सफेनिलं॥ पुमांसो लक्षणैरेतैर्विपरीतस्तु
षंढकः॥ अपरीक्ष्य दाने दाने दोषः॥ अपरीक्ष्य वरं कन्या निर्गुणाय प्रयच्छति॥ कुलं तस्येव तत्छोकं संतत्या विविध हृतनीति
अथ स्त्रीरहितानां विधिमाह॥ ७॥ अस्त्रीकैः कुशाहेमरौप्यरचिता तास्त्रीच विप्रादिभिर्भार्यावानिखिलैः सुवर्णर
चिता धर्मायथार्यावुधैः॥ मंदारार्क दिने बुधाग्निफणि संक्रांति षष्ठ्यादि ह्रो द्रूता सा विषकन्यका यतनु गे सौम्यो
रिपुक्षेत्रगो॥ ७४॥ अस्त्रीकैः स्त्रीरहितैर्विप्रादिभिः॥ विप्रक्षत्रियविट्शूद्रैः क्रमेण कुशाहेमरौप्यरचिता॥ ता
म्रीच भार्याधर्मार्थाः॥ अयमर्थः॥ विप्रेण कुशारचिता भार्याधार्या॥ १॥ क्षत्रियेण हेमरचिता॥ वैश्येन रौप्यरचिता
शूद्रेण ताम्रीताम्ररचिता॥ भार्याधार्या॥ कथं स्तैः विप्रादिभिः॥ बुधैः स्वस्य धर्मनिरतैः॥ वा इत्यथवा॥ निखि

४ लैः सर्वैर्विप्रादिभिः सुवर्णरचिता भार्या धार्या यतस्तया विना गृहस्थं धर्मसाधनं न स्यात्॥ तथा चोक्तं। अपत्नीकैस्तु धर्मा
र्थं पोषिहेमी च राजतो॥ ताम्री विप्रादिभिर्भार्या धार्या हैमी तथासिलैः॥ इति॥ अथ विषकन्याकुलक्षणमाह॥ मंदेति
मंदाशार्कदिने॥ शन्यर्कसौमानामन्यतमवारे। अंबुपाग्निफणिभं॥ शततारिका कृत्तिकाश्लेषानामन्यतमं नक्षत्रं॥ भ
द्वितीया सप्तमी द्वादशी॥ आसामन्यतमा चेत् यान्हदा योगस्यात्॥ इहोद्भूता अत योगे या कन्या सा विषकन्यका॥
अथ योगांतरमाह॥ रिपुक्षेत्रगौ सौम्यौ लग्नगतौ चेत् स्यातां। एकः क्रूरः रिपुक्षेत्रगः मनु गश्च। तु स्यातां॥ इसो होयो
गो इहोद्भवापि विकृष कन्यका स्यात्॥ अथ योगांतरमाह॥ ७४॥ एकः क्रूर इहोद्भवाप्य यतनौ सौरी रविः पुत्रगो॥
मे धर्मस्थो धरणीसुतो यमपरो योगोपितज्ञा विषं॥ मूलाद्यत्रिपदोद्भवाश्वशुरमश्लेषान्त्ये यतस्त्रियं ज्येष्ठांते पतिपूर्व
जं द्विपचतुर्थे देवरं हंति च॥ ७५॥ तनौ लग्ने सौरिः॥ शनिः स्यात्॥ रविः सूर्यपुत्रगः पंचगः स्यात्॥ धरणीसुतो भौ
मे धर्मस्थो न मस्थो यदा स्यात्तदा अयं अपरो योगस्यात्॥ तज्ज्ञापि कन्या विषं स्यात्॥ विषमिति या विषस्ती कृता मृत्यु
र्भवति तया कन्यां गीकारान्मृत्युर्भवत्सूचितं॥ तस्मात्परित्याज्यो भावः॥ अथ मूलजादीनां फलमाह॥ मूलेति मूल
स्यआद्यत्रिपदोद्भवा प्रथमचरणत्रये जाता कन्यां श्वशुरं हंति मारयति॥ अश्लेषांत्यत्रये। अहिः आश्लेषा तस्यांत्य
त्रयं अस्य चरणत्रयं तत्र जाता तस्त्रियं तस्य श्वशुरस्य स्त्रियं॥ श्वश्रू हंतीत्यर्थः॥ ज्येष्ठांते ज्येष्ठाया चतुर्थचरणेजा
ता यतिपूर्वजं ज्येष्ठं हंति॥ द्विपचतुर्थे द्वयो पतियस्य इति द्वितीयं विशाखा तस्य चतुर्थे चरणे जाता देवरं हंति॥

अर्थादन्यचरणजाशुभा ॥ ७४ ॥ एवंत्वाष्ट्रपुंवत्तेरभावइहगोदोषस्तुरेतत्फलं मौंज्यूर्ध्वं न वदंति केचिदपि पैत्र्याद्यफलं मूल
वत् ॥ नोद्वाहोसहजातयोस्त्रिऋतुषुनोद्वाहोद्वतन्नोपुमुद्वाहात्त्रिमुद्वहनंनमंडनविधेर्मुंडंत्रिषुत्स्वेषुन ॥ ७५ ॥ एवंउक्तनक्ष
त्रचरणजातानानरःश्वशुरंस्त्रियःश्वश्रुश्वशुरादीन्हंति ॥ तथाचगर्गः ॥ मूलजाश्वशुरंहंतिसार्पजाचतदंगना ॥ ज्येष्ठजातुप
तिज्येष्ठंदेवरंतुद्विदैवजेति ॥ तथाचकश्यपपटले ॥ पत्न्यग्रजामग्रजंवाहंतिहंतिज्येष्ठर्क्षेन ॥ पुमान् ॥ तथाचसायी
स्वसारचशालकंचद्विदैवजाः ॥ त्याष्ट्रजाःश्वश्रुंहंतिमूलजास्त्रीतथानरः ॥ हंतिसार्पेंद्रवाकन्यापुमांश्चश्वशुरस्त्रियं ॥
मूलांत्यपादजोज्येष्ठांतत्याश्लेषाद्यपादजौ ॥ द्वीशांत्यपादजौदुष्टौतथाश्लेषांत्यपादजोइति ॥ अथास्यापवादः ॥ भावइ
हनोदोषइति ॥ अभावेतेषांश्वश्रुश्वशुरादीनां अभावेसतिइहमूलादिजोद्वहनेनोदोषः केचिदाचार्यास्तुः नरस्यमौंज्यूर्ध्वंमौं
जीबंधनानंतरएतत्फलंनवदंति ॥ उक्तंचनारदेन ॥ मूलव्यालभवोदोषोविवाहेतुसहस्तनः ॥ समौंजीबंधनात्कूर्ध्वंपुंसांने
वेतिकेचनेति ॥ पैत्र्यापिमघायाः आद्यचरणेपिमूलयत्फलंस्यादितिकेचिद्वदंति ॥ तथाचोक्तंनारदेन ॥ पैत्रगंडोद्भवाक
न्याश्वरघ्नीतिकेचनेति ॥ अथऋतुत्रयकिंकिंनकर्तव्यमित्याह ॥ नोद्वाहाविति ॥ सहजातयोः एकोदरसमुत्पन्नयोःपुत्र
कयोःकन्ययोःकन्यापुत्रयोर्वाउद्वाहोविवाहोऋतुत्रयमध्येनकर्तव्य ॥ द्वितेषुनकार्यौ ॥ विवाहश्चैककन्यानांष
ण्मासाभ्यंतरेयदि ॥ असंशयंत्रिभिर्वर्षैस्तत्रैकाविधवाभवेदिति ॥ नोद्वाहाद्व्रतमिति ॥ उद्वाहात्त्रिषुव्रतंमौंजीनका
र्यं ॥ तथाचोक्तंनारदेन ॥ पुत्रोद्वाहात्परपुत्रीविवाहोनऋतुत्रये ॥ नतयोर्व्रतमुद्वाहामंगलेनान्यमंगलमितिनो

५ पुमुद्वाहात्स्त्र्युद्वहनमिति॥ पुमुद्वाहात् पुरुषविवाहात् ऋतुषु स्त्र्युद्वहनं कन्याविवाहः नो कार्यं॥ तथा च कात्यायनः॥ पुत्रोद्वाहा
त्परं पुत्रीविवाहो न ऋतुत्रय इति॥ न मुंडनविधेर्मुंडमिति॥ व मुंडनविधेर्विवाहात् ऋतुषु मुंडः चौलं व्रतं वा न कार्यं॥ तत्र का
त्यायनः॥ कुले ऋतुत्रयादर्वाक् मुंडनं नान तु मुंडनमिति॥ त्रिषु भ्रेषु नेति॥ एषु ऋतुषु त्रिषु स्त्रीषु न कार्यं त्रयाणां भ्रातॄणां नाम
माहारस्त्रीषु भी मंगलत्रयमिति यावत् न कुर्यान्मंगलत्रयमिति कात्यायनवचनात्॥ ५८॥ नो ज्येष्ठाल्लघु कालरुद्धं तरुते
कात्यायनो मुंडनं चौलं प्राह नमे स्वले लक्षमयतः कार्यं विवाहादियं॥ भेदे द्वस्य च संकटे वितनुयात्पूर्वोदितं मंगलं वेदाहां
तरितेर्न्नंदिव्य व्यहितेन यानगे नाप्यपिबा॥ ७६॥ नो ज्येष्ठाल्लघ्विति॥ ज्येष्ठान्मंगलात्॥ विवाहादेरनंतरं ऋतुषु लघुमंगलं नो
कार्यं॥ यद्बहिः शालीया मुक्तं तत् ज्येष्ठमंगलं अन्यल्लघुमंगलं चूडाके शांतसिं मतु विवाहोपनयाबुधाः॥ गुरुमंगलमि
त्याहुः॥ तदन्यं लघुमंगलं तन्न कार्यमित्यर्थः॥ कस्मादृते कालरुद्धं तरुते॥ कालेन रुद्धं कालरुद्धं गर्भाधानपुंसवनादि
तस्मादृते तेन विने त्यर्थः तथा च कात्यायनः॥ मातृयाज्ञक्रियापूर्वं ज्येष्ठकृत्वा तु मंगलं॥ ऋतुत्रयं पुनर्नैव न कुर्याल्ल
घुमंगलं॥ लघु वा गुरु वा कार्यं कार्यं नैमित्तिकं तु यदिति॥ कात्यायनो मुनिरिति प्राह॥ इतीति किं व्रतं मुंडनं न चौलं
मेव मुंडनं मौंजी विवाहात् उभयतः कार्येति॥ तथा च तद्वाक्यं॥ मुंडनं चौलमित्युक्तं व्रतोद्वाहौ तु मंगलं॥ चौलं मुंडनमे
वोक्तं वर्जयेद्धरणात्परं॥ मौंजी वोभयतः॥ कार्या यतो मौंजी न मुंडनमिति॥ अथ संकटे प्रदत्ति ग्राह॥ भेदे द्वस्येति॥
संकटे देशकालभयादौ अब्दस्य संवत्सरस्य॥ भेदे पूर्वोदितं मंगलं वितनुयात्॥ विस्तारयेदित्यर्थः॥ तथा चोक्तं स

हितामागवल्ल्यां॥ फाल्गुणे चैत्रमासे तु पित्रोर्ह्याहोपनायने॥ भेदाद्दस्य च कुर्वीत न ऋतुत्रयलंघनमिति॥ अथवा वेदाहां
तरिते चतुर्दिनांतरिते काले मंगलं वितनुयात्॥ तथा च स्मृतिसारे॥ वल्ल्यां॥ पुत्रीपरिणयादूर्ध्वं यावद्दिनचतुष्टयं॥ पु
त्र्यंतरस्य कुर्वीत नोद्वाहमिति॥ सूत्रथेइप्ति॥ अथवा दिनांतरिते एकदिनांतरिते काले मंगलं कुर्वीत॥ तथा चोक्तं॥
एकोदरप्रसूतानामेकस्मिन्वासरे नरः॥ विवाहं नैव कुर्वीत मंडपोपरि मुंडनमिति॥ अथवा एकाहेपि नद्या नगेन
पर्वते अंतरिते देशे मंगलं वितनुयात्॥ १॥ ज्योतिर्विवरणे॥ एकोदरयोर्वरयोरेकदिनोद्वाहतो भवेन्नाशः॥ नद्यं
तरएकदिनेके प्याहुः॥ संकटे च शुभमिति॥ नारद॰ घंटो॥ पि॥ नद्यंतरेपि शुभदं पृथुशैलरोधे इति॥ ५॥ एकाहे
पि जन्मभ्रात्रयांतर इह हेदं तारमं तस्माद्बुधैर्योज्यं नो यमयोर्निषिद्धमनयोश्च करत्र कार्यं जगुः॥ नैकस्मै दुहितृद्व
यं सहजयोर्नैको द्वे कन्ये कोद्वहेद्दाद्दुहितृद्वहनं मिथो न तनुयात्कुर्यान्न संपद्यदः॥ ७७॥ ८ हे काहेपीति॥ अथवा एका
हेपि जन्माभ्रयांतरे मंडपांतरे मंगलं वितनुयात्॥ मंडपोस्त्री जनाश्रय इत्यमरः॥ उक्तं च ज्योतिर्विवरणे॥ नप्रति
षिद्धं लग्नं भ्रमाव्रते भ्रकष्टे महतीति॥ एकोदरसंभवयोरेकाहेपि भिन्नमंडपे कार्य इदमे दे ह्यस्पष्टाद्युक्तं बुत्तार तम्यां धै
धोज्यं॥ संकटानुरूपं योज्यमित्यर्थः॥ अथ यमलयोर्विशेषमाह॥ नौ यमयोरिति॥ यमयोर्यमलयोरिदं नैनिषिद्धं
अनयोर्यमलयोर्मंगलं एकत्र एकवत्सरे एकवासरे एकमंडपे कार्यमिति मुनयो जगुः॥ उक्तं च॥ एकस्मिन्वत्स
रे चैत्र वासरे मंडपे तथा॥ कर्तव्यं मंगलं स्वस्रोर्भ्रात्रोर्यमलजातयोरिति॥ अथ प्रत्युद्वाहे निषेधमाह॥ नैकस्मै

६ रिति॥ एकस्मैव राय दुहितृद्वयं एकोद्वहेत्कन्याद्वयं न द्यात्॥ स॰हजातयोः एकोदरसंभवयोर्भ्रात्रोः एकोद्वहे कन्यके
न द्यात्॥ तथा मिथः परस्परं दुहितृहननं न तनुयात्॥ अत्रापि संकटे प्रवृत्तिमाह॥ कुर्यादिति॥ अदः नैकस्मै द्वयोदु
र्क्षमकर्तव्यं असंपदि॥ अन्यवधूलाभे सति कुर्यात्॥ तच नारदः॥ प्रत्युद्वाहो नैव कार्यो नैकस्मिन्दुहितृद्वयं॥
न चैकजन्ययोः पुंसोरेकजन्ये तु कन्यके इति॥ अथ प्रतिकूलनिर्णयमाह॥ नोद्वाहं सति निःस्वयेऽपि जगदुः पित्रोः
स पित्रोः स्त्रियाः सूनोर्भ्रातुरनूढितस्य स्वसुः सत्क्रांतौ पितृव्यस्य च॥ अन्येस्त्वन्यजात्ययेऽपि जनकां वा स्त्री सुतान्यात्य
८ ये स्ता १२ र्क्षी ६ ई ३ ई ३॥ दलांतरे विंधते हेरं व श्रांत्या कचित्॥१८॥ नोद्वाहमिति॥ निःस्वयेऽपि सति बुधाः उद्वाह
नं जगदुः॥ कन्यासत्यां पित्रोः अनुक्रांतौ सत्यां॥ माता च पिता च पितरौ॥ तयोः अनूनां प्राणानां उत्क्रांतिः उत्क्रमणं
तस्यां सत्यामित्यर्थः॥ कथंभूतयोः पित्रोः स पित्रोः पितरौ च पितरौ स च पितरः मातुः पितरौ पितुः पितरौ इत्यर्थः॥
तैः सह वर्तमानौ स पितरौ तयोः॥ स पित्रोः पुनः कस्यां सत्यां स्त्रियाः अनुक्रांतौ सत्यां॥ इदं द्वितीयविशेषणं ज्ञेयं॥ एवं सू
नोः सुतस्य भ्रातुः सहजस्य॥ अनूढितः स्वसुः॥ अपरिणीतभगिन्याः पितृव्यस्य पितृव्यभ्रातुः॥ अनुक्रांतौ सत्यां एतदुक्तं
भवति पित्रादीनामुक्तानां मध्ये अन्यतमे मृते सति विवाहं न कुर्यादित्यर्थः॥ तथा च वृद्धशौनकः॥ वरवध्वाः पिता माता
पितृव्यश्च सहोदरः एतेषां प्रतिकूलं च विघ्नं तदंतं भवेत्॥ अन्यच्च॥ पिता माता महेश्चैव माता चैव पितामही॥ पितृव्यस्त्री
सुतो भ्राता भगिनी वा विवाहिता॥ एभिरेव विपन्नैश्च प्रतिकूलं बुधैः स्मृतं॥ अन्यैरपि विपन्नैस्तु केचिदूचुरनतद्र

द्वे इति॥ तथान्येषां मतमाह॥ अन्ये इति। अन्ये बुधाः स्वान्वयजात्यये पि स्वकुलजातमत्यनाशौ पितद्दशाहं न विदधुः॥
तथा च भृगुः॥ वाग्दानानंतरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतः॥ मृतो दशाहीन कार्यः स्वपक्षक्षयदोषतः इति। अथ संकटे प्र
वृत्तिमाह॥ जनकांबास्त्रीति। जनकश्चांबा च स्त्री च सुतश्च। अन्यच्च। अन्यकुलजः प्रतिकूलाधिकारी॥ एषां अत्य
येनाशः मरणमिति यावत्॥ तस्मिन्सति। अर्द्धार्द्धदलांतरे हेरंबशांत्या गणेशशांत्या कृत्वा॥ संकटे विदधे
बुधा इत्याध्याहारः॥ न दुष्कं भवति॥ वरस्य वध्वा वा पितृनाशे अब्दांतरे वर्षांतरे मातृनाशे। अर्द्धांतरे षण्मासांतरे स्त्री
नाशे। अर्द्धान्तरे त्रिमासांतरे एतद्द्वितीयादिविवाहे ज्ञेयं॥ तथा पुत्रनाशे। अर्द्धांतरे सार्द्धमासांतरे अन्यनाशोपि तन्मात
।दस्त्रियादिभ्योन्यस्य कुलजस्य नाशे दलांतरे सार्द्धार्द्धमासस्यार्द्धांतरे त्रयोविंशतिदिनांतरे विदधत इत्यर्थः॥
अन्यमध्ये भ्रातुर्विशेषमाह॥ भ्रातुश्चात्मवदिति॥ ७८॥ भ्रातुश्चात्मजवद्द्वये तिसमये पित्रोर्मृतेः संशये नान्येषां प्रति
कूलमामपि विरक्ता राद्दतानामपि॥ आतुर्या १।२।३।४ मृतकृकियादसिमवें नादीमुखं नाचरेन्नोकुर्यान्नीरितस्य
मंगलमंतिव्याध्युद्भवे निश्चितं॥ ७९॥ भ्रातुर्नाशे पुत्रवत्॥ पुत्रनाशोक्तवत् ज्ञेयं॥ सार्द्धमासांतरे कर्तव्यमित्यर्थः
तथा च स्मृतिसारावल्यां॥ पितुरब्दमिहाशौचं तदर्द्धं मातुरेव च॥ मासमत्र यंतु भार्यायास्तदर्द्धं भ्रातुपुत्रयोः॥ अ
न्येषां तु सपिंडानां माशौचं समासंमितं॥ तदा तु शांतिकं कृत्वा॥ ततो लग्नं विधीयत इति॥ स्मृत्यंतरेप्युक्तं॥ संकटे
समनुप्राप्ते यातवर्ष्मणेयानयोगिनां॥ शांतिरुक्ता गणेशस्य कृत्वा तां शुभमाचरेत्॥ अकृत्वा शांतिकं यस्तु निशेधे

सतिकर्कशेणे ॥ न करोति शुभं गर्वात् ॥ विघ्नस्तस्य पदे पद इति ॥ ज्योतिःप्रकाशे ॥ प्रतिकूलेपि कर्तव्यो विवाहो मासमंतरा
त् ॥ शांतिं विधाय गां दत्वा वाग्दानादि चरेत्पुनरित्येतत्प्रौढायां पित्रोर्मरणेपि ज्ञेयं ॥ प्रतिकूलेपि प्रतिकूलाभावमाह ॥ भ
यइत्यादि ॥ भये दुर्भिक्षराजभये। अतिसमये ॥ अतिकले ॥ पित्रोर्मातापित्रोर्मृतेः संशये सति ॥ अन्येषां मातृपितृ
भ्यामन्येषां मृतानां प्रतिकूलं नास्ति ॥ तथा चोक्तं ॥ ज्योतिःसारे ॥ दुर्भिक्षे राष्ट्रभंगे च पित्रोर्वा प्राणसंशये। प्रौढायामपि
कन्यायां नान्यकूलं प्रतीक्षते इति ॥ विशेषांतरमाह ॥ आमयि विरक्तो गतः ॥ गतानामपि प्रतिकूलं नास्ति ॥ आमयी
रोगी दीर्घरोगीति यावत् ॥ विरक्तो गृहादिषूदासीनः ॥ आगाद्धतो दूरगतः देशांतरगत इति यावत् ॥ आगाद्दूरस
मीपयोरित्यर्थः ॥ एषामपि मृतानां कूलं नास्ति ॥ तथा चोक्तं ॥ स्मृत्यंतरे ॥ दीर्घरोगाभिभूतस्य दूरदेशे स्थित
स्य च ॥ उदासवर्तिनश्चैव प्रतिकूलं न विद्यत इति ॥ अथान्यानपि शास्त्रार्थानाह ॥ आ तुर्यादिति ॥ तुर्यश्च तुर्यः ॥
पुरुषमूलपुरुषाश्च तुर्य इत्यर्थः ॥ तमर्याद्दीकृत्य मृतस्य नरस्य क्रियाया अनभिभवे अभावे सति कश्चित्कारणांतरा
क्रियायामकृतायां नांदीमुखं नाचरेत् ॥ एतत्सगोत्रविषयं ॥ तथा च मेधातिथिः ॥ प्रेत्यकर्माण्यनिर्वर्त्य चरेन्नाभ्यु
दयक्रियां ॥ आ चतुर्थे ततः ॥ पुंसि पंचमे तु शुभं भवेदिति ॥ नो कुर्यादिति ॥ ज्वरितस्य मंगलं नो कुर्यात् ॥ दोषनि
र्गमना तथा च गर्गः ॥ ज्वरितस्योत्पादनं यस्य शुभं तस्य न कारयेत् ॥ दोषनिर्गमनात्पश्चात्तस्य धर्मं समाचरे
दिति ॥ अतीति ॥ अतिव्याध्युद्भवे कस्यचित्कुलजस्य शरीरे अतिदारुणज्वरोत्पातौ निश्चयं नो कुर्यात् प्रति

८ सिंहेज्येपिहरिलवोर्ध्वंगोतस्माद्दक्षिणतःजान्हव्याभागीरथ्याउत्तरतःशुभंहितंवस्यात्॥ तथाचज्योतिर्निबंधे॥ गु-
सिंहेगुरौसिंहनवांशेकोर्ध्वंगोदावरीदक्षिणकुलजातैः उद्वाहकालात्ययदोषभीतैः कार्योविवाहेश्चवनोद्भवीतीति॥
तथाचगर्गः॥ भागीरथ्युत्तरेतीरेगोदावर्याश्चदक्षिणे॥ उद्वाहादिकर्माणिसिंहस्थेनदुष्यतीति॥ अर्थात्तुगोदा-
वर्याःउत्तरेभागीरथ्याःदक्षिणेएवंद्वयोर्गोदाजान्हव्योर्मध्येसंकटेपिशुभंतन्नआचरेदितिसिद्धं॥ तथाचवसिष्ठः॥ गोदाव-
र्युत्तरेतीरेभागीरथ्याश्चदक्षिणे॥ विवाहादिनकुर्वीतसिंहस्थेचन्नास्पतौविति॥ अत्राप्यतिसंकटेप्रवृत्तिमाह॥ इनेति
अस्त्रक्षीत्यादिषुरजोमयादिषुमत्सुअंतः॥ गोदाजान्हव्योर्मध्येहरिलवूर्ध्वंसिंहेज्येसतिअजेमेषेइनेसूर्येसतिक-
र्माचरेत्॥ अजेइनेइत्येतद्विवाहविषयं॥ अस्त्रक्षीत्यादिषित्यनेनपदेनलभ्यते॥ तथाचशौनकः॥ मेषस्थेदिवम-
करेसिंहस्थेवज्रपाणिमविवेच॥ यस्याःपरिणयनमसौसाध्वीसुखसंपदोपेति॥ व्रतबंधस्तुमीनगेसूर्येसतिचै-
त्रेकर्तव्यइति॥ ग्रंथकृताप्यग्रेवोक्तं॥ अनिमिषपरविमधौकार्यमिति॥ तथाचमौंजीपटले॥ जन्माद्दुष्टगेस्मिन्सूर्येनीगेवा
शेत्रुगेगुरौ॥ मौंजीबधशुभःप्रोक्तश्चैत्रेमीनगतेरवाविति॥ अथवाइनजेइत्येतत्पदंसर्वेषुअसाधारणं॥ तथाचशौ-
नकः॥ सिंहस्थेदेवगुरौमेषस्थेयदिभवेत्सहस्रांशुः॥ मंगलकार्यंकुर्यादितिनारदपराशरौवदतइति॥ अस्त्रक्षी-
त्यादिषित्यादिशब्देनवृद्धपितृमरणशाकार्याकत्रैंतरासाभाद्यतिसंकटेज्ञेयं॥ अथनामराशिजन्मराश्योर्निर्णय-
माह॥ श्लो॥ देशग्रामगृहज्वरव्यवहृतिद्यूतेषुदानेमनौसेवाकाकिणिवर्गसंगरपुनर्भूमेलकेनामसं॥ जन्म

सिंहेज्येपि हरिलवोर्ध्वगे तस्माद्दक्षिणतः जाह्नव्या भागीरथ्या उत्तरतः शुभं हितं च स्यात्॥ तथा च ज्योतिर्निबंधे॥ कुं
सिंहे गुरौ सिंहनवांशके कोर्ध्वगो वरी दक्षिणकुलजातैः उद्वाहकालात्ययदोषभीतैः कार्यो विवाहेश्च वनोद्भवीतीति॥
तथा च गर्गः॥ भागीरथ्युत्तरे तीरे गोदावर्याश्च दक्षिणे॥ व्रतोद्वाहादिकर्माणि सिंहस्थे न दुष्यतीति॥ अर्थात् गोदा
वर्याः उत्तरे भागीरथ्याः दक्षिणे एवं द्वयोः गोदाजाह्नव्योर्मध्ये संकटेपि शुभं नाचरेदिति सिद्धं॥ तथा च वसिष्ठः॥ गोदाव
र्युत्तरे तीरे भागीरथ्याश्च दक्षिणे॥ विवाहादि न कुर्वीत सिंहस्थे च वास्पतौ विति॥ अत्राप्यतिसंकटे प्रवृत्तिमाह॥ इनेति
अस्त्रसीत्यादिषु रजोमयादिषु मत्स्वंतः॥ गोदाजाह्नव्योर्मध्ये हरिलवूर्ध्वसिंहे ज्येष्ठमति अजेमेषे इने सूर्ये मतिक
मीचरेत्॥ अजे इने इत्येतद्विवाहविषयं॥ अस्त्रसीत्यादिषित्यनेन पदे न लक्ष्यते॥ तथा च शौनकः॥ मेषस्थे दिवम
करे सिंहस्थे वज्रपाणिमविवेच॥ यस्याः परिणयनमभो साध्वी सुतसंपदोपेति॥ व्रतबंधस्तु मीनगे सूर्ये मतिचै
त्रे कर्तव्य इति॥ ग्रंथकृता प्रागेवोक्तं॥ अनिमिषरविमधौ कार्यमिति॥ तथा च मौंजीपटले॥ जन्मा दुहगेहि सूर्ये नीगे वा
शत्रुगे गुरौ॥ मौंजीबंधः शुभः प्रोक्तश्चैत्रे मीनगते रवावितिः॥ अथवा इन जे इत्येतत्पदं सर्वशुभसाधारणं॥ तथा च शौ
नकः॥ सिंहस्थे देवगुरौ मेषस्थे यदि सवे त्वह स्त्रांशुः॥ मंगलकार्यं कुर्यादिति नारदपराशौ वदत इति॥ अस्त्रसी
त्यादिषित्यादिशब्देन वृद्धपितृमरणशाकायां कर्तृत्वगासा वा घाति संकटे ज्ञेयं॥ अथ नामराशिजन्मराश्योर्निर्णय
माह॥ ७॥ देशग्रामगृहज्वरव्यवहृतिघूतेषुदाने मनौ सेवाकाकिणि वर्गमंगरपुनर्भूमेलके नाम सं॥ जन्म

कूलभीत्यादिशोगः।पा।भाज्वरोव्याधिर्विकारो दुखं मापदित्यादि वाग्भटे ज्वरपर्यायनामानि॥ तथा च गर्गः॥ केचि
द्गुरोर्गृहस्थस्य कस्यचिद्व्याकुलो ज्वरः॥ तावन्मंगलकार्यं च न कार्यं निश्चयं बुधैरिति॥ महत्संकटे मतिवृद्धिमृतकेकमहि
तामाह॥ चेत्स्यादिति॥ ७१॥ चेत्स्यात्सूतकमुक्पूर्वमभयेनारब्धकार्यं बुधः कूष्मांडीघृतहोमतो हि जननाशौचेलक
चित्कारयेत्॥ सिंहेज्ये त्वशुभं हि नं हरिलग्नोर्ध्वं गोतमीदक्षिणे जान्हव्युत्तरतः केचिद्धितमजे केतोस्त्रभीत्यादिषु
॥८०॥ उक्तपूर्वसमये यज्ञोद्वाहनचौलमौञ्जिकमित्यत्रोक्तपूर्वकाले अनारब्धकार्ये सति संकटे च प्राप्ते सति कू
ष्मांडीघृतहोमतः कूष्मांडिभिर्यद्देवादेवहेलनमित्यादिऋग्भिर्घृतहोमः कूष्मांडीघृतहोमतेन जननाशौचे
दशाहं तज्जन्मदशाहमध्ये कर्म आचरेत्॥ कूष्मांडीघृतहोमशास्त्रोक्तं सदक्षिणं कृत्वा कर्म कर्तव्यमित्यर्थः॥ त
दुक्तं स्मृत्यंतरे॥ संकटे समनुप्राप्ते सूतके समुपागते॥ कूष्मांडीर्घृतं हुत्वा गां च दद्यात्पयस्विनीं॥ चूडोपनयनोद्वाह
प्रतिष्ठादिकमाचरेदिति॥ स्मृत्यंतरे॥ अनारब्धविशुद्ध्यर्थं कूष्मांडीर्जुहुयाद्घृतं॥ गां दद्यात्पंचगव्याशी ततः शुध्य
ति सूतकीति॥ अथ सिंहे गुरौ सति मंगलनिषेधमाह॥ ७॥ सिंहेज्ये इति॥ सिंहे सीज्यः तस्मिन्सति शुभं नित्यं व्यतिरि
क्तं न हि न स्यात्॥ इदं तु पूर्वमेव प्रपंचितं॥ तथा कालनिर्णये॥ शांतिकं पौष्टिकं यात्रा प्रतिप्रतिष्ठोद्वाहपूर्वकं॥ न कुर्या
त्सर्वमांगल्यं सिंहस्थे च बृहस्पताविति॥ तथा च मांडव्यः॥ इष्टापूर्तं च चौलादि संस्कारान्वास्तुकर्म च॥ अन्यानि शुभ
कर्माणि न कुर्यात्सिंहगे गुराविति॥ अथ संकटे प्रवृत्तिमाह॥ हरिलग्नोर्ध्वमिति॥ केचित्संकटे देकालभयादौ

र्क्षं परतो वधूपुरुषयोर्जन्मर्क्षमेकस्य चेज्ज्ञातं शुद्धिमतो विलोमस्य च तयोर्नामर्क्षयोर्मेलकः॥८१॥ देशप्रसिद्धः॥ग्रा
मप्रसिद्धः॥गृहंप्रसिद्धः॥ज्वरप्रसिद्धः॥इत्यादिषु नाममंत्रा नामराशिः प्रधानस्यात्॥एतदुक्तं भवति॥ देशः ग्रामगृहेषु
प्रवेशाद्यर्थं॥ज्वरे चंद्राद्यवलोकनार्थं व्यवहृति व्यवहारः द्यूतं प्रसिद्धः॥दानं तुलापुरुषादि॥एषु चंद्रबलाद्यर्थं॥
मनौ मंत्रे मेलनार्थं चंद्रबलाद्यर्थं च।सेवा राजादिसेवा।तत्र मेलाद्यर्थं।काकिण्यां।काकिणीवलोकनार्थं॥वर्गेव
र्गशुद्ध्यर्थं।संगरे संग्रामे चंद्रबलाद्यर्थं।शुनस्स मेलके पुनस्सुमेलनायना मराशि अवलोकनीयेत्यर्थः॥परतः एस्यो
न्यत्र विवाहयात्रादौ जन्मर्क्षं जन्मराशिः प्रधानं स्यात्॥तथा च ज्योतिर्निबंधे॥देशग्रामगृहे युद्धे सेवायां व्यवहार
के॥नामराशेः प्रधानत्वं जन्मराशिं न चिंतयेदिति॥अन्यच्च॥काकिण्यां वर्गशुद्धौ च।मंत्रे पुनर्भूवरणे नाम्नो राशेः
प्रधानतेति॥विवाहे सर्वमांगल्ये यात्रादौ ग्रहगोचरे जन्मराशिः प्रधानत्वं नामराशिं न चिंतयेदिति॥अथ वधूवरयो
मध्ये एकस्य जन्मर्क्षं ज्ञातं एकस्य न ज्ञातं तया शुद्धमेलनादिकथमवलोकनीयमित्याह॥वधूपुरुषयोरिति॥वधू
पुरुषयोर्मध्ये चेद्यदि एकस्य जन्मर्क्षं ज्ञातं एकस्य न ज्ञातं च तदा इतः॥ज्ञाताज्जन्मर्क्षादेकस्य शुद्धिं गुणादिशुद्धिं
विलोमस्य तयोर्वधूवरयोर्नामर्क्षयोर्मेलको वर्णादिवश्यादिकूटः॥पूर्वोक्तो विलोमस्य॥अर्थाद्द्वयोरज्ञाते नामर्क्ष्या
देव भवेद्विलोमस्य॥तथा च शार्ङ्गधरः॥विवाहघटनं चैव लग्नजं ग्रहजं बलं॥नामभाच्चिंतयेत्सर्वं जन्मभं न ज्ञातं
यदीति॥अथ मेलककार्यं नाम्नो नक्षत्रज्ञानमाह॥४॥ सं ना मादि[illegible]वर्णातो वकहडा द्युज्ञादि वर्णाद्धवौ तुल्या

वत्रशसौखषौयुद्दिमिथाह्वाह्योस्पनामांतिमं॥आर्याञ्जुदहहनेजनुर्भममलंपद्दस्यवंधेजगुद्देगेग्रामनृपाभि
षेकह्रूषिमोज्ञान्नाशनेभूषणे॥४९॥नामादिवर्णेनामाक्षराद्यक्षरंतस्मात्॥अवकहडंशतपदेचक्रं॥यस्माच्च
क्रात्॥चूचेचोलाआदेनक्षत्रेइत्यादरः॥श्लोकानिवद्धस्तस्माच्चक्राद्धंनक्षत्रंसेयं॥तद्यथा॥चूडामणिमणिति
नाम्नः॥आद्याक्षरश्चकाशततच्चूचेचोलाइत्यादीनांश्विनीनक्षत्रंतत्रप्रथमचरणइतिवत्॥ज्ञेयइत्यर्थः॥तथाच
दीपिकायां॥जन्मकेश्चिदग्निभादितिं॥तन्नाडीत्यस्यार्थः॥यदानाम्नोनक्षत्रंगवेष्यतेतदाभग्निभात्कृत्तिकान
क्षत्रात्॥नाडीविलोक्येतिकेचिदुक्तं॥केश्चिदिति॥तन्नतमग्राह्यं॥तस्मादश्विन्यादित्रिकंव्यस्तमितिन्यान्येनना
डयवलोकनंबहुसंमतमितिभावः॥यदानामादौयोगाक्षरेसंतिकिंकर्त्तव्यमित्यपेक्षायामाह॥युज्यादिवर्णे
दिति॥युजियुक्तिक्षरेसंयुक्ताक्षरेप्रद्युम्नेत्यादिकेनामादौयुक्ताक्षरेसंतिआदिवर्णस्यप्रथमवर्णस्यसंज्ञेयं॥यथात्र
द्युम्नेनाम्निप्रथमवर्णः॥प्रस्तत्राप्याद्यः॥पकारस्तस्माद्धंज्ञेयंमित्यर्थः॥प्रियवत्राइत्यादौ॥प्रपिकारएव
ग्राह्यः॥दपदइत्यादौदुकारघक्ष्णु॥ग्राह्यइत्यादि॥तथास्वरशास्त्रे॥संयोगाक्षरजेनाम्निज्ञेयतत्रादिमाक्षर
मिति॥अवकहडचक्रेणनामाद्यक्षराभावेसतिकिंकर्त्तव्यमित्यपेक्षायामाह॥वबौतुल्यावस्त्रेत्रशसौखषौइ
ति॥अत्रावकहडचक्रेववौइतिइमौवर्णौतुल्यौमद्दशोज्ञेयौ॥बकारस्थानेवकारः॥वकारस्थानेबकारः॥इत्य
र्थः॥तथाचशसौवर्णौतुल्यौ॥तथाचखषौ॥अत्रोदाहरणं॥शिवइतिनाम्निसतिअवकहडचक्रेशकारस्या

भावात्। शिकारस्यानेवं॰ सिकारांगीकारहूवज्ञेयमितिभावः॥ एवमेव शसौ तनस्थौ स्वषौ परस्परसवर्णौ ज्ञातव्यं ज्ञेयं
तथाचस्वरशास्त्रे॥ स्वषौ शसौ बवौ चैवज्ञेयातिपरस्परमिति॥ अन्यच्च। नशोकोङ्‌ञणावर्णानामादौ भवंति ते नहि। चे
द्भवंति तदा ज्ञेयागजडाक्तेयथाक्रममिति। चक्रं शतपदं वक्ष्येऽक्षरां ज्ञात्वा क्रमं भवेभिस्यादिस्वरशास्त्रोक्तं॥ अवकहडा
चक्रं प्रसिद्धं। अथयस्यबहूनि नामानि तस्य कस्मान्नाम्नो भं ज्ञेयमित्याकांक्षायामाह॥ यदाभिधा बह्व्यो भवंति। अ
स्यांति मचें पश्चाद्भवंति नामत्वांश्च॥ तथाचस्वरशास्त्रे। बहूनि यस्य नामानि नरस्य स्युः कथंचन॥ तस्य पश्चाद्भवं ना
मथाद्यं॥ स्वरविशारदैः २ दौ रिति॥ अथ जन्मभजं नक्षत्रयेषु येषु शस्तं तान्याह॥ आर्याइति॥ नुद्वह नेपुरुषविवाहे
जन्मभं जन्मनक्षत्रं। अमलं नि दूषणं जगुः॥ तथाच पट्टस्यबंधे। पट्टबंधने। ग्रहं ग्रहकरणप्रवेशनं। तथाच ग्रामो
ग्रामचरप्रवेशनं नृपाभिषेको राजाभिषेको कृषिप्रसिद्धः॥ मौजीप्रसिद्धः॥ अन्नाशनं। नवान्नप्राशनं॥ भूषणं भूष
णाधारणं॥ एषां समारंभेषु नृजन्मभं शुभदं जगुः॥ तथाच ज्योतिःप्रकाशे॥ जन्मभं कृषिनृपानृपाभिषेचनेभूष
णे नगरे गेहकर्मणि॥ आधिपत्ये च मौंजिबंधने पुंविवाहउदितं शुभं बुधैरिति॥ राजमार्तंडे॥ वसंतसमये द
घादर्शे गर्भाष्टमेष्टये॥ मेखलां जन्ममासेपि जन्मभे च तिथावसंतइति॥ नारदः॥ व पट्टबंधन चौलान्नप्राशने शो
पनायने॥ शुभदं जन्मनक्षत्रं मशुभं तन्य कर्मणीति॥ ७॥ ७॥ इति स्वल्पतसुहूर्तमार्तंडटीकायां मार्तंडवल्ल
भायां विवाहप्रकरणं समाप्तं॥ ७॥ अथ आग्न्याधानहनैकनाह॥ अग्न्याधानमथादि दारसमये दायाद्यका

१० ल्पेपरे ह्वीशाग्निध्रुवशाक्रपूषस्मृगेज्यैर्व्यब्जलग्नांशयोः॥जीवेंद्वर्ककुजैः सुतर्द्धिगुरुकेंद्रस्थैरनस्थं गतैः स्वोच्चेष्ठ
र्क्षगतैः परेऽरुपचयेशद्।११।१०विन्नाद्यस्तुह्वौ बुधैः॥१३॥ अग्न्याधा॥ नं बहुभिर्बुधैर्दारकाले अवादि। कथितं। चतु
र्थीकर्मानंतरं दारकालः।परेशाखायैः दायाद्यकाले धनविभागकालेअवादि॥ तथा चोक्तं॥ हर्तेर्नैकनाह॥ शते॥ अ
ग्न्याधानं दारकाले विधेयं कैश्चित्प्रोक्तं तच्च दायादकाले इति॥ तथा च कात्यायनगृह्ये॥ अवसथ्याधानं दारकाले
दायाद्यकाले एषामिति॥ एतद्भाष्यकारैर्व्यवस्थापितं॥ अभ्रातृमतो दारकाले॥ भ्रातृमतोऽक्षयाद्यकाले प्रोक्तमि
ति॥ स्मृतिषु कृतदारस्य अग्निना विना बहुदोषो दृश्यते॥ तथा हि कृतदारो नैव तिष्ठेत् क्षणमप्यग्निना विना॥ नि
ष्ठन्नश्चेद्द्विजो व्रात्यस्तथा च पतितो भवेत्॥ पितृपाकोपजीविस्या भ्रातृपाकोपजीवकाः॥ ज्ञानाध्ययननिष्ठो वा न
दुष्येताग्निना विना॥ योऽग्निरूपमेवेत दारागनू कामाहतावपि। पारदारी भविज्ञेयः स्वस्त्री स्वीकरणादपि॥ यथा
स्नानं मध्यसंध्यायेरस्याध्ययनं यथा॥ तथैवोपासनं दृष्टं नास्थितिर्ह्नियोग इति॥ तस्मात्सूत्रकारैः॥ कात्यायना
दिभिर्दारकाल एव बाहुल्येनोक्तं॥ यत्तु भाष्यकारैः॥ रेवव्यवस्थापितं॥ भ्रातृमतो दारकाले॥ भ्रातृमतो दायाद्य
काले इति॥ अग्न्याधाननक्षत्राण्याहैऐयो॥ कैः ह्वीशाग्निध्रुवशाक्रपौष्णभमृगेज्यैः॥ ह्वीशं विशाखा॥ अग्निः कृति
का॥ ध्रुवाणि त्र्युत्तरा रोहिण्यः॥ शाक्रं ज्येष्ठा॥ पौष्णं रेवती॥ मृगः मृगशिरः॥ इज्यो पुष्यः॥ तैः कयोः व्यब्जलग्नांशयोः
विगताः अब्जो याभ्यां तौ व्यब्जौ॥ व्यब्जौ च तौ लग्नांशौ च तयोस्तयोः। अब्जा जलचरा राशयः मकरस्य पश्चिमार्द्धं

कुंभो मीनः कर्कश्च तैर्जलचरराशयो गवेंद्रोपि जलजः ॥ एते रहितयोः लग्ननवांशयोरित्यर्थः ॥ तथा च वृत्तशतं ॥ कर्कि
नक्रघटमीनविलग्ने वा शके तनुगते च तदीपे ॥ लग्नगे कुमुदिनीदयिते वा वासभेति जनितोपि हुताशः इति ॥ कैः जीवें
दुर्ककुजैः युतर्द्धिके द्रस्थैः ॥ जीवो गुरुः ॥ इंदुश्चंद्रः ॥ अर्कः सूर्यः कुजो भौमः ॥ तैः युतः पंचमरुद्रव्यय उपचयभवनानि
त्रिषडेकादशाः भवनानि ॥ गुरुर्नवमं ॥ केंद्राणि प्रथमं च तुर्यसप्तमदशमानि ॥ ५।३।६।११।१०।९।३।४।७।१० एतद्
स्थानगतैः ॥ कथंभूतैः अनस्तंगतैः सूर्यकिरणैरलुप्तैः ॥ पुनः कथंभूतैः स्वोच्चेष्टर्क्षगतैः ॥ स्वस्व उच्चानि च इष्ट
र्क्ष ॥ इ एषारुक्षाणि राशयस्तद्गतैः स्वराशि उच्चराशि मित्रराशिंगतैरित्यर्थः ॥ परैरुक्तेस्पोन्ये गृहे रुष्टव्ये त्रिष
डेकादशदशमे ॥ कस्यां सत्यां विनाद्यसुखौ सत्यां ॥ वित्तद्वितीय आद्यं लः ॥ तयोः शुद्धिः क्रूररहितं तस्यां शेषं पूर्ववत्
तू ॥ प्रायश्चंद्रमित्युक्तं मे वलो केंद्रं ॥ तथा च वृत्तशते ॥ केंद्रकोपचयत्रिकोणभवनास्थैरर्जीवेंदुवः शेषाश्चोपच
स्थिता यदि तमग्न्याधानमुक्तं शुभं ॥ चंद्रे नैधनगे त्रिये तयुवतीभौमे पुनानष्टमे शेषव्ययगतैः कुजोपि च सहितो शा
धानकर्त्ता सवेतू ॥ नो कुर्याद्ध्रुतकुंसुहृत्परिग्रहमिहक्ष्मापुत्रजीवेंदुसिनं चिस्थे विकिनितैर्विपोर्स्वरनैरस्तं गतै
वाद्विजइति ॥ तथा च संहितायांतरे ॥ अग्न्याधानं न कुर्वीत कर्किनक्रेत्रये विधौ ॥ लग्नेगे धनगे पापे तथा रध्रे व्ययहा
न्विते इति ॥ ५ ॥ इति मुहूर्तमार्तंडटीकायां अग्न्याधानप्रकरणं ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ श्रीलक्ष्मीर्प॰

[illegible]

[illegible]

अथगृहप्रकरणंविवक्षुस्तावद्ग्रामविचारमाह ॥ नामाद्यात् द्वि२ भुतां५ क९ दिक१० भव११ ग्रामः शुभो
न्योन्यथा तत्कोणेंत्यभुवां शुभं निवसतां दोषाः परेषामलं ॥ कन्याकर्किधनुस्तुलाक्रियघटाः कौर्प्यादि
जौधाम्यतोन्ये सध्ये निवसंत्यथेंद्र ककुभो वर्गास्तु गेजस्विना ॥ ८६ ॥ नामाद्यादिति । नामर्क्षान्नामराशेः
सकाशात् द्वि२ भुनो५ क९ दिग्भवतो ग्रामः शुभस्यात् ॥ अंयउक्तविपरीतो ग्रामः अन्यस्यात् ॥ अशुभस्या
दित्यर्थः । तदुक्तं ज्योतिः ॥ एकभे सप्तमेयामे वैरं हानिश्च त्रिषष्ठगे ॥ चतुर्थाष्टद्वादशगेगः शोपंस्थाने सुखंभ
वेत् ॥ ग्रामः शुभंम ×सागरे× त्रिधायेदानीं ग्रामदिगु॰ नियममाह ॥ तत्कोणेइति ॥ तत्कोणे तस्यग्रामको
णेअंत्यभुवां रजकचर्मकादीनां निवसतां वसविकुर्वतां शुभं स्यात् । रजकचर्मकश्चैव नटोवरूडएवं चकैवर्त्तमे
दभिल्लाश्च सप्तैते अंत्यजास्मृताः इत्यादीनां ग्रामकोणेशुभं स्यादित्यर्थः । क्व । कोणे निवसंतां परेषां वर्णानांअ
पुरग्रामाणां कलअत्यर्थदोषाः स्युः अशुभानिस्युरित्यर्थः ॥ तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ भुवनपुरग्रामानांकोयेको
णुनिवसतां दोषाः स्वपचाद्यायोत्पजाघास्तेष्वविवृद्धिमायांति एवं जातिजातीनां शुभाशुभदिग्विभागमु
क्त्वाराशिपरत्वेन दिक्षुवसतिमाह ॥ कन्यति ॥ यमाशादितः दक्षिणस्या सकाशात् क्रमेणाष्टासु दिक्षु क
न्याकर्किधनुराश्योराशयोनवसति अन्यउर्वरितामध्येन्येवसंति एतदुक्तं ॥ अग्निग्रामंनवभागं परिक
ल्प्यामध्यभागाद्दक्षिणभागे कन्याप्रसवति ॥ कन्याराशिनादक्षिणभागेगृहंनकार्यमित्यर्थः ॥ तथैवनैर्ऋत्य
रा

कुभर्कः। पश्चिमे धनुः। वायव्ये तुला। उत्तरे अजो मेषः। ईशान्यां घटः कुंभः। पूर्वे कौर्प्यो वृश्चिकः। आग्नेये अंत्यो मी
नः। न वसति। अन्ये वृषमिथुनसिंहमकरा मध्यभागे न वसंति एवं राशिपरत्वे उदितः नियममुक्त्वा। इदानीं
वर्गपरत्वेन दिङ्नियममाह॥७॥ अष्टावष्टमुखास्वपंचमपरा द्विप्रसुवर्गोन्ययुक्तद्दृः काकिणीकागजै
र्मिथइमायस्याधिकासोर्थदः॥ श्वेतारक्तकपीतकृष्णसुधास्वादुः कटुतिक्तकाकाषायाघृतशोणितान्नम
हिरागधाः शुभाविषतः॥ अष्टेति॥ इंद्रकुमाः भकाशात्॥ अष्टसुदिक्षु अष्टमुखा। अष्टौ वर्गाः अकचट
तपयशा इति एते त्रिसिद्धा ओजस्विनो बलवंतः स्युरित्युत्तरश्लोके नोच्यते॥ एतदुक्तं भवति। अआइईउऊ
इत्यादिकः षोडशाक्षरो वर्गः पूर्वस्यावलिकादिकः पंचाक्षर आग्नेय्यां चादिकः पंचाक्षरः दक्षिणस्यां टा
दिकः पंच नैर्ऋत्यां तादिकः। पच पश्चिमायां पादिकः ५ वायव्यां यादिकः ४ उत्तरस्यां शादिकः ४ ईशान्यां वलीअ
यमर्थः स्वनामादिमाक्षरोत्थवर्गं ज्ञात्वा स्वस्वस्थाने गृहं कार्यमिति भावः। यतः स्वस्वस्थाने प्राणिनो बलवं
तः इति लोके प्रसिद्धिः किं लक्षणा वर्गाः स्वपंचमपराः स्वस्य पंचमाः परा वैरिणो येषां ते तथा। अवर्गस्य वर्ग
स्यपंचमतमं वर्गः सोस्य वैरी। एवं सर्ववर्गाणां वैरिणो येषां ते तथा। अवर्गस्य पंचमतवर्गः ज्ञातव्याः वैरत्वं
त्वा वृसेना। तदुक्तं भूपालवल्लभे। वर्गेशास्ताः समाखुऽरिसिंहस्वसर्पमूषकाः। इमे एणोपूर्ववत्तेषां स्ववर्गा
त्पंचमो रिपुः। तस्मात्स्ववैरिवर्गस्य दिशि मिति भावः। अर्थादन्यत्र मध्यमं। तत्रास्व दिग्वर्गस्य नं स्तु शुभं॥ वैरि

दिग्गसन्नमशुभमिति बुध्याज्ञेयं एवं स्ववर्गयाम्सं वर्गयोर्मित्रारित्वमवलोक्य वासः कर्तव्य इति सिद्धं । तत्र राशिघ
टितमाह वर्गघटितयोः राशिघटितं बलवत् ॥ तदुक्तं । ज्योतिःसागरे केय्याहुरथवर्गाणां स्वस्थानेशुद्धं ग्रहमिति
अथवर्गघटिते काकिणीका अहा हि घ्न इति । स्ववर्गग्रामवर्गौ वसतिकर्तुर्वर्गद्विघ्नः द्विगुणेनांतः कार्यमिथः अन्ययु
क्तं अन्यवर्गयुक्तकार्यः गजैरष्टभिस्तेष्टः शेषितः मनुकाकिणीकास्तुः इमां काकिणीकाः यस्य अधिकाः सोर्थ
शोधनदाता स्यात् । एवं ग्रामदिग्विषयमुक्त्वा । इदानीं निर्माणपत्तनग्रामक्षेत्रामां दोपरिक्षेतगधर्वणारसपूर्वे
रिसु क्रमात् तीव्रहूर्णपरत्वेन भूमेवर्णरसगंधानूरत्वाहं शाह ॥ श्वेतेति । श्वेतारक्तकपीतकृष्णा वसुधाः विप्रतः
ब्राह्मणानां सकाशात् वर्णानामनुक्रमाः शोभमाना स्युः श्वेतवसुधा पृथ्वी ब्राह्मणस्य अरक्तवसुधा क्षत्रियस्य पी
तवसुधा वैश्यस्य कृष्णवसुधा शूद्रस्य शोभनेति । अर्थान्मिश्रजातीनां मिश्रा शोभना । तथा चावसिष्ठः श्वेता
शस्ता द्विजेन्द्राणां रक्ता भूमिर्महीभुजां विशां पीतं च शूद्राणां कृष्णान्येचमिश्रिता । एवं वर्णमुक्त्वेदानीं रसमाह
स्वादुरिति । स्वादुर्मधुरा ब्राह्मणस्य शोभना । कटुमरीचरसा क्षत्रियस्य तिक्तका निंबरसा वैश्यस्य काषायाह
की रितशूद्ररसा शूद्रस्य शोभनेति ॥ अर्थान्मिश्रजातीनां मिश्ररसा तथा च नारदः ॥ मधुरं कटुकं तिक्तं काषा
याश्च रसाः क्रमात् ॥ एवं रसानुक्त्वा गंधानाहा घृतेति । घृतगंधा ब्रह्मस्य शोणितगंधा रक्तगंधा क्षत्रियस्य
अन्नगंधा वैश्यस्य मदिरागंधा ब्राह्मस्य मद्यगंधा शूद्रमिश्रपानां मिश्रगंधा शुभमित्यर्थ सिद्धं ॥ तथा चोक्तं कारि

कायां॥ घृतास्त्रगेन्नमद्यानां गंधाच्चक्रमशो भवेत् इति॥ नानाग्रंथेषु रसगणनानात्वं तद्धि कल्पतोग्राह्यं॥ तथा चना
रदः॥ मधुपे मधुपे राजन्नर्पित शात गंधा वर्णानुपूर्वका मधुरं कटुकं तिक्तं कषायमम्लं रसां क्रमात्॥ परे गंधाः कषायगंधा
अन्यत्सुगमं। कारिकायां मधुरास्याः कषायाम्लाः कटुकाचानुपूर्वशः इति॥ एवं पृथ्वीवर्णादिकमभिधायेदानीं वर्ण
परत्वेन पूर्वपूर्वमाह॥ ७॥ सौम्यादिप्लवभूतले विरचयेद्विप्रादिको प्यखिले त्वन्येषां नियमोत्र यत्र निखिला
ः कुर्युर्गृहं स्यात्स्थिरं॥ मध्यः प्रश्नहृतो मुखान्न्ययमतो वर्गादिवर्णो ऽङ्गमश्चेतद्धि गतं मादिशेन्मुहयैः शल्यं सु
धीर्मध्यतः॥ ८८॥ सौम्यादिष्विति॥ सौम्यादिषु दिक्षु प्लवो निम्नत्वं यस्य तच्च तद्भूतलं च तस्मिन् विप्रादिको ब्राह्म
णादिकाः गृहं विचरयेत्। तदुक्तं भवति। ब्राह्मण उत्तरप्लवभूतले। क्षत्रियः प्राक्प्लवे। वैश्यदक्षिणे प्लवे। शूद्र
पश्चिमप्लवे गृहं विचरयेत्॥ एवं वर्णपरत्वेन भूतलं उक्त्वा ब्राह्मणस्य विशेषमाह। अप्यखिलेति। अपि ब्राह्म
णस्य अखिले सर्वप्लवे गृहं विचरयेत्। तथा च भृगुः। उदगादिप्लवमिष्टं विप्रादीनां प्रदक्षिणेनैव। विप्रः सर्वत्र
वसेत्। अनुवर्णमथेष्टमन्येषामिति॥ अथ पक्षांतरमाह। यत्रेति। निखिलाः सर्ववर्णाः तत्र गृहं कुर्युः तत्र कुत्र
यत्र सुविहृतं अंतःकरणं स्थिरं स्यात्। अयमर्थः। यस्यां भूमौ अंतःकरणं प्रशस्तं तत्रैव गृहं कर्तव्यमिति भावः
तथा च वास्तुशास्त्रे। मनसश्चक्षुषोर्यत्र संतोषो जायते भुवि। तस्यां कार्यं गृहं सर्वैरिति गर्गादिसंमतमिति। अथ
शल्यज्ञानं वृत्तेनाह॥ मध्यः प्रश्नहृत इति। मध्यप्रश्नहृतः। अत्र गृहं कर्तव्यमित्यादि। प्रश्नं कर्तुं मुखात् चेत्

पदिप्रथमवर्गादिवर्णोद्भमः स्यात्॥ वर्गाणां प्रथमाक्षरो दयस्यात्। अकचटतपयशानां अन्यतमाक्षरोद्भस्या
त्। तदा शल्यं न हि दिग्गतं तस्य वर्गस्य दिग्गतं सुधीः आदिशेत्॥ शल्यमात्रा। क्षितिधि कथयेत्। तदुक्तं भवति। गृह
सम्मितां भूमिं दक्षिणोत्तररेखासिः संमतया नवधा कृत्वा वर्गावक्षरैः। अकचटतपयशैरष्टभिः क्रमेणाष्टाखनुपूर्वादि
दिक्षु शल्यमादिशेत्। अकारे प्रश्नाद्याक्षरे सति पूर्वस्यां शल्यमादिशेत्। ककारे आग्नेय्यां। चकारे दक्षिणस्यां इत्या
द्यष्टसु दिक्षु अष्टभिरक्षरैरादिशेदिशोदित्यर्थः। तु पुनर्हपयैस्त्रिभिरक्षरैर्मध्यतो मध्यकोष्ठे आदिशेत्। हप
यानां च याणां अन्यतमे प्रक्षरे सति मध्ये शमादिशेत्। तथा चोक्तं ज्योतिर्निबंधे। भूमौ हृदे वतां प्रदद्वन स्याच्य
मक्षरे। गृहित्वा तु ततः शल्यासल्ल सम्यग् विचार्यते॥ अकचटतप ॰ यश   पया वर्गाः। हप या वर्णाः पूर्वादि मध्यां
ताः कथयक राः इह नान्ये शल्यगृहमिव मतानाम इति॥ एतद्देवस्य स्पष्टं तत्रैवोक्तं॥ पृच्छायां यदि अः प्राच्यां नरशैल्यं
तदा भवेत्। सार्धहस्तप्रमाणेन तच्च मानुषमृत्युकृत्॥ आग्नेय्यां दिशि कः प्रश्ने खरशल्यं तदा भवेत्। सार्द्धहस्त
प्रमाणेन तच्च मानुरहृदये। राजदंडो भवेत्तत्र भयं नैव निवर्तते। याम्यां दिशि यो हि चः प्रश्ने कुर्याद्वा कटिसंस्थि नरश
नै ल्यगृहे ~~[illegible]~~ हेशस्य मरणं चिररोगतः॥३॥ कृतां यदि टः प्रश्ने सार्द्धहस्ताद धस्थले। शुनोस्थि जायते तच्च
बालानां जनयन्मृतिः॥४॥ पृश्ने पश्चिमायां च दिशि शोशल्यं प्रजायते। सार्द्धहस्ते गृहस्वामीनतिष्ठति तदा गृहे॥
॥५॥ वायव्यां दिशि पः प्रश्ने तु षाशगाश्च पुष्करे॥ कुर्वन्ति मित्रनाशं च दुःस्वप्नं दर्शनं सदा॥६॥ उदीच्यादि

शियः पतेद्वै विप्रशालांते धवाः। तच्छीघ्रं निर्धनं नालयं कुबेरसदृशाहि॥ इशान्यादिशाभाः प्रश्ने मोशालं सार्द्धहस्त
नः। तदो धेनस्य नाशाय शायजंते गृहमेधिनः॥८॥ हप्यामध्येमेकोहे वक्षो मात्रेभवेदधः नृपकपाल मयो भस्म
लोहंतकुलनाशाद्भुत॥९॥ एवंशालामभिधायेदानीं स्थलस्य शुभाशुभत्वार्थे स्योपायमाह ७॥ श्वभ्रं हस्तमि
तं खनेदिह जलं पूर्णं निशास्येऽन्यमेतु प्रातर्द्दष्टजलं स्थलं सदजलं मध्यं लमस्फाटितं॥ शालेवं निखनेग
ह्वादिकभुवां नला जलांतशो यावद्ध्रा पुरुषः स्ततः कपिशिरः स्तुल्यावमभिः पूरयेत्॥ १०॥ खभ्रो मतिः ख
भ्रां गर्त्तं हस्तमितं खनेत्। इहास्मिन् स्वभ्रे निशास्ये रात्रिमुखे अर्द्धं सूर्यास्तजलं पूर्णं न्यसेत्। तच्चेद्य दिप्र
तः सजलं स्यात् तदा तत् स्थलं शुभं वृद्धिकरं स्यात्। यदि अजलं गतजलं स्यात् तदा मध्ये यदा स्फाटितं
स्फुटितं स्यात्। तदा अशुभं तन्नाना विहाधा निकर मित्यर्थः॥ तथा च नारदः॥ तथा निशादौ तत्र हस्तं पानीयेन
प्रपूरयेत्। प्रातर्द्दष्टे जले वृद्धिः समदग्धे क्षयः। इति॥ एवं शुभाशुभस्थलमभिधायेदानीमभिशो
धनमाह॥ शालेति॥ एवमुक्तप्रकारेण स्थले शालागृहाधिकभुवं जलांतं यथा भवति तथा खनेत्। गृहाधिका
गृहाधिकाशाकौ सूक्ष्मतया तां कल्पित गृहात् किंचिदधिका भूमिं जलपर्यंतं खनेदित्यर्थः॥ अधिक खननं शु
द्धभूभागे भित्तिरचनार्थं गाइत्यपरा॥ स्तरोर्यावत्। तावत् खनेत्। पृथ्वीगर्भे मृद्धेदांगास्तंशं सतिः तत्रान्य
स्तरूपर्यंत खनेदित्यर्थः॥ अथवा यावत् पुरुषप्रमाणं खनेत्॥ इदं शालस्यपेक्षया शातव्यं पुरुषप्रमाणं प

खनेत्तपंचरत्नयः ॥ तथाचस्थूलंबंपचारत्निर्दैर्घवितस्तिर्विंशतिसमतांगुलः पुरुषइति। पंचारत्न्यादयः पुरुषपर्यायाः
किंकृत्वा नमस्कृत्यखनेदित्यर्थः ॥ ततस्तद्दानंतरं। ततखातंकपिशिरःस्तुल्याश्मभिः वानरशिरः प्रमाणग्रावाणैः
पूरयेत्पूर्णंकुर्यात्। तथाचमांडव्यः। जलांतंपूर्वतरीतना। पुरुषांतमथापिवाक्षेत्रंसंशोधयेद्वोद्धृत्यसल्यंसदन
मारभेत् ॥ इति। तथाचमत्स्यपुराणे कपिशीर्षप्रमाणैश्चग्रावाणैःपूरयेत्तदृढं। खातंतत्तुसमंकृत्वा ततः प्राचीप्रसा
धयेत् इति। खन्यमाने क्षेत्रे यद्दृश्यते तस्य फलं कारिकायांमुक्तं। खन्यमानमुदाक्षेत्रेणपाषाणप्राप्यते यदि। धना
युष्यिरतास्यास्याकासुगंधनाशः कपालागमके शाद्दे व्याधिनापीडितो भवेत् ॥ इति। एवंस्थलशुद्धिमभिधाया
धुनादिक्साधनमाह ॥ ७ ॥ प्राक्साध्योज्जयनीस्थलाद्यमदिशि ताष्ट्रानीलाष्यंतरात्स्योभ्यातोन्युदयादुद
ग्ध्रुवमुखादिड्मृद्कैस्यान्भृतिः ॥ गेहंमाधवपौषफाल्गुननभोमार्गेषुमृष्टानिले: प्रारभ्यकेंद्रपत्रसुधाज्ञैः
स्थिरतनौकुर्यात्स्वकेंद्राष्टमे ॥ प्राक्साध्येति। उज्जनीयस्थलात् पश्चिमदिशि दक्षिणस्यांदिशिताष्ट्रानक्षत्रं
तरात् प्राक्साध्यानरेतितिशेषः। ताष्ट्रंचित्रा अनिलंस्वाती अनयोरंतरंयध्वंतस्मात्। प्राचीसाध्येत्यर्थः ॥
एतदुक्तंभवति ॥ संभवेसतिरात्रौप्राङ्मुखउपविश्यपुगमात्रोदितांचित्रांनीलकायाअवलोकयन्नलिकास
वंभूमिपर्यंतंमुक्त्वात्यक्त्वाभूमौभचिन्हंकृत्वा तथैवाचलस्तैनैवनेत्रेणस्वातीमवलोकयन तथैवनकालीग्रा
मात्मकाशात्बलंभूमिपर्यंतमुक्त्वा लंबयाते चिन्हंकृत्वा नेत्रालंबंमुक्त्वा तथैवचिन्हंकुर्यात् एवंचिन्हंकुर्या

तूरज्जुप्रांतावेकीकृत्य मध्ये चिन्हं कुर्यात् पुनस्तत्र तथैव प्रसार्य मध्यचिन्हे शंकुं निखाय तस्मात् पश्चिमचिन्हपर्यंतं र
ज्जुं प्रसारयेत् तत प्राची स्यात् त्र्यंगुलमुज्जयिन्या दक्षिणतः प्राचीसाधनमुक्त्वा यानंतरं उत्तरतः प्राचीसाधनमाह अ
तः उज्जयिन्या सौम्य उत्तरस्मात् वेगे अग्न्युदयात् कृत्तिकोदयात् प्राचीसाध्या ॥ एतदुक्तं भवति पूर्ववत् तलिकायां युग
मात्रोदितां कृत्तिकाभो लोकयन् नलीकामूलाग्रा स्यालंबे मुक्त्वा भसौ चिन्हद्वयं कृत्वा तयोरुपरि प्राची स्यात् ॥ अ
थोत्तरसाधनमाह ॥ उदगीति । ध्रुवमुखा उत्तरा दिक् साध्या इदं सर्वेषां साधारणं ब्रह्म । अथ दिङ्मूढत्वे दोषमा
ह दिङ्मूढके स्यान्मृतिरिति स्पष्टं । तथा चोक्तं देवयज्ञो जनदीपिकायां चित्रास्वात्यंतरे श्रोणा दक्षिणपंथवासिनां
प्राचीतु कृत्तिकातेया त्तरापथवासिनामिति । श्रोणा तु उज्जयिन्याः । तथा च शुल्बसूत्रं । अंगुलैरप्यसंमिता याः
प्रमाणं तत्राष्टाशीतिशतं मोषा चतुःशतमक्षाः षडशीति यंगं च लाञ्छकः । साम्येति । तथा च स्फुटकरणे ध्रु
वंतं च करेखायां रेखांतः सौम्यायाम्य हरितैः तः । तन्मत्स्यपुच्छमुखतः पश्चिमपूर्वाशिषे विद्यादिति । तथा च
बृहन्नारदः प्रासादे सदने लिंगे द्वारे कुंडे विशेषतः ॥ दिङ्मूढके कुलनाशः स्यात् । तस्मात्साधयेद्दिशः इति
अथ केषु मासेषु गृहं कर्तव्यमित्यपेक्षायामाह ॥ गेहमिति । माधवादिषु मासेषु मृदुध्रुवादिक्षिप्रनक्षत्रैः गेहं रह कु
र्यात् । माधवो वैशाखः पौषफाल्गुनप्रसिद्धौ । नभः श्रावणः मार्गः । मार्गशीर्षः यद्विस्पष्टः मृदूनि चित्रानुधा
रोरेवतीमृगाः अनिलं स्वाती । अर्कोहस्तः । इज्यः पुष्यः । अंबुपः शततारिका । वसु धनिष्ठा । ध्रुवाणि उत्त

रणे हिबुणे स्थितैः रतनौ स्थिरलग्ने किल क्षणे सुकेंद्राष्टमे मुलग्ने शोभना॰ निपापरहितापरहितानि केंद्राष्टमानि कें
यस्य तत्तथा तस्मिन् स्थिरतनौ विनिपातः शेषं पूर्ववत्। अथो केषु अपि नक्षत्रेषु विशेषमाह॥ १०॥ नो एष्ठाग्रवि
धौ भुरिक्तकथितेनाकीरवारांशयो रुक्कर्क्षेष्वपि कुंभमीनगविधौ स्तंभोच्छ्रितिं नाचरेत्। तुर्या ४ त्पंचदशा १५ त्त्रि
द्रकु परिमिता हेदा ४ ब्धि ४ पंचकः ५ मानि द्यान्यर्कयुतादिगेहकरणे मानि प्रवेशेपि च॥ ११॥ नो इति एष्ठग्र
विधौ मति नो विचरयेत्। एतदुक्तं भवति। कृत्तिकादि सप्त नक्षत्राणि पूर्वस्यां॥ मघादि सप्त दक्षिणस्यां दि सप्त
शलाकास्थित नक्षत्राणां मध्ये यद्वा निर्दिष्टं चंद्रनक्षत्रं यस्मिन् दिशि भवति तद्दिङ्मुखे सन्मुखश्चंद्रो ज्ञेयः
तत्पृष्ठस्थपृष्ठतो ज्ञेयः। एवमग्नेपृष्ठगे वा चंद्रसति गृहं न कर्त्तव्यमित्यर्थः। तथा भृगुः। चक्रे सप्तशलाका
ख्ये कृत्तिकाद्यानि विन्यसेत्। रुक्षं चंद्रस्य हस्तोश्च पुरः पृष्ठे च नो शुभमिति। तथा च वसिष्ठः। धनलाभः
प्रवासः स्यात् आयुश्चोरभयं क्रमात्। दक्षाग्र याम पृष्ठस्थे गृहकर्त्तु निशाकरे इति। न॰रिक्ते कथितोस्यष्टं
नाकीरवारांशयोः। अर्कभौमयोर्वारे नवांशयोर्न कुर्यात्। उक्तर्क्षेष्वपि उक्तनक्षत्रेष्वपि कुंभमीनगविधौ मति
स्तंभोच्छ्रितिं नाचरेत्। अर्थादन्यत सर्वमाचरेत्॥ अथ वृषवास्तुमाह॥ तुर्यादिति। अर्कयुतादिसूर्ययुन
क्षत्रादि। चयाच्च तुर्यात् ४ पंचदशात् १५ त्रिद्विकुपरिमितात् २२ त्रयोविंशतिसकाशात्। क्रमेण वेदा
ब्धिपंच ४।४।५ भानि नक्षत्राणि गृहस्य करणे चैरवगायां प्रवेशेपि निंद्यानि स्युः। तथा च व्यवहारस

रे। त्रिवेदाब्धि ३।४।४ त्रिवेदाब्धि ३।४।४ त्रिभे पूर्वतः शशी। कुर्याल्लक्ष्मीममुष्मासंस्थैर्यलक्ष्मीदरिद्रता। धनं व्या
धिक्रमात्। मृत्युं पूर्वे शशांकमः योदोषः इति अथ चतुर्थद्वारनिर्णयमाह। भाद्रे त्रिभिर्वत्ते ॥११॥ शेते भाद्रपदा
त्रिषु त्रिषु सुरः प्रागादि शीर्षो नृहि पोक्तं सम्मुखं तु गोऽजघटे षर्के यमोदङ्मुखं। हृद्द्रोगेण कुलीरलेय
गरवौ पूर्वापूर्वापरास्यं गृहं नान्यस्य भुजकोटिघातइभहृच्छेषं स्फुटा याःक्रमात् ॥१२॥ शेत इति। भाद्र
पदा त्रिषु त्रिषु मासेषु सुरः वास्तुपुरुषः प्रागादि शीर्षः शेते इत्याधारः। एतदुक्तं भवति। भाद्रपदादि
ज्येष्ठादिमासत्रये उत्तरशीर्षः। वास्तुः शेते इत्यर्थः॥ अत्रास्याशीर्षदिशायां गृहमुखं प्रोक्तं। अथ सं
क्रांतिपरत्वेन मुखनिर्णयमाह। गोजेति। गोऽजघटे षर्केषु भतियमोदङ्मुखं गृहं कार्यं। गौ वृषभः
अलिर्वृश्चिकः॥ अजो मेषः घटस्तुला॥ एषु राशिषु। अर्के सूर्ये सति यमोदङ्मुखं दक्षिणाभिमुखमुत्तरा
भिमुखं गृहं कार्यमित्यर्थः॥ हृद्द्रोगेण कुलीरलेयगरवौ सति पूर्वापरास्यं गृहं कार्यमित्यर्थः॥ हृद्द्रोगः कुंभ
एणो मकरः कुलीरः कर्कटः लेयः सिंहः एतान् गच्छति सतथा तथा सो रविश्च तस्मिन् सति पूर्वापरास्या पूर्वाभि
मुखं पश्चिमाभिमुखं वा गृहं कार्यं। अन्यस्य राशिस्थे रवे सति गृहं न कार्यं। अथायपरत्वेन गृहे मुखनिर्णयं विव
क्षुः हस्तावदायसाधनमाह भुजेति। भुजकोटिघातः इभः इच्छेषः अयाः स्युः भुजो गृहदैर्घ्यविस्तारयोन्य
तमस्य नाम। दस्य दन्या कोटि। तथा चोक्तं लीलावत्यां इष्टाहोर्थः स्यात्तत्स्य दिग्न्यां दिशीतरो बाहुः। अस्ते

चतुरस्रेवासाकारैः कीर्तितास्तज्ज्ञैः ॥ तयोर्घातो गुणएनं इभहृत् ८ अवहृतशेषं पूर्वादि यथास्यात्तथा ध्वजादयः
अयाः क्रमातस्युः ॥ ७ ॥ पूर्वादिदिग्ध्वजधूमसिंहश्वुनकोक्षाणः खरेभोष्ट्रका धार्याः स्वस्वपदे ध्वजोसिलमुखः श्रा
ग्यवक्त्रोगजः ॥ ध्रागास्यो वृषभो विवारुणमुखः सिंहश्च शस्त्राङ्गमे धूमो न्येश्वुनकोस्य जस्य खगपस्तोष्ट्रो दिप
त्स्याखरः ॥ १३ ॥ पूर्वादिषु ध्वजादयो बलिष्ठाः स्युरिति भावः ॥ एते ध्वजादयस्त्वस्वपदे स्वस्वस्थाने । ध्वजः पूर्वे
ध्वजः अग्नेय्यादित्यादि श्च हृशावपुस्तुषु धार्यो । अथ मह शामत्व धार्य । अथवा क्रूरकर्मसाधनवस्तुषु प्राक्रमे
णो धार्याः । अयस हृश्च सत्व गृहे धार्य । अथवा मह शा वस्तु मतो पजीविनां गृहे धार्यः ॥ अथ वास्तानु स्रष्ट्र
वस्तु साध्य हितवस्तुगृहेषु यथा जोम्यं धार्या इत्यर्थः ॥ एतस्पष्टमुक्तं । वास्तुप्रदीपे खेटकर्पटकोठेषु वृषसिंहो गु
जास्तु तः वापिकूपतडागादौ गजोदेयो ह्यद्वे २ विचक्षणैः । असनयोजयेन्निहं शायेन कुंजरं । वृषभोजनपात्रे
च दद्यात्छालादिषु ध्वजं महासने गिनि शालायां गृहं वाग्नेपजीविनां ॥ धूमं दद्यात्तथा श्वानं यवनालज यो
हे ॥ खरो वैश्यागृहे योज्यो ध्वांक्षः पक्षिपन्नेग्रहे ॥ वृषसिंहं गजं दद्यात्प्रासादे पुरमंदिरे ॥ तथा च शिल्पशा
स्त्रे । वस्त्रे न्नेधर्मशालायां कुंभे स्तंभे ध्वजे ध्वजः । गोगजो न्नगृहे चैव साधारण गृहेषु भो । यंत्रे २ शास्त्रे रथे सिं
हा सांगो डोरेभु भो गजः ॥ धान्यां बुस्नान गोप्रवेश शालायां वृषसाम्भुअः ॥ न घ भगो ह्यहवे द्या गजं सिंह वृ
षाश्चभाः इत्यादि ॥ एवमाय साधनमुक्ता । इदानींतेषा मुखकर्यान्याह ॥ ध्वजो सिंलाभ मुख सर्वे दिग्द्वारःश्रा

ग्याम्यवक्रोमजः मृगमः। पाराशस्यो वृषभः। अस्य मुखं। प्राङ्मुखो वृषभः स्पष्टं। विवारुणामुखः सिंहः वरुणस्यायां
वरुणो दिग्विभागः पश्चिमदिक् विगतः शं विना सर्वत्र दिग्द्वार इत्यर्थः। यो यो यद्दिक्ख आपस्त तन्मुखस्ते ग्रह
स्य तत्तद्दिशि मुखकर्तव्यमिति भावः। एवमायपरत्वेन ग्रहमुखमुक्त्वा प्रसंगेन आयानां शुभत्वमाह। प्रशस्ता
मे इति। इमे चत्वारः आया प्रशस्ताः सर्वेषां शुभत्वमाह। अर्थादन्ये चत्वारः समा अयाः अप्रशस्ताः तथा
ध्वगर्गः कीर्तिशोको जयो वैरं धनं धर्मनतासुखं। रोगमृत्युतिगृहाणां ध्वजादीनां फलं क्रमात्। तथा दुष्टे सम
ये विषये माहाध्रमोग्ने रिति। अग्ने गृहे धूम्रोध्रमायः प्रशस्तः। अंत्यजस्य शुनकः प्रशस्तः। खगपस्य
पक्षिपालकस्य उष्ट्र प्रशस्तः। अदृपत्न्याः वेश्याया गृहे खरः। खरायः प्रशस्तः। एवमायपरत्वे
न ग्रहमुखमभिधायाधुना राशिपरत्वेनाह। प्राहुः प्राङ्मुखमंसच्चाप्येवं कुलीराणां प्रचेतोमु
खं जङ्कोपांत्यगवांयमास्यमवलायुग्मैणकोनां तिलं। सौम्यास्यं ग्रहमाद्यसिंहधनुषामन्ये च कांष्ठानन्नं
खा ऽन्त्यकुंभग्रस्तवदनं तत्कार्यमास्यं न सत्। ।९४। ।१७। प्राहुरिति। अंत्यवृश्चिककुलीराणां प्राङ्मु
खं ग्रहं हितं प्राहुः। अंत्यो मीनः वृश्चिकः प्र० कुलीर कर्कः एषामित्यर्थः। जूको पांत्यगवां प्रचेतो मुखं पश्चिमामु
खं। जूकस्तुला उपांत्यो कुंभः। गौर्वृषभः। एषामित्यर्थः। अबालायुग्मैणकानां भ-यमास्यं दक्षिणाभिमुखं अक
बलो कन्या युग्म मिथुनः एणकोमकरः एषामित्यर्थः। अद्यसिंहधनुषां। अद्यो मेषः सिंहधनुषी प्र० एषां सौ

म्यास्यं उत्तराग्निमुखं गृहं हितं प्राहुराचार्याः॥ एवं चतुर्धा गृहमुखमभिधाय इदानीं तन्निर्णयमाह॥ अग्नेष्टकोशनन
मिति॥ गृहमुखपक्षेषु शोभावकाशरूपं इष्टदिङ्मुखं कृत्वा न गृहं आग्नेयान्यककुप्रागवाक्षवदनं कार्यं। अग्न्याश्रि
ताः अन्यककुभश्रिता सुगवाक्षा एवं वदनानि दासस्थानत्रयाउर्ध्वपक्षत्रये प्र॰ तद्दिक्षु गवाक्षाः कार्या इत्यर्थः॥ तथा
च वास्तुशास्त्रे। द्वारं चतुर्विधं प्रोक्तं वास्तुसंक्रांतिभावजं। कृत्वा वान्यतमं मुख्यं गवाक्षाद्यैः पराणि चेति। एवं गृह
मुखनिर्णयमुक्त्वा धनकोणादिविद्धमुखस्य दोषं तदपवादं च माह॥ आस्यमिति। अस्य गृहस्य मुखं कोणस्तंभा
दिनिर्विद्धं न सत्यादित्यर्थः अथास्यापवादमाह॥ १४॥ कोणच्छिद्रध्वजभ्रमकूपकर्दमतरुद्वाःसंभ्रमदेवेश्रितं स
म्रोच्चद्विगुणाधिकांतरभवे वेधे न दोषः किल॥ अष्टघ्ने गृहभूफले भविहृते शेषं गृहर्क्षं भवेद्दस्रे सर्पहृते व्यये
गृहभसत्त्वलायमरिव्ययं॥१५॥ समोच्चेति। समोच्चद्विगुणाधिकांतरभवे वेधे न दोषः समेनोच्चे गृहस्योच्चत
पेक्षयापेक्षया द्विगुणाधिकांतरभवे द्विगुणांतरजातवेधे कोणादिवेधे न दोषः अर्थान्न्यूनत्वं दोषः किल। आगमं
निश्चये वत्तगतथा चमातंतरे उक्तमार्गतरुकोणकूपकोणस्त्रयविद्धमशुभं दं सम्रोच्छायाद्विगुणांतरत्यक्ताम्भू
भिं वान दोषं ये ति। कात्यायनगृह्यकारिकायामुक्तं। ध्वंकूपतरुस्तंभपपपकैः। समदेवतैः। तद्वारमशुभं प्रोक्तं मसु
स्वनीचमेवचेति॥ अथ गृहनक्षत्रानयनं चाह। अष्टघ्नेति। गृहभूफले गृहक्षेत्रफले अष्टघ्ने अष्टगुणिते भ२७वि
हृते सप्तविंशतिहृते सति शेषं गृहर्क्षं गृहनक्षत्रं भवेत्॥ कृदस्रे सर्पहृते अष्टहृते सति शेषं व्ययो भवेत्॥ एव

मायव्ययावच्छिधानायाधुनातत्फलंविशेषणद्वाराह॥गृहमस्मदिति॥स्वलाभायभूरिव्ययगृहंअभ्युत्थंस्यात्॥स्वल्
पायव्यभूरिय॰ यस्मितौयस्मिन्तत्तथा॥अथोद्वाहायालव्ययंस्पष्टुं॥नक्षत्रेशातेराशिनिर्णयमाह॥७॥मेषेश्वि
त्रितयंहरौत्रिपित्र्यंमूलत्रयंधन्विनिद्वंद्वेमेपरतोगृहेशघटितंप्राग्वत्तुनाड्यंन्यथा॥एकादिद्विगुणोत्तरागृ
हमुखा१।२।४।८द्विखंकंकास्युःक्रमाच्छालायांकयुतिकुयुक्ध्रुवमुखान्योकांसिस्संतिस्फुटं॥७६॥मेषे
३ इति।अश्विन्त्रितयंमेषेज्ञेयं।त्रिपित्र्यंमघाद्येयंहरौसिंहेज्ञेयं।मूलादित्रितयंधनुषिज्ञेयं।अन्येषुराशिषु
द्वंद्वेमेजे॰ येतथावर्गः।अश्विन्यादित्रयंमेषेसिंहेप्रोक्तंघात्रयं॥मूलादित्रितयंचापेशेषभेषुद्वयमिति॥
॥अथ॰गृहतत्स्वामिनोघटितमाह॥गृहइति॥एगृहेत्र॰ईशाःस्वामीतयोर्घटितंप्राग्वत्॥विवाहवत्॥
ज्ञेयं।तत्रविशेषमाह॥नाड्यंन्यथेति।नाडीएकनाडीअन्यथायोज्याविवाहवत्नयोजयेदित्यर्थः॥तत्रएक
नाड्येवपत्यस्त्वतिभावः॥तथाचवृद्धगर्गः।प्रभुपण्यांगनामित्रंदेशंग्रामंपुरंहां।एकनाडीस्थितंसर्व्वंविरु
द्धंवेधवर्जितं॥तथाचज्योतिसारे॥सर्व्वेसेवकयोश्चैवगृहस्वामिनोरपि॥परस्परंमित्रयोश्चएकनाडीप्र
शस्यतेइति।अथांशसाधनार्थंगृहाणांतन्नामाक्षरंसंख्यांचाह॥एकादिति॥गृहमुखात्स्वकास्यात्क्रमा
त्प्राग्दक्षिणक्रमात्दिक्षुततसपुदिक्षुएकादिद्विगुणोत्तराअंकाःस्युःएतदुक्तंभवति॥प्राग्दिशिएकः
तस्माद्वितीयेदिशिद्वौ।तृतीयदिशिचत्वारः।चतुर्थदिशिअष्टौ॥एवंभवतीत्यर्थः।शालाशांकयुतिःशाला

दिगंकयोगः। कुयुक् येकयुगसती ध्रुवमुख्यानि ध्रुवादिकानि आस्त्रोदितानि गृहाणि सुः स्फुटं संति भवंति॥ तानि
यथा। ध्रुवं धान्यं जयं नंदं खरं कांतं मनोरमं सुमुखं दुर्मुखं क्रूरः सूपक्षं धनदं क्षयं। अक्रंदं विपुलं चैव विजयं चेति
षोडश॥ अथगृहाक्षरसंख्यामाह॥ ७६॥ आषष्ठाद्दशमं त्र्येयो १२ भमेंद्य गणाः परेत्र्यक्षराः षष्ठात्स्यं चतु ४ रक्षरं खलु
गृहं स्युः षोडशैवं गृहाः। गेहक्ष्माफल ४३।२।३।४।५।६।१०४ युग्म्य यो गृहभनेनामास्करे स्फुक्षसंयुतस्त
द्वो वह्निभिरंशकानष्शुभदंपक्षंस्य द्वितीयांशकं॥ ७७॥ आषष्ठादिति। षष्ठभयोदिक्रूरस्येत्याषष्ठं ततस्मात् प्रथम
द्वितीयतृतीये चतुर्थपंचमषष्ठानि। चत्वारि अक्षराणि यस्मिन्ततथा अन्यग्रहस्त्र्यक्षराः। एवं षोडशग्रहाः स्युः
ग्रहां पुमांसो म्रस्यवनिकाप्यनिलयालया इत्यमरः। अंशकासाधनमाह। गेहक्ष्मेति। गेहक्ष्माफलयुग्म्यथो ग्रह
क्षेत्रफलयुक्ताः पूर्वानीतोव्ययः ग्रहभवेनामास्करैः संयुतवह्निभिस्त्रिभिस्तष्ठाः शेषितः सन् अंशकाः स्युः उद्धोय
मोगजेतितन्नामानि ग्रंथांतरेउक्तानि। तत्र द्वितीयांशकं पक्षस्य ग्रहं नष्शुभदं। अथातत्प्रथमतृतीयांशकस्तुभदमि
त्यर्थः। पिशांत्यतपक्षस्मसदने भवनागारमंदिरमित्यमरः। अथविचारविधिमाह॥ ७८॥ यावद्बहुरिगुणं हृदिस्फु
रतितन्तावद्विचार्यं करेश्व तैर्नो तनुयादिहांगुलमुखं क्षिप्त्वाविहायापवाश्री गोपीपतिमं गत्मा बुगिमुखेश या
सविविक्षितये स्वेष्टायस्फलंनिबद्धमिह ततूजाताल्स्थलं साधयेत्॥ यावदिति। यावत्करे। हस्तैः कृताःसद्गु
णं बहुगुणं ग्रहं हृदि अंतः करणे स्फुरति तत्तावद्विचार्यं। चेद्यतैः केवलैः करैर्बहुगुणं न स्फुरति तदाअंगुलंमु

स्वं अंगुलादिकं करेषु क्षिप्त्वा अयगाविहाय तनुपातं कुर्यात्। अथोपायांतरं सूचनमाह॥ श्रीगोपीपतीति॥ गोपीप
तीगोपिराजाः मेषः गः मेनागनाथः देवज्ञः॥ इत्थं तु गीदेवज्ञः। एतन्मुखैर्न्यैतिक्रियः अयामविछिन्नयेत्। स्वेष्टायक्षेप
लं निबद्धं मूतदिष्टानि नृग्रहकरणे विषये ज्ञोत्वा स्वफलं स्वाभिष्ट स्थल साधयेत्। तथाच गोपिराजः विष्णुर्व्येका
येगोभ्म इति भयुजि फलं गोपिराजो भशेषा २७ तु सार्थ वधाष्टिदृष्ट्या ११६ इयुत मही ८ हताद कृत्स्नस्या २१
बिम्बे ८ १३ बाणा ५ सिद्धा २४ ष्टि १६ नागो ८ दू २७ तिथ्यृति १९ गिरिशा ११ त्र्या ३ कृती २२ द्व १४ तुर्त हृत्तला २५ स्व
ह्रां १७ क १९ क्षमान १ खे २० नाग १२ एवि ४ विकृति २३ दिना १५ धु ७ कृति २७ धृत्य १८ याशा १०१ गोपिराजः विष्णुं ना
नामानं शिष्यं। प्रत्याहेत्यन्वया। किमाह। हविष्णोव्यकाय गोभ्म १९ हतिभयुजि २७ भेशेषात्। अहित ८ हताद् ६
८ कप्र हृत्या दयः फलं स्यात्। विगतः एको यस्मात् सव्येकः सचासौ आयश्च व्येकायगोव्येकायश्च गोभ्मश्च अन
योर्हतिर्गुणनं। व्येकाय गोभ्म हतिश्च भंच व्येकायगोभ्म हति भेत योयुक्ते योभः तस्यां भशेषात्। सप्तविंशतिह
शेषात्। एकादिषु सप्तविंशतिपर्यंतेषु अहिहृत अष्टहताद् कृतप्र हृत्यादयः फलं क्षेत्रफलं स्यादित्यर्थः एत
त्स्वे हायनक्षेत्रजं फलं भवति। यासः बाहत्य शतत्साये फलं इष्टाष्टिहकृत २१ हत्या युतं सत्फलं स्यात्।
तूरुश्च अस्त्रि हकृत्र इष्टो हृयः तयोर्भाहृतिस्तयुत मित्यर्थः। इदमपि स्वे हायनक्षेत्रजं फलं भवतीति॥
अत्रांकन्यासए व्यध्यानं॥ तथाचे मंगनाथ देवज्ञ भक्तं। इष्टभात्यष्टि १७ धातेय आयतेनो नितेष्टकः त्रि

त्रिहृ लब्धा हृता गाश्वि २७ यतेवेष्टा यमं भवेत् ॥१॥ स्य स्यार्थः । इह मंदव अत्र द्विश्च तपोर्घाते गुणनं तस्मिन् भ्रष
कुस्थापिते य आयस्तेन ऊनिते ष्ट ः त्रिहृत य द्विऊ नो न भवेतितदा ष्टो प्रक्षिप्यास्फेटनी या ऊनिते ष्टायः त्रिहृ लब्धा हृता ॥

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६		२७
१६	१५	१०४	४	१२२	५८	६४	२१६	१५२	९८	२४	७६	३१२	४८	२००	१३६	७२	८	१६०	९६	३२	३६४	२०	५६	२०४	५	६४	८०

गाश्विहृ ते लब्धेन अहृताश्च ते अगाश्विनश्चैते ः एवं कुस्थापिते इष्ट भाताघाते सति इष्टा यमं क्षत्र मूलं भवे
अयश्च भंव आयेस्त इष्ट अयमक्ष्याः याव त्रिंशो गाग च्छति । तथा ह्या धुगी देव तेस त्र । व्ये के ष्ट हृत ताद्वि
शाशिनो १५२ त्यष्ट्या धु १७ गतास्तत्पिवत्र के ष्टाय हृते कन्या ग ८ संहिताः षण मूर्छना २१६ मिहँताः शेषक्षेत्र फ
भवेद्भिमतेस्वेष्टाय नक्षे अं स्याद्दैर्घ्यं तदभिष्टा विस्तृतिहृतं दैर्घ्यार्धं तविस्तृतिः ॥१॥ स्पष्टार्थो यश्लोकः इत्या
दि विचारणया इष्टं क्षेत्र फलं साधनाय मन्त्र मोदन माह ॥७॥ द्विघ्ना याम भितं द्विपाशा मजर त्सूत्रं विधायां
कये न्याया मंघ्रि मित्रे चविस्तृतिदले तत्कर्षु कोणाभिदो ॥पाशोस्तत्र विराम वं कुनिहतो हलाद्य माकर्ष
ये कोणे शंकुरिती तरो विनिमयाद्रुज्वं तयो स्यापरो ॥११॥ द्विघ्ना याम मितमिति अजर त्सूत्रं नूतन मत्र
द्विघ्ना याम मितद्विपाशां च विधाय अनातान एक स्मात्सूत्रात् अंकुयेदिस न्वयः ॥ द्विघ्नश्चासौ न्याया मश्च द्वि
घ्ना यामः ॥ अयामो दैर्घ्यं तेन मितं द्विगुण दैर्घ्य प्रमान मित्यर्थः ॥ द्विपाशां । द्वौ पाशौ यस्मिन् तत द्विपाशं

९ एवंबहुविधं सूत्रं विधाय कृत्वा अंतात् सकाशात् । अंकयेत् चिन्हयेत् । एतदुक्तं । पूर्वकल्पितक्षेत्रस्य दैर्घ्यमि-
तं सूत्रं द्विगुणं विधाय तदंतयोः पाशौ कृत्वा अंकयेत् । त्र्ययश्रते आयामाष्टयश्रते तु पाचतेमितं तस्मिन्
एतदुक्तं भवति । क्षेत्रदैर्घ्यं चतुर्भिर्भक्त्वा लब्धं अष्टिभमाणं तस्मादंतात् अन्हित्रयं त्रिःचिन्हयेत् ॥ तस्मा-
दंतात् विस्तीर्णे दले क्षेत्रस्य विस्ताराद्र्धमिते अंकयेत् ॥ तो अंको कर्षकोणाभिधौ ख्यातः । अष्टित्रये कृतः क-
र्षाख्यः विस्तृतिदलो कृतो कः कोणाख्यः ॥ एवं सूत्रे मोचनमुक्त्वा स्थलसाधनमाह ॥ पाशाविति । पाशौ
क्षेत्रस्य विरामो अंतो तयोः शंकू तयोर्निहितौ निक्षिप्तौ कृत्वा आद्यं अंकं कर्षाख्यं आकर्षयेत् ॥ तदुक्तं भवति
क्षेत्रस्य मध्यभागे मध्यभागे साधिदिक्स्थोपरि इष्टदैर्घ्यमितं सूत्रं प्रसार्य तदंतयोः शंकू निखाय तयोः
शंकोः मोचितं सूत्रांतपाशौ निधाय कर्षाख्यं चिन्हं धृत्वा एकस्यां दिशि आकर्षयेत् यथोभयं शंकुगता र-
ज्जुः समानहृधिष्टा स्यात् । तथा आकर्षयेदित्यर्थः ॥ कोणशंकुरिति । कोणकोणचिन्हे यत्र कोणचिन्ह-
भागतं तत्र सुविशंकुनिखेय इत्यध्याहारः इत्यमुना प्रकारेण इतरः शंकुर्निखेयः । एतदुक्तं भवति ॥
तदेव कर्षचिन्हं अन्यस्यां दिशि आकृष्य कोणे शंकुर्निखेयः ॥ एवं कोणद्वयसाधनमभिधाय अन्यकोण-
द्वयसाधनमाह ॥ विनिमयादिति रज्वंतयोर्विनिमयाद्विपरीतधारणात् अपरौ कोणशंकू निखेयौ ॥ ए-
तदुक्तं भवति ॥ रज्वंतौ विपरीतो धृत्वा पूर्ववत् कर्षाकरणं कृत्वा कोणयोः शंकू निखेयौ ॥ एवं क्षेत्रसाधनमु-

क्रान्सूत्रमाह ॥९९॥ आग्नेयादि हृदंघ्र दक्षिणगतं सूत्रं भमात्रा दये तन्मध्ये वामकपार्श्वसुप्तपुरुषं ध्यात्वा तमुत्ता
नकं॥ अष्टाश्च्यं २८ मसगेंदु १७ मितलवानुपुच्छा विहायाग्रगो भागो नाभिरितः खनेल्लवमितं वामे दमभिः
पूरयेत् ॥१००॥ आग्नेयादिति॥ आग्नेयादिहृदंघ्रदक्षिणगतं सूत्रमाह॥ भाद्रयतन्मध्ये क्षेत्रमध्ये वामकपार्श्व
सुप्तपुरुषं प्रागुक्तं अष्टाश्विनो भागा यस्मिंस्तथाभूतं अयमर्थः॥ क्षेत्रमाणं हस्तकला स्वरूपवास्तुपुरुषं प्रकल्प्य ततो
ऽष्टाविंशतिधा कुर्यात् ५ स्कंदं ध्यात्वा तं ध्यातपुरुषं उत्तानं ध्यायेत् कंघ्नेन्सतंज ष्टाश्च्यं शा ५ यात्॥ एवमष्टाश्च्यं शप्र
कल्प्य पुच्छावसकाशात् अगेंदु १७ संमितलवान् सप्तदशभागान् विहाय यस्यका अग्रगस्तदग्रगो भागो ना
भिः इतो नाभेः सकाशात् वामे वामभागे लवमितं खनेत्। अनंतरं अश्मभिः पूरयेत्। तथा च ब्रह्मशम्भुः अत्रं भि
त्तिशिलान्यासं स्थेमस्यारोपणं तथा॥ पूर्वदक्षिणयोर्मध्ये कुर्यादित्याह काश्यप इति। नारदः॥ नभस्यादिषु
मासेषु त्रिषु त्रिषु तथाक्रमं॥ पूर्वादिदिक्षु शिरा वामपार्श्वशायी च दक्षिण इति तथा च शिल्पशास्त्रे॥ वास्तो
शिर मिपुच्छे च याम्यकुक्षौ च पृष्ठतः॥ आयुःकामः खनेन्नैव वामकुक्षौ खनिः शुभः॥ वास्तुक्षेत्रप्रमाणं च कं
ल्पयित्वा स्य वामके कुक्षौ खातं विधाय दैर्घ्यं वाला पूरयेत्ततः इति॥ तथा च बलभद्रः॥ स्यजेद्वा शिरोभागे त्य
ग्ने सप्तदशांशकः मध्ये नाभिविजानीयात्तत्र शंकुप्रतिष्ठापेत्। अस्थिरस्य शिरो यत्र वास्तोस्तद्गणयेत्करैः दे
र्घ्यं वास्तुविस्तृति तत्र हृत्वा द्वाम्बिमितांशकानिति। यथा शंकुन्यासमाह॥१०१॥ नाकालेन्दुविधेयउक्ततरुजो

मू०मा०टी०

१०

ण्याः सिद्धविं २४ शा २० हस्या हः कृतभंग्यांगुलकः त्रिभागचतुरः स्राष्टास्रकानः स्रकः॥ कं वक्षस्थलमूरु
पादयुगलं संस्पृश्य विप्रादिको रेखां सूत्रवन्निजैरेव रचयेत हृच्चमितेविला:॥ ना काल इति। अत्र कुक्षि
स्थलेनानरः शंकुः कालमुहूर्तसमये गेहं माधवपौषेज्याद्युक्के स्ताभिग्रहयोश्चंद्रबले सति निधेयः॥ स
क्रियत्प्रमाणमित्यपेक्षायामनुमानमाह॥ अग्न्यादीति॥ अग्न्याद्विप्रात्सकाशाद्वर्णपरत्वेन सिद्ध २४ विंशो
ग्रा २० ।१६ ह कृत ।१४ संख्यांगुलकः निधेयः क्षत्रियस्य विंशा २० गुलः वैश्यगाष्ट्यंगुलः शूद्रेण अहं कृत
संख्यांगुलद्वादशांगुलो निधेयः॥ किंलक्षणो नाउक्ततरुजः॥ शास्त्रोक्तहक्षोद्भवः। पुनः किंलक्षणः
त्रिभागे चतुरस्राष्टास्रकानस्रकः त्रिभागेषु चतुरस्राष्टानस्रकाणि यस्मिन्स तथा॥ एतदुक्तं भवति॥ यथा
प्रमाणं शंकुः त्रिधा विभज्य आद्यांशं चतुरस्रं द्वितीयांशं अष्टास्रं तृतीयांशं अनस्रं वर्तुलं कुर्यादिति भा
वः। तथा चोक्तं ग्रंथांतरे स्याच्चतुर्विंशविंशाष्टिद्वादशांगुलकैः क्रमात्। विप्रादीनां शंकुमानं सव्रणवस्त्राघलं
कृतं। खदिरार्जुनशालोत्थं युगपत्रतरूद्भवं। रक्तचंदनपालीशरकेशालविशालजं॥ नीपकारंजकु
टजं वेणवं बिल्वहस्तजं। शंकुं त्रिधा विभज्याद्यं चतुरस्रं ततः परं। परं अष्टास्रं वर्तुलं यांशं अनस्रमूर्ध्नम
त्रणं। एवं लक्षणसंयुक्तं परिकल्प्य। शुभे दिने। अथ रेखाकरणमाह। कमिति। अग्रजेन सुवर्णादिकः ब्रा
ह्मणादिकः। कादिकं स्पृष्ट्वा सूत्रवद्रेखां रचयेत्। वरयुः सूत्रवदिति। आग्नेयादिग्रहप्रवेश दक्षिणं

त्कुर्यादित्यर्थः। एतदुक्तं भवति। ब्राह्मणः कंशिरः स्पृष्ट्वा तज्ज्ञन्यावा कृत्वा। आग्नेयादिप्रदक्षिणं मन्त्रानुगतां रे
खां कुर्यात्। तथैव क्षत्रियो वक्षस्थलं स्पृष्ट्वा रेखां कुर्यात्। वैश्यो भुजयुगलं स्पृष्ट्वा शूद्रः पादयुगलं स्पृष्ट्वा रेखां
कुर्यात्। तथा च लल्लुः कृत्वा मन्त्रं निपात्तं मध्ये गुलाथ वा प्रदेशिन्यां। अंगुष्ठेन वा मणिकांचनरजतमुक्ता
भिरेखां कुर्यादित्यादि। तथा च सूत्रगुः। विप्रः शीर्षं नृपो वै श्रेष्ठं वैश्यस्त्वारूपद्वः पदौ। स्पृष्ट्वा रेखां ग्रहारंभे कुर्याद्व
न्नेः प्रदक्षिणमिति। आग्नेरित्याग्नेयाः। तथा कारिकायां। अंगुष्ठेन प्रदेशिन्या रेखां मन्त्रैं कुर्वीत सूत्रतः। स्वर्णेन म
णिना रूप्यामुक्ता दक्षिणफलाक्षतैः। कुसुमैर्वा न शस्त्रेण न लोहेन न भस्मना। काष्ठादिभिन्नायां न वक्रां
दोषदर्शनात्। शस्त्रेण शस्त्रमृत्युः स्यादित्यादि। स्पष्टश्रीरितमिति। तथा च वृद्धवास्तुपद्धतौ। शस्त्रेण शस्त्रम
मृत्युर्वधो लोहेन भस्मना अग्निभयं तस्करभयं तृणेन च लिखिता काष्ठेन राजभयं। वक्राख्यपादाः ८ लिखिता श
त्रुभय दा केशादा विरूपिता च वर्मो गोऽग्नास्थि कृत्वादेतेन च कर्तुर शुभार्थाय रमयाभयाय लिखिता प्रदक्षिणां सप
दो विनिर्दिश्येति। अथ शिलान्यासमाह। भित्ते शिला अपि मन्त्रैर्वदा चरेयुः। आग्नेयादिप्रदक्षिणेनस्थापये
दित्यर्थः। तथा च वराहः। दक्षिणपूर्वकोणे कृत्वा पूजां शिलां न्यसेत्। प्रथमं प्रदक्षिणेन स्थंभाश्चैवमप्रति
ष्ठाप्या इति। अथ भित्ति प्रसंगनमाह॥ ५०॥ पूर्वादौ त्रिशषडदर्षे ५ पंचम ५ लवेद्वाः सप्तकोधतै दैर्घ्ये
घराम मुष्टि नाष्टि ४ लवके सर्वामुदिष्टादितौ। स्तंभोग्ने र्दिशि पूजितः सुसमये स्या प्रशिरस्त्वत्रेसामि

११ स्ताग्रहे १६ लवान्वितैः कृता क्रूरैः स्तंभं ग्रहो ऽत्र विदुः ॥ १०२ ॥ पूर्वादाविति । दैर्घ्ये गृहदैर्घ्ये अंकाः ९ स्तेन च भाजिते सति
पूर्वादौ दिशि क्रमेण संख्यतः प्रथमभागात् त्रिषडर्थपंचमूलवेदाः १ द्वारं उक्तं मुनिभिरिति शेषः त्र्यश्च षड् च
अर्थाश्च पंच च त्रिषडर्थपंचाः एतेषां संख्यापूरकः त्रिषडर्थच पंचमाः तेच ते तेषां चाश्च तेषां समाहारस्तस्मिन् । ए
तदुक्तं भवति ॥ गृहदैर्घ्यं नवभागं कृत्वा पूर्वाभिमुखे गेहे क्रियमाणे षष्ठे शोकर्तृर्य्यं । पश्चिमाभिमुखे ऽर्थभागे
पंचभागे द्वारं दिना । किं लक्षणा द्वाः ध्वंशभमुक्ति नाडि भागेष्वा तथा च वराहः दैर्घ्ये नवांशाः पंद मंत्र संख्या
द्वादशमुखं शाकुत्रि चतुर्थभागे । चतुर्थषष्ठे दिशि दक्षिणस्यां पश्चात्तु चतुःपंचमके तथोदक् ति तथाच्यवनः । मान
धिकोनदिग्भागे द्वारे नो सुखक्षयः । अथ निष्क्रम्य प्रवेशमिति मुक्तं प्रतिष्ठामाह ॥ स्तंभ इति । अग्ने दिशि आग्ने
यां शुभभये पूर्वादिति । स्तंभः स्थाप्यः । अत्राप्युक्तं नक्षत्र इत्यनुवर्त्तते ॥ किं लक्षणाः स्तंभः पूजितः स्त्रक्चंद
नादिना अर्चितः पुनः किं लक्षणः विरः छत्रं सानं शिरसि छत्रं भजत इति तथा । छत्रं तु काकादिपक्ष्युपवेशन
भयात् स्तंभोपरि क्रियते । तथा च वराहः । छत्रस्त्रक्चंदनसंयुक्तः कृतधूपविलेपनः सम्यक् कुर्याद्यात्र स्तंभोवे
द्वारोच्छ्राय स्तथैव च । प्रयत्नेति । तथा चोत्पलः स्तंभोपरियदा लूक काक गृध्रादिपक्षिणः व्यालादयश्च तिष्ठ
न्ति तदा कर्तुर्न शोभनं ॥ तस्मात्स्तंभोपरि छत्रं शास्त्रां फलवतीं तु बाधार्य स्ये दध्यावस्त्रं त्तु धवालादि निक्षिपे
दिति गुर्जरदेशे केचित्काल सर्पभवलोक्य तद्भूम्या २ दिशि प्रथमं स्तंभ प्रतिप्रतिष्ठां कुर्वंति । तदसत् । यतस्त

लवलोकनं विवाहवेद्यां कोणेषु स्तम्भारार्थं स्तम्भारोपयंति तद्विषयं। तदप्येकदेशीयं न बहुसंमतं तद्यथा। ईशानतः
सर्पति कालसर्पो विहाय सृष्टिं गणयेद्विदिक्षु। पश्चाद्गति स्तम्भमुखमध्यपुच्छत्रिकं त्रिकं वृषसंक्रमादेः॥१॥ वृषादि
त्रीणि आग्नेय्यां सिंहादित्रीणि ईशान्यां। अलआदित्रीणि वायव्यां अतो घटादित्रीणि नैर्ऋत्यां॥ अहिः फणायां मुखतो वरस्य मध्ये
भकुमार्याः स्वजस्य पुच्छे विविधाय मे कं किल भृत्यदेवे विवाहवेद्यां निखनेत्त्वकीलं॥२॥ ग्रहस्तंभप्रतिष्ठापनं
बहुभिर्ग्रंथकारैराग्नेयामेवास्ति हितं। तथा च वत्सराजः॥ अग्नेर्दिशि शिलान्यासं स्तंभस्यारोपणं सदा। पूर्वदक्षिण
योर्मध्ये कुर्यादित्याह। कश्यपः। तथा च शार्ङ्गधरः। प्रासादेषु च हर्म्येषु गृहेष्वन्येषु सर्वदा। आग्नेय्यां प्रथमं स्तं
भंस्थापयेत्तद्विधानतः।२। तथा च वराहमिहिराचार्यः। दक्षिणपूर्वकोणे पूजां कृत्वा शिलान्यसेत्। प्रथमशे
षाः प्रदक्षिणेन स्तंभाश्चैवं प्रतिष्ठाप्याः। कात्यायनगृह्यसूत्रव्याख्याकारिकायामुक्तं। एकैकमुच्छ्रयेत्स्तंभं मंत्रैरेतैः शिलात
ले। श्रियोवासन इत्यंते इमिमां मितादिशि ग्रही। आग्नेयादिषु कोणेषु मंत्रैरेतैः शिलान्यसेदिति। ग्रहे हरिहरः
साध्येशास्त्रैलांपद्धतिष्वप्येवमेवोक्तमिति। प्रसंगेन उक्ततरुजस्तम्भस्य कौतु। शास्त्रांतरात्। काष्ठान्यवगंतव्यानि
तथा च वास्तुशास्त्रे श्रीपर्णीरोहिणीशाकसर्जाश्वशरलाः सुभाः। पतगरोध्रशारव्यास्तालार्जुनकशिंशय
॥१॥ चंदनाशोकबदरीमधुकाम्रदवकाः प्रशस्ताश्च समीनिंबबिल्ववर्ज्यं ग्रहांतिके॥२॥ ग्रहे काष्ठमंत्र
प्रअलिदेवीषमध्युग्ममिति॥ नारदः। प्लक्षोदुंबरकुनास्या निंबस्नुहिबिभीतकाः। दग्धाः कंटकिनो रक्षावटा

श्लेष्मकपित्थकाः ॥१॥ वसिष्ठः ॥ अगस्तिशिग्रुबालाख्यास्तिंतिलीकाश्च निंदिताः अन्ये च गृहनिर्माणे योजनीया मदाद्रु
माः ॥ तथा च वराहः ॥ पितृवनमार्गसुरालयवल्मिकोद्यानतापसाश्रमजाः ॥ चैत्यसरित्संगमसंभवाश्च घटतोयसि
क्ताश्च ॥१॥ कुब्जानुजातवल्लीनिपीडिता वज्रमारुतोपहताः स्वपतितहस्तिनिपीडितशुष्काग्निदग्धाश्च मधुल
याः ॥ तरवो वर्ज्याः पितृत्याः शुभदाः स्युः स्निग्धपत्रकुसुमफलाः ॥ सुरदारुचंदनशमीमधूकतरवस्तरवः शुभा द्विजा
तीनां ॥ क्षत्रियस्यारिष्टाश्वत्थखदिरबिल्वा वृद्धिकराः ॥ वैश्यानां जीवकखदिरसिंधुकस्पंदनाश्च शुभफलदाः ॥४॥
तिंदुककेशरसर्जार्जुनाम्रशालाश्च शूद्राणां ॥ सर्वेषां वा शस्ताः सर्वे पद्मकाश्च निंदिता नो च ॥५॥ व्यासोपि परवे
श्मस्थितं दारु नैवान्यस्मिन्नुप्रयोजयेत् ॥ न तत्र वसते कर्त्ता वसन्न चिरं जीवति ॥१॥ समरांगणे ॥ इष्टिकाश्मपाषा
णमृत्तिका जीर्णमायसं तृणं पत्रं बुधैर्योक्तं दारु नूतनगृहाय वै ॥१॥ शार्ङ्गधरः ॥ नूतने नूतनं कार्यं जीर्णे जीर्णं प्रशस्य
ते ॥ जीर्णं तु नूतनं श्रेष्ठं नो जीर्णे नूतने शुभमिति ॥ वृक्षच्छेदनप्रार्थना गृध्रांतरे उक्ता यानीह भूतानि वसंति तानि ब
लिं गृहीत्वा विधिवत्प्रयुक्तं ॥ अन्यत्र वासं परिकल्पयंतु क्षमंतु तान्यद्य नमोस्तु तेभ्य इति ॥१॥ अथ यस्त्वप्रसंगेन
ग्रहोच्चता माहात्म्यं विस्तारयति ॥ विस्तारस्य ग्रहविस्तारस्य अष्टिलब्धः षोडशांशः ॥ तेन अन्वितैर्युक्तैः हस्तकैश्च तुर्ह
स्तोस्तुल्यं समानं ग्रहाणां विद्यमुन यहृष्टाच्छाहारः ॥ तथा च रत्नकोशे ॥ विस्तारषोडशांशसचतुर्हस्तो भवेत्सहोच्छ्राय
इति ॥ तथा च लल्लः ॥ नाल्पकाष्ठितं नातिनीचं कुड्योच्छ्रयं यथारुचिरिति ॥ अथ सुखागृहांतकस्य दिशिकस्य ग्रहक

न्त्यमित्याह ॥ ४ ॥ स्नानाग्निस्वपिवस्त्रभोजनपशुद्रव्याभयेकत्रौकस्थितिपूर्वादौ जलमीशितुर्दिशि परं वायोरपांड
मूत्रकं ॥ अल्पे शक्तिसुर्थ्यथारुचिपरे गेहस्य दक्षे घरट्टांबुलूखलं वि-ह्निकापितृपदं प्रक्षालनं तन्तु चिरं ॥ स्नानेति ॥
स्नानं प्र० । अग्निप्र० स्वपि शयनं । वस्त्राणि प्र० भोजनप्र० पशवो गावादयः द्रव्यं द्रव्यग्रहं अभयाः देवाः एषां कौ
भिगृहाणि तेषां स्थितिस्थानं पूर्वादौ त्रिदिशि क्रमेण कार्यं तथाहारः तथा च नारदः ॥ स्नानागारं दिशि प्राच्यामाग्नेय्यां
पचनालयं । याम्यायां शयनागारं नैर्ऋत्यां वस्त्रमंदिरं ॥ १ ॥ प्रतीच्यां भोजनगृहं वायव्यां पशुमंदिरं ॥ भांडको
शं तूत्तरस्यामैशान्यां देवमंदिरं ॥ २ ॥ अथ जलस्थानमाह ॥ ईशानरि शानस्य दिशि जलं कार्यं । तान्यत्रातथा च
लल्लः ॥ प्राच्यां दिशि स्थे सलिले सुतहानिः ॥ शिखिभयं रिपुभयं च स्त्रीकलहं स्त्रीदौष्ट्यं नैःस्व्यं वित्तात्मजवृद्धिरि
ति ॥ ३ ॥ अथान्यदाह ॥ परमिति । परं तु कंपशार्थेर्जातं वायोर्दिशि कार्यं । अन्यान्निमाऊस्याभिति । लल्लोक्तात्
अपांकूदक्षिणस्यां दिशि मूत्रकं मत्रमेव मूत्रकं । कार्यस्य संकोचे सति कर्त्तव्या एतद्य । तूष्णीकं । तगृहमध्ये वाह्यत
श्च स्व स्वस्थाने तारतम्येन योज्यं ॥ अथ शक्तिसुवोः संकोचे सति कर्त्तव्यमाह ॥ अल्प इति । शक्ति । शक्तिसुवोअ
ल्पसति यथारुचि कार्यं ॥ गेहस्य दक्षभागे आचार्याः ॥ घरट्टादिकं उक्तिरो घरट्टः पिष्टत्रयं । अंबु उदकं उलूखला
दिकं प्र० तथा चोक्तं ग्रंथांतरे । उलूखलं पिष्टत्रयं भगिनिस्थानं जलाश्रयं ॥ वेश्मनो दक्षिणे पार्श्वे पितृणां पाचरोगाचन
मिति ॥ ३ ॥ अथ केतुकेषु आयादिकं साध्यं केषु न साध्यमित्याह ॥ ४ ॥ द्वात्रिंशाधिकहस्तमाध्येवदनं नागेंत

१३ लिंदादिकं नेष्टायादिकमीरितं तृणगृहं सर्वेषुमासु मुदितं ॥ छन्नं वस्यकपाटमर्चिततमं वेश्मोक्ताविशेदारंभोदि
तमासुनारदमितान्मासोर्जशुक्रौषु तु ॥१०४॥ द्वात्रिंशति। द्वात्रिंशत्प्रमितः हस्तो यस्मिन्गृहे प्रमाणं तत् द्वात्रिंशाधिक अधिकाः
हस्तं अभिवदनं चतुर्मुखं तोरणं तृणगृहं अलिंदादिकं। अलिंदं पदिशालेति लोके प्रसि० आदिशब्देन निर्यूहादि
कगृहभूषणं गृह्यते। एषु अयादिकं न ईरितं नोक्तं। तथा चोक्तं दैवज्ञवल्लभे अलिंदनिर्यूहविनिर्गमाद्याश्चतुर्दशं
ये गृहभूषणं आयादिकं तेषु न चिंतनीयं बोतोनेते वास्तुपरिग्रहे स्युरिति। तथा च चिंतामणौ पत्रदैर्घ्ये गृहादीनां द्वा
त्रिंशद्धस्ततोधिके न तत्र चिंतयेद्धीमान्गजनगनायव्ययादिकानिति। तथा च राजमार्तंडे। आयव्ययौ मासशु
द्धिं चिंतयेन्न तृणालये भ्रमति। तथा च वसिष्ठः। एतेषामथवा दूर्ध्वं यावद्द्वात्रिंशहस्तकं तावदायादिकं चिंत्यं न तदूर्ध्वे
व चिंतयेद्बुद्धिरिति। अथ तृणगृहे विशेषमाह ॥ तृणगृहं सर्वेषुमासेषु मासेषु उदितं। सर्वमासेषु कर्तव्यमित्यर्थः॥
अथ निष्पन्नगृहे तत्प्रवेशमाह। छन्नमिति। आरंभोदितमासेषु शास्त्ररीत्या वेश्मगृहं विशेत्। आरंभाय उदिताः
प्रोक्ताः तेषु ते ते मासास्तेषु शास्त्ररीत्या सूत्रोक्तविधिना गृहं विशेत् स्वामीत्यर्थः। कथंभूतं वेश्म छन्नं कुड्य
गाच्छादितं पुनः किंलक्षणं विषकपाटयुक्तं स्य तथा। अधीनकपाटमित्यर्थः। वस्यमिति। लपितेडञ्जादितेषां न्यथैव
स्थितं भवति। पुनः किंलक्षणं। अर्चितमंतं तोरणमालाद्यलंकृतं। तथा च नारदः। अथ कपाटमनच्छन्नंमदत्तव
लिप्तो जनं। गृहं न प्रविशेदेव विपदामाकरं कां हि तत्। तथा च च्यवनः। स्वयमुखादि तेपिहितेव कुलक्षय

मानाधिकोनदिग्भागे द्वारे नीचे मुखक्षयमिति॥ अथ प्रवेशमासविशेषमाह। नारदमतात्। माघोर्जशुक्रेषु गृहप्र
विशेत्। माघः। ऊर्जः कार्त्तिकः। शुक्रो ज्येष्ठः एषु गृहप्रवेशो दिष्टः अर्थः आरंभोदितमासेषु इत्यनेनैतद्गृहं स्यं सर्व
मासेषु विहितत्वात् प्रवेशोऽपि सर्वमासेषु विहितन   धानानारदः प्रवेशो मध्यपाजेयः सौम्यकार्त्तिकमासयोः॥
माघफाल्गुणवैशाखज्येष्ठमासेषु शोभनं इति॥ तथा च ज्योतिःप्रकाशे॥ गृहारंभोदितैर्मासैर्धिष्ण्यैर्वारैर्विशे
द्गृहं॥ तथा च ग्रंथांतरे वसिष्ठः। सौम्यायने हर्म्ये तृणगारंभोदिते मासेतुसर्वदेति। तथा च वराहः सारतले। सौम्याय
नेश्रावणमाहूपौजन्मलग्ने रापचयांशा॥ वा मंगनेकें ग्रहवास्तुपूजां कृत्वा विशेद्वेश्मभकूटशुद्धं॥ इदानी
मपूर्वादिप्रवेशमाह॥ ७४॥ धारंभोदितमासैः प्रवेशमुदितो पूर्वः स पूर्वस्थिरैर्मैत्रेश्राच्युतमूलदस्रसहितै
रारंभमे द्वात्मकः॥ कृत्यं वेश्मस्तवंदिवै वविहितं गतौ प्रवेशः कश्चित्सूर्यस्त्रोदिसपंचकं मनुमितान्महोत्। प्रवे
शो नमतः॥ १०५॥ प्रारंभेति॥ धारंभोदितमासैर्गृहारंभोदितनक्षत्रैः अपूर्वः वेशः उदितमुनिंद्रैरित्यध्याहारः अ
त्र आरंभोदितमासैरित्युपलक्षणं तेन प्रारंभोदितं तिथिवारादिकं सर्वं ग्राह्यं। अपूर्वो नाम नूतनग्रहे प्रथमप्रवे
श उच्यते। स्थिरैरमित्रैः श्रवनक्षत्रैः सपूर्वः प्रवेश उदितः। सपूर्वो नाम यत्राबकानेयः क्रियते अथ अच्युतमू
लदस्रसहितैः प्रारंभे द्वात्मकः। प्रवेश उदितः द्वात्मको नाम अग्न्यादिनष्टगेहे पुनः कृतयः क्रियते। तथा
च ज्योतिःप्रकाशे। अपूर्वसंप्रवेशो गृहारंभाधिपोदितः। कर्तो मध्यमात्रेति केचित्। सपूर्वस्थिरैर्मित्रभैरेव

शुद्धे रतोन्यास्विमूलाश्रुतारंभाः धिष्ण्याः ।। अपूर्वं प्रथमं प्रथमं प्रवेशयात्रावशानेन अपूर्वसंज्ञा द्वंद्वा द्वयं वाग्निभयादिजा
तं गृहं प्रवेशस्त्रिविधं वदंति ।। ३ ।। अथ गृहकृत्यविषये दिनरात्रीविशेषमाह ।। कृत्यं वेश्म भवमिति ।। वेश्मभवं गृहभवं
यत्किंचित् कृत्यं । तद्दिवैव विहितं उक्तं न रात्रौ । कचिद्दिवाहमूर्त्तौ आवेशनिशानोपि प्रवेशो विहितः नान्यत् ।। तथा च वसि
ष्ठः ।। प्रदिवा प्रवेशे शुभदः पुत्रपौत्रादिभिः वृद्ध्यै निशि शास्त्रकारहाः कालेन मत्स्यध्वजवासरस्य रात्रिं विना मूर्यंतिधि
श्वरात्रिमिति ।। अथ कलशवास्तुनक्षत्रमाह ।। सूर्यर्क्षादिसपंकं नक्षत्रपंचकं ।। तथा सूर्यक्षादि मनुमितात् वसुद्
शमितान्नक्षत्रात् ।। अष्टान्नक्षत्राण्येकं प्रवेशेन मतं । न शुभं स्यात् । अन्यानि शुभानि इत्यर्थः सिद्धं ।। अन्ने पूर्वोक्तानां नक्ष
त्राणां शुभाशुभत्वं ज्ञातव्यं । अथ प्रवेशलग्नशुद्धिमाह ।। ७ ।। लग्ने चोपचयस्थिरे रविमुखैश्चारंभवत्संस्थितैः सूर्ये
वाम गते स्वदिग्वदनभैर्वेश्मप्रवेशः शुभः ।। रंध्रेषु ८।५ द्वि २ भवे ११ ष्व आ सुतगः १।२।३।४।५ कृर्यो यदास्या
त्तदा पूर्वांद्याननमालयं प्रविशतास्याद्वामगो भौक्रमात् ।। १०६ ।। लग्ने इति ।। उपस्थिरलग्ने जन्मराशि
जन्मलग्नाभ्यामुपचयाव्ह स्थिरलग्ने वेश्मप्रवेशाः शुभाः स्यात् ।। कैः रविमुखैः सूर्यादिभिः रंभवत्संस्थितैः
ग्रहारंभार्थमुक्तआरंभे स्थिरतनुनौकुर्यात् ।। सुकूद्वाष्टमे इति ।। प्रकरेणापठितविशेषणाज्ञाता साधारणलग्न
बलपठितं ज्ञायम्बंद्रेत्य जैत्राद्युक्तं तद्वत्संस्थितैरित्यर्थः ।। कस्मिन् सति सूर्ये वामगते सति । पुनः कैः स्वदिग्वद
नभैः यद्दिङ्मुखं गृहं तद्दिङ्मुखप्रवेशादि । तैर्नक्षत्रैरित्यर्थः ।। अथ वामसूर्यलक्षणमाह ।। रंध्र इति । रंध्रे

सुद्विभवेभ्यः॥अष्टमपंचमद्वितीयैकादशेभ्यः सकाशात् आसुतरातः सूर्यो यदा स्यात्तदा पूर्वाद्याननं आलयं पूर्वादि
मुखं गृहं प्रविशतां मनुष्याणां असौ सूर्यः क्रमाद्वामः स्यात्।एतदुक्तं भवति अष्टमात्पंचसु वर्त्तमानोऽर्कः पूर्वास्यमुखे
ऽगृहे प्रविशतां वामो भवति॥पंचमात्पंचसु गतो दक्षिणास्यमुखे गृहे प्रविशतां वामो भवति॥द्वितीयात् पंचसु ग
तो पश्चिमास्यमुखे गृहे वामो भवति॥एकादशात्पंचसु गतः उत्तरास्यमुखगृहे वामो भवति।इत्यर्थः॥ इति सौक्ष्ममु
हूर्त्तमार्त्तंडटीकायां वास्तुप्रकरणं॥अथ यात्राप्रकरणं व्याख्यायते।तत्रादौ कस्मिन्काले यात्रा कर्त्तव्येत्याह॥८७॥
वारे शोपचयावहस्य सुदशा स्विष्टं प्रयाणं जगुः कर्णात्सादितितो द्विकेषु मृगमैत्रार्केषु नो जन्मभे॥सार्पाद्राग्निय
माजपरादपितृषु त्वष्ट्रत्रये चाप्यशुभं रिक्तापर्वगुहाष्टमी हरिमितास्वेषु जन्मर्क्षे सुखं॥१०७॥वार इति॥सुदशा शो
भन दशांतर्दशोपदशा सु उपचमावाहस्य ग्रहस्य वारे गोचराष्टकवर्गादौ शुभफलग्रहस्य वारे प्रयाणं इष्ट
शुभं जगुर्गार्चार्याः केषु केषु कर्णात्सादितितः द्विकेषु कर्णः श्रवणं अंत्यरेवती।अदितितः पुनर्वसु एभ्यो द्विकः श्र
वण अश्विनी धनिष्ठा।रेवत्यश्विन्यौ।पुनर्वसु पुष्यौ एदिहिसर्थः पुनः केषु मृगमैत्रार्केषु।मृगप्र० मैत्रं अनुराधा
हर्की हस्तः।तेषु एषु नक्षत्रेषु प्रयाणं शुभमित्यर्थः॥तत्र विशेषमाह।नो जन्मभेति।जन्मभे अजन्मनक्षत्रे
णाद्यन्यतमेपि न नं शुभं जगुः॥अथ केषु अशुभं तान्याह॥सार्पेति।सार्पमाश्लेषा।आर्द्राप्र० अग्नि कृत्ति

५५ का। यमो भरणी। अजैकपाद्पूर्वा। पितरो मघा। तेषुत्वाष्ट्रत्रये त्रित्रात्रये च। एषु नवसु थानमस्तु मंजगुः। अन्यानि नव नक्ष
त्राणि मध्यमानीत्यर्थसिद्धं। अथ प्रसूतिषिषु अशुभं तान्याह॥ रिक्तेति। रिक्ता चतुर्थी नवमी चतुर्दश्यः। पर्वाणि पौर्णि
मा अमावास्या। गुरुः षष्ठी। अष्टमी प्र० हरिर्द्वादशी मितास्यं शुक्रः प्रतिपत्। एषु प्रयाणमस्तु संजगुः। अर्थादन्या
सुतिथिषु शुभं। अन्यद्दुष्टमाह॥ शेति। शो बुधः शुक्रः प्र० तयोः संमुखं यानं उक्तेषु पि तिथिनक्षत्रादिषु। अशुभं
जगुः शुक्रबुधसंमुखं गमनं न कर्तव्यं इत्यर्थः॥ अथ शूलान्याह॥ ७१॥ प्राक् चंद्रासितशक्रभं वसुपराधोत्संचत्वे
त्यानपाक् पश्चात्कार्कसितानुदक् कुजबुधार्यम्णास्त्यजेच्छूलकान्॥ त्रिंशा ३ ब्रु ८ नव ९ भूम १ योगिनिशि ३।११ वि
श्वे १३ पर्वो ५ कों १२ व्ययः ६ षढ्वा का १४ स्ति १५ पर्व ७ दश १० ह शो २ प्येतां स्तिथीनी शतः॥ १०९॥ प्राक् इति॥ प्रा
क् पूर्वस्यां दिशि चंद्रासितशक्रभं त्यजेत्। चंद्रः सोमवारे। असितः शनिवारः। शक्रभं ज्येष्ठा। इत्येतत्त्रितयं पूर्वदिशि
त्यजेदित्यर्थः। अपाक् दक्षिणस्यां दिशि वसुपभाद्रींतं धनिष्ठांत्तरा द्रींतु पंच नक्षत्राणि जीवो बृहस्पतिवारः
एतान् दक्षिणस्यां त्यजेत्। पश्चात् पश्चिमस्यां दि × धनिष्ठोत्तराद्रींत तत्त्रितयं पूर्वदिशि षजेदित्यर्थः। अपाक् दक्षि
णस्यां दिशि वसुपराद्रींत × शिकरोहिणी। अर्कः प्र० सितः शुक्रः शूलं त्यजेत्। उदक् उत्तरस्यां दिशि कुजबुधार्यम्णा
स्त्यजेत्। कुजो मंगलवारः बुधः प्र० अर्यमा उफा एतान् शूलकान् उत्तरस्यां त्यजेत्॥ शूलवदस्य प्रसंगं संबंधः॥
अथ योगिनीमाह। त्रिंशाविति। एतान् प्रत्येकपदगान् तिथीन् ईशतः ईशानतः भकाशात् प्रदक्षिणक्रमेण एतान्

था

तिथिनूत्यजेत्। एतैके भिं शाहो ३०।८ ईशान्यां। नवममूसय९।१प्रायो।अग्निरिशाः ३।११।अग्नेयांविपश्चिमायांतिथि
पर्वता१५।७ वायव्यांदशदशो १०।२ उत्तरस्यांअत्रांकल्पासम एवंस्थानं। अथान्यत्सिधानेह॥ ७ ऐंद्र्याद्ग्निभस
भसप्त भगणोवायव्यग्निकाष्ठास्थितोनोलंघ्यः परिघः स्वपाकवरुणेप्राच्यै रुद्रइन्नवव्रजेत्॥ सवाशासुर वीज्यमित्रतु
रगैयायादयावश्यकेहितं शूलमनिष्टमेयेदिनिजांशेषांगलब्धिव्रजेत्॥ ऐंद्र्यादिदिक्षिति। ऐंद्र्यादिषुदिक्षु अग्निभात्
कृत्तिकाद्यः सकाशात् सप्तसप्तभगणस्यात्॥ एतदुक्तंभवति। मत्रशलाकाचक्रंनिष्पाद्य पूर्वगतासप्तसप्तसुरेखा
ईशानतः कृत्तिकादीनि सप्तनक्षत्राणिन्यसेत्। ततुदस्तानि सप्तदक्षिणतरेखासुक्रमेणान्यसेत्। एवंपश्चिमोत्तररे
खासुक्रमेणान्यसेत्। ततोवायव्याग्नेयदिग्गतंरेखां कुर्यात्। अस्यारेखायाः परिघइति संज्ञा॥ एवंनिष्पादितेचक्रे
प्रयोजनमाह॥ वायव्याग्निकाष्ठास्थितइति॥ वायुप्र०-अग्निप्र० अनयोकाष्ठेदिशावायव्याग्नेयौ॥ तत्रस्थितः परि
घोनोलंघ्यः। अथान्यतत्प्रयोजनमाह। अपागिति। अपाक् दक्षिणस्यांवरुणभैः प्रतीच्यैर्नक्षत्रैर्नव्रजेत्॥ प्राच्यैर्न
क्षत्रैः रुद्रकउत्तरस्यांनव्रजेत् नगच्छेत्॥ सर्वेशास्वसर्वदिक्षुरवीज्यमित्रतुरगैर्यायात्। रविर्हस्तः इज्यः पुष्यः। मि
त्रमनुराधा तुरगः। अश्विनी एभिर्नक्षत्रैः सर्वदिक्षुगमनंशुभमित्यर्थः। अथआवश्यकृत्येअस्यापवादमाह॥
अ०-थवश्यकेति। अथवश्यकेकृत्येसतितिथैः निष्ठासेः पत्॥ दिक्षुयानिनिंद्यानितैः पूर्वोक्तनक्षत्रैः तस्यांतस्यां
दिशितदावजेत्। निजांशेषांगलब्धिव्रजेत्। निजाशायानिजगमनदिशियोमिष्टागलब्धिः इष्टलब्धिलाभः

श्लेष५१३।५ दक्षिणस्यां अर्कोब्धयः१२।४ नैर्ऋत्यां पंचशाकाः६।१४

१६ स्यात्। इष्टलग्नं वक्ष्यमाणलक्षणं। तद्यद्योकेगुणसंपन्नं यदा स्यात्तदा गच्छेदित्यर्थः नो चेन्नेत्यर्थः सिद्धं किं कृत्वा शूलमंहि
त्वा। पूर्वोक्तं शुभसत्त्वं। शूलनक्षत्रे भत्तिनिजां शोषागलत्याषपिन गच्छेदित्यर्थः॥ अथान्यदाह।७॥ मिश्राख्याध्रुव
भैर्दिनादिमलवेतोक्षोऽहितो येंतिमक्षिप्रैर्नक्रमशो मृदूग्रचरभैरात्रित्रिभागे विधातुः। ऋक्षकेज्यमृगेष्वयं मनिय
यो वैश्वांत्यपादश्रवणस्तिथ्यंशस्त्वभिजिदृमेसफलदो याम्यां विनापिक्षणः॥११०॥ मिश्राख्येति। दिनादिमलवेत्रि
धाविभक्तस्य दिस्याघटो मिश्राख्यसाधारणोः नक्षत्रैर्भर्इपात्। अथ रात्रित्रिभागेषु क्रमशो मृदूग्रचरभैर्नर्इयात्
रात्रेः प्रथमभागे मृदुभिः द्वितीयभागे उग्रैः तृतीयभागे चरभैः न ऊवा तु। अथविशेषमाह॥ ऋतीति। ऋक्षर्केज्यमृगे
षु अयं नियमो न ऋतिश्रवणः अर्कों हस्ता। ईज्यः पुष्यः। मृगः ५० एभिनक्षत्रैसर्वभागेषु गंतव्यमिति भावः॥ अथाभि
जितनक्षत्रलक्षणं तत्फलं चाह। वैश्वेति। वैश्वउत्तराषाढा तस्यांत्यपादः चतुर्थचरणः। श्रवः श्रवणः तस्य अथ तिथ्यंशाः
प्रथमपंचदशांशाः एतत्प्रमाणो भिजित् स्यात्। सो भिजित् याम्यी दक्षिणां दिशं विना सर्वदिक्षु फलदः। क्षणोपि अ
भिजित् मुहूर्तोपि याम्यां विना फलदः। यात्राकर्तुः काणमभिष्टफलदो भवेदित्यर्थः॥ अथान्यदाह॥ एकार्कद्वयनानु
कूलमनिशं सेदेदिवा त्र योत्तामेषा कुर्वानि चंद्रयोर्गतमषाकूपश्चाद्गुर्वी हितं॥ मृगवर्कीष्ठु द गर्केराद्यु स मगे७
स्तएं हि स ष्राडुल २७ स्त्र शरा ६ स्या विडलो न यो नेगमनं श्रीदेवज्ञा हितं॥१११॥ एकार्कद्वयनानुकूलमिति॥ अर्क
श्च इंदुश्च तयोरयनं॥ अर्कद्वयनं एकं च तदर्कद्वयनं च तथा तस्यानुकूलं गतं मयनं अनिशं हितं स्यात्। सतातात्रा

रतास्त्रांतसततताविरतानित्यमदः। सेदेसतिदिवारात्र्योः क्रमेणशस्तस्यात्। अयमर्थः। सूर्यो दिनस्वामी। चंद्रो रात्रीस्वामी
द्वौ चेदुत्तरायणे स्यातां तदाहर्निशं दक्षिणागमनं शस्तं। द्वौ चेद्दक्षिणायने भवतः तदा दिवा सूर्यायनदिशं प्रतिगमनं
शस्तं स्यात्। रात्रौ चंद्रायनदि × उदगयनशस्तं। द्वौ चेद्दक्षिणायने स्यातां तदाहर्निशं × शं प्रतिगमनं शस्तं स्यात्॥
अत्रापि उत्तरसंबंधिनी। प्रतीची दक्षिणसंबंधिनी ज्ञेया। तस्माद्यदा उदग्गमनं शस्तं तदा प्रागमनमपि शस्तं भवति
यदा दक्षिणादिग्गमनं शस्तं तदा प्रतीचीगमनमपि शस्तं स्यात्॥ तथा च रत्नकोशे॥ दिनकरकरप्रतिघ्नप्रागमकरा
द्यानुत्तरा च पूर्वा च॥ याम्या कर्कटाद्यौ याम्या माशां प्रतीची च। अथान्यदाह॥ भौमेति। भौमे प्राक् पूर्वदिशिगतं गमनं
हितं स्यात्। शनिचंद्रयोः अपाक् दक्षिणस्यां। सगुर्वोः बुधगुर्वोः पश्चात्पश्चिमायां। भृग्वार्कोन्हि शुक्ररविदिने उद
गुत्तरस्यां गतं हितं स्यात्। अथाडलं विडलं चाह। अर्कक्षादिति। सूर्यनक्षत्रात्। द्युसंदिननक्षत्रं अगैः सप्तभिस्तु हृ
शोषितं मतं। द्विसप्त। द्वौ वा सप्तरापदा भवंति। तदाउलः स्यात्। अंगुभ्यान्त्रिरत्नषट्संख्यकास्यां विडलस्यात्॥ अन
योराडलविडलयोर्गमनं श्रीदेवलोक्तथा देवलेर्षिवचने नहितं न स्यात्॥ अथ वारशूलदोषमाह॥ ७४॥ आज्यं दुग्
धगुडौ तिलाद्वधियवान्माषानिनात्राय्यनोभ्रूले यानमनिह सिंद्रककुंसोयाज्यंतिला घ्नंति मीनू॥ दुग्धं शश्यच
हस्सनो हृयिनरे यानं सुयानंतयोर्ध्यानाद्धा भवतिबुवेयहरिजंतित्याद्दिलक्षा दिकं॥ ११२॥ आज्यमिति सुगमं॥ र
द्रनातस्सर्यवातू नोभवति॥ अथ दिग्दोषमाह। घृतादिकं प्राश्य। ऐंद्र्यादिषु पूर्वादिषु हस्यादिषु स्यादिमिथर्योनं स्ते भवति। सुयानं

११ हस्तीप्र० अनः शकटः अश्वः नराः शिबिकां वाहकाः एतदुक्तं भवति। घृतं प्राश्य हस्तीन् प्राग्गमनान् सिद्धिः। तिलान्नति
लोदनं प्राश्य रथेन दक्षिणगमनात्सिद्धिः। मत्स्यान्नप्राशने अश्वेन गमनात्पश्चिमे सिद्धिः। दुग्धं प्राश्य नरैः उदग्
गमनात्सिद्धिः स्यादित्यर्थः। असति संभवे। अथ वाहनभक्ष्यानिर्णयमाह॥ तयोरिति। तयोर्भक्ष्यवाहनयोः ध्यानाद्दाया
नंभुर्यानं स्यात्। अथ लग्नशुद्धिं सहतुमाह॥ ध्रुवे इति॥ हरिजं लग्नं ध्रुवे वच्मि॥ कथंभूतं तिथ्यादिलक्षादिकं तिथ्या
दिपंचालक्षादिकं बलिष्ठमित्यर्थः॥७॥ स्वर्क्षान्नद्दिधरास्तभानृजुग्रहान् षष्ठं रिपोर्मदनं स्वक्षांगे शरिपुं स्वलंजनि
बलं स्यक्तं तथा सांप्रतं॥ यात्रालग्नगतं त्यजेदयदि शामीशोर्कशुक्रौ कुजो राहुर्मंदशशांकसौम्यगुरवः केंद्रेदि
गीशे व्रजेत्॥१३॥ स्वर्क्षेति। स्वर्क्षानद्विधरादिकं यात्रालग्नगतं त्यजेत्। स्वस्वर्क्षे। स्वराशौः अनद्धि स्वराशेः अनुप
चयभवनं॥ घटकुंभः अस्तभं। अस्तगतग्रहस्य राशिः। अनृजुग्रहं वक्रग्रहस्य राशिः। एतान् रिपोभावे वैरिराशे
षष्ठं अन्दष्ठोदयं गोजिश्चिकर्कमिथुनाः अमृगोनि शाख्याः पृष्ठोदयाविमिथुनाः कथितास्त एवेति॥१॥ पृष्ठोदयं
लग्नजातं स्यांकातु सेकं जेष्कं॥ स्वक्षांगे शरिपुं कक्षं च अंगं कक्षांगं स्वस्य कक्षांगं तस्येशः सामीतथा रिपुः तं स्वलः
प्र० जनि बलं त्यक्तं जन्मनि बलं हीनग्रहां। तथा सांप्रतं प्रस्तुतं बलयुक्तं सर्वं यात्रालग्नगतं त्यजेत्। अथ दिक्स्वामी
नाह। दिशामिदि पूर्वादिनामीशाः स्वामिनः अर्कशुक्रौ विसादयः। पादक्रमात्स्युः केंद्रे च तुष्टये १।४।७।१०। दिग्गी
शे सति व्रजेत्॥ गच्छेत् यस्मिन् केंद्रेलग्नात् लग्नात् गतं संभवति। तत्केंद्रे च तुष्टयेव जीपत्वान्य केंद्रे दिग्गीशे सति व्रजेत्

इदग्निभ९श्लोके वक्ष्यति।अथपदितो ललाटयोगे सति तद्दिगमननिषेधललाटगलक्षणं चाह॥१२॥दिक्पेनप्रवसेल्लु
लाटगइनः प्राच्यां तनौ ज्ञालगः स्यात्पश्चान्मदने कर्जोंबुगबुधः सौम्यां खगोपाक्कुजः॥ऐन्द्र्यां द्वि२त्रिगतो गुरुर्ज्ज्वलन
दिश्या यव्ययस्थो१२।११भृगुर्वायौ षट्सुतगो६।५विधुर्निर्ऋतिदिश्यष्टां८।९संस्थं तमः॥१३॥दिक्पे भूति।दि
क्पे ललाटगे सति न प्रतिवसेत् प्रवासं न कुर्यात्॥तनौ लग्ने वर्त्तमानार्कः इनः प्राक्प्राच्यां दिशि ज्ञालगः ल लाट
स्थितः स्यात्।मदने सप्तमे वर्त्तमानोर्कजः शनिः पश्चापश्चिमस्यां ललाटस्थितः स्यात्।अंबुगो बुधश्चतुर्थगो
बुधः सौम्यां उत्तरस्यां ललाटस्थितः स्यात्॥खंदशमं तद्गतः कुजो भौमः अपाक् दक्षिणस्यां ललाटस्थितः स्या
द्वि२त्रि३गतो गुरुः ऐन्द्र्यां ईशान्यां ललाटस्थितः स्यात्॥अथ व्ययस्थो११।१२भृगुः ज्वलनदिश्याग्नेयां ललाट
स्थितः स्यात्।षट्सुतगो६।५विधुश्चंद्रो वायव्यां ललाटस्थितः स्यात्।अष्टांक८।९संस्थं तमः राहुर्निर्ऋति
दिशि ललाटस्थितः स्यात् इति॥१४॥वक्री केन्द्रगतः स्तदीय दिवसो लग्नस्पवर्गोपि वा वेद्यातुर्नो शकरः शुभोपित
नुगो जन्मर्क्षलग्नेद्रिपुः॥द्वीशाग्नं स्वजन्मान्यभानि गुरुभं पौष्णांतके सार्पभं जन्मर्क्षाणि रवेः पूर्वभगः खेट
स्तनो हानिकृत्॥१५ वक्रीति।वक्रीतिग्रहः केंद्रगतः सन् यातुर्गमनेकर्त्तुर्नो शकरः स्यात्।तदीयदिवसोपि व
क्रिग्रहस्यदिवसोपि यातुर्नो शकरं स्यात्।लग्नेस्पवर्गोपि ना शकरः स्यात्।लग्नजन्मर्क्षलग्नेश रिपुः।शुभोपित
नुगो यातुर्ना शस्यवर्गोपि ना शकरः स्यात्॥क्रूरः।जन्मराशि९जन्मलग्नेतयोः ईशोतयोः रिपुः॥अथसर्व

दिनं जन्मनक्षत्राण्याह ॥ द्वीशेति। अर्कतः सूर्यात् ग्रहाणां द्वीशादीनि जन्मनक्षत्राणि स्युः। द्वीशं विशाखा
सूर्यस्य। अग्निः कृत्तिका चंद्रस्य। अंबु पूर्वाषाढा भौमस्य। अजः श्रवणो बुधस्य। भाग्यभं पूर्वाफा गुरोः। गुरुः पुष्यः शुक्रस्य। पौ
ष्णं रेवती शनेः। याम्यं भरणी राहोः। सर्पभं आश्लेषा केतोः। यदीयभं। यस्य ग्रहस्य भं जन्मनक्षत्रं हतं त्रिविधोत्पातह
तं स्यात्। असौ ग्रहो लग्ने स्थितो हानिकृत् स्यात् ॥ ५॥ वेशिः सौम्ययुतस्तनौ जनुषि ये सद्भिर्युता राशयो जन्मौजो
पचयस्थिता अपि तनौ स्वर्क्षोच्चमित्रर्क्षगाः। पापा अप्यतिशोभनास्तनुगता जन्मेश्वरो केंद्रगो स्वारात्यन्हितनौ शु
भो नफलदो मित्रान्हि पापोर्थदः ॥ ११ ५॥ वेशीरिति॥ सूर्याद् द्वितीयो राशिः वेशिः सौम्ययुतः। अंगगो लग्नगो अतिशो
भनः स्यात्। जनुषि जन्मकाले सद्भिर्ग्रहैर्युता ये राशयस्ते तनुगता अतिशोभना स्युः। जन्माओपचयस्थिताः जन्मा
औजन्म चंद्रः तस्मादुपचयानि त्रिषडेकादशदशमानि। तेषु स्थिता ग्रहास्ते। तनुगता अतिशोभनाः। तेनोरपि जन्मल
ग्नादप्युपचयस्थानं गता अतिशोभना स्युः। स्वर्क्षोच्चमित्रर्क्षगाः। जन्मनि ये स्वर्क्षगा उच्चगा मित्रर्क्षगास्ते पापा अपि
तनुगताः अतिशोभनाः स्युः जन्मेश्वरो जन्मराशि जन्मलग्नस्वामी नो केंद्रगो अतिशोभनो स्यात्तां॥ स्वारात्यन्हि
स्ववैरिवारे शुभः शुभग्रहः तनौ लग्ने वर्त्तमानो नफलदो भवति॥ मित्रान्हि पापः। तनौ वर्त्तमानो दर्थः स्यात्। तथा च
यवनः रक्षकाबद्धकाश्चैव ये स्युई भिननायकाः। नानृपा पा नृपि निःशंको यात्रालग्ने निजौजयत्। अथ यात्राल
ग्ने ईदृशा निषिद्धश्च श्लोकेकेनाह॥ ७॥ आया ३।११।६। र्यन्यगताः खलाः ख१० इनजो ज्ञो त्र्यो १२ घ१ षष्ठा६ द्दृष्ट्या

मृत्युः सोपचितास्त ७ खां १० बुसुत ४।५ शुक्रो ७ इज्यो मृतो ८ ॥ नष्टशोऽथ य १२ गो ग्रहान्वितराशीर्यातुर्महाविघ्नदा अन्य
स्थानगता जयार्थसुखदास्स्याज्यं पुरोक्तं न चेत् ॥ ११७ ॥ आयेति । आयार्थेन्त्यगताः खलाः आयारि ३।११।६ त्र्याः अ
न्त्यानि ।१।२।४।५।७।८।९।१०।१२ तत्र गताः खलाः पापग्रहाः खेदशमेरुनजः निशेः ॥ आयार्थेन्त्यगताः खल
इत्यनेनैव सिद्धेपि विशेषफलदृष्टान्तार्थं खइनजइत्युक्तं ॥ अंत्याद्यषष्टाष्ट १२।१।६।८ गो जुत्र्यदः मृत्युः पुनः
मचंद्रः अपचितः क्षीणचंद्रः । कृष्णपक्षचंद्रः । अस्तखां बुसुतगः ७।१०।४।५ । अस्ते ७ शुक्रः ७ इज्यो गुरुर्मृतौ ८ न
ष्टांशास्तमितो बुधो व्ययगः ग्रहान्वितराशीर्येन केनापि ग्रहेण ग्रस्थयांग्रहे वीशुक्राः चंद्रमाः एते प्रत्येकं यातुर्महाविघ्नदाः
स्युः । नानाप्रकारेण मंगादीनूहस्तातिर्थः । अन्यस्थानगताः संतः तदा जयार्थसुखदाः स्युः तदा कदाचेयदि पुरोक्तं
न स्यात् । अथ प्रति बुधशुक्रापवादमाह ॥ ७ ॥ स्वग्रामैकपुरात्मसमसु चतुर्वक्रे चतुशालके तूद्वाहेषु वधूप्रवेशान्
पभीदुर्भिक्षपीडासु च । तीर्थस्वामिनिदेशयोर्भृगुवसिष्ठात्र्यंगिरः काश्यपो हारद्वाजसवत्सेयो हितकरं यानं सित
ज्ञो न्मुखं ॥ ११७ ॥ स्वग्रामेति । स्वग्रामे प्र० एकं पुरं प्र० आत्मसद्म आत्मगृहं । चतुर्वक्रे । चतुर्मुखे चतुःशालं प्र० उद्वाहा
विवाहाः प्रोक्ष्याद्योविवाहाः तेषु वधूप्रवेशः । नववधूप्रवेशः । नृपभीराज्यभयं । दुर्भिक्षपीडा प्र० तामुतीर्थस्वा
मिनोर्देशयोः तीर्थे तीर्थगमनं ॥ स्वामिनिर्देशः । स्वामाज्ञातयोः । भृगुवशिष्ठात्र्यंगिरः काश्यपे । स्वगादिगोत्र
समूहे । भारद्वाजवात्स्ययोगोत्रयोः एष्वेकेषु सितज्ञो न्मुखं । शुक्रबुधसन्मुखगमनं हितं करं स्यात् । अत्र वधूप्र

१८ वेशे प्रतिशुक्रदोषो नोक्तिः॥ ग तत्तु मतं महागमनविषयं मतं विनागमने दोषो दृश्यते। न केवलं यात्रास्तु वंध्यातमिति। त
था वसिष्ठमपराक्रमे स्वामिनानीयमानायां प्रतिशुक्रो न विद्यत इति। तथा वामनमते। न वोढा यात्रास्तु वध्यातं यदुक्तं स
न्मुखे भृगौ तदत्र सिबुधैर्ज्ञेयं केवलं तु द्विरागमे इति। तथा च लल्लः स्वगृहे नवपुरप्रवेशे दोदेशानाविग्रहे तथोद्वाहे नवव
ध्वा गृहगमने प्रतिशुक्रः शुक्रविचारणा नास्तीति। तथा च मत्स्यपुराणे। चतुःशालं चतुर्द्वारमलिंदैः सर्वतायुतं। ना
म्ना तत्सार्वतोभद्रं न तत्र प्रतिशुक्रतेति। तथा च वसिष्ठः। काश्यपेषु वसिष्ठेषु भृग्वत्र्यंगिरसेषु॥ भारद्वाजे षु वात्स्येषु प्र
प्रतिशुक्रो न विद्यत इति॥ अन्यमपवादमाह॥ ७९॥ चंद्रे पूषभमेषगे सति सितोंधः स्यात्तथा सन्मुखयानं मत्परपूर्वयोः सि
तविपर्यासात्तथा वश्यके॥ राजा नर्पितवन्हीभृगुसुतसुहृत्त्वेहानुष्टत्तित्यजन्दृप्तः कार्यमनागजेत्रिद्विषमेरका १ षि ४
षट्दृक्कोशकान्॥ ११८॥ चंद्रेति। चंद्रे पूषभमेषगे सति सितः शुक्रः अंधः स्यात्। पूषभं रेवती। मेषो मेषराशिः। तत्र चं
द्रे सति सितः शुक्रः अंधः स्यात्। तदा तस्मिन्काले सन्मुखं यानं शुक्रसन्मुखं गमनं मतं। शुभं स्यात्। तथा च गर्गः पौ
ष्णादिवन्हिभांते यावत्तिष्ठति चंद्रमा। तावच्छुक्रो भवेदंधः प्रवेश निर्गमे शुभः। अथ वश्यके प्रवृत्तिमाह॥ परपूर्वयोरि
ति। परपूर्वयोः पश्चिमपूर्वयोः सितविपर्यासात्। शुक्रविपर्ययात्। अवश्यके कृते सति यानं मतं स्यात्। एतदुक्तं भ
वति। शुक्रो पूर्वकपालगतो सति पश्चिमां गच्छेत्। पश्चिमकपालं गते सति पूर्वं गच्छेत्। तथा च ज्योतिःप्रकाशे। अत्यु
त्सुकेषु यावत्। प्राक्कपाले स्थितो भृगुर्भवेत्। तावत्प्राशि दिग्गच्छेत् पाश्चात्य प्रत्यक्स्थितस्तथा॥ प्रयाणे विधिमा

हा। राजेति। राजा त्रिदिवसैरेकाब्धिषट्क्रोशाकान्व्रजतु। एतदुक्तं भवति। प्रथमे दिने क्रोशं गच्छेतु। द्वितीये चतुःक्रोशा
थे नु। तृतीये षट्क्रोशान्गच्छेतु। अर्थात्परतो यथेष्टं गच्छेतु। कथंभूतः राजा तर्पितवह्निभसुरसुहृत्। वह्निः अग्निः। भसु
राः ब्राह्मणाः। सुहृदो बांधवाः। तर्पिताः वह्निभसुरसुहृदो येन स तथा। अत्रायं भावः। समिच्चरुतिलादिना वह्निं त
र्पयित्वा दक्षिणादिभिर्भूसुरांस्तर्पयित्वा वस्त्रालंकरणादिभिः सुहृत्कलत्रादीन्तर्पयित्वा व्रजेतु। किं कुर्वन्स्ने
हानुवृत्तिं सृजन्। स्नेहेन अनुवृत्तिः पुनर्गृहागमनं अयं भावः। यात्रार्थं बहिर्गतः पुत्रादिस्नेहेन अनुवृत्तिः पुनर्गृ
हागमनं स्यात् तदावलोकनार्थं गृहं नागच्छेदिति। कथंभूतो राजा तृप्तः। बुभुक्षितो न गच्छेदिति भावः। पुनः किंलक्ष
णः। कार्यमनःकार्याय उत्कंठितो न तः कारणः तथा वररत्नवल्लभां। खनिकेतान्सुरभवनान्प्रधानाश्रयान्गुरून्गृहा
द्वापि। यायी कृताग्निकार्यः। प्राश्य हविष्यं द्विजानुमतो मिति। तथा च बृहस्पतिः। दैवज्ञं पूजयित्वा तु विदिद्धृपः पूज्य
शक्तितः। प्रदक्षिणमिमं कृत्वा तिष्ठं ध्यायेदमापतिमिति। तथा च ज्योतिःप्रकाशे। संतोष्य स्वागतान्विप्रान्जात्वा प्रति
रूपादिकं। शुचिः शुक्लांबरो   योनतेष्टं सुमनाव्रजेतु। तथा च कश्यपः। यात्रासमये वृद्धानुपरागे ग्रहस्य वेषम्ये गोम
हिरण्यवस्त्रैः संपूज्य श्राद्धं याच दैवज्ञमिति। बृहद्यात्रायां। स्नातो भुक्तोनुलिप्तस्रग्वर्णालंकारसंवितः। शुक्लांबरधर
श्रीमान्द्विरगमुखमेधनैः। भूपालवल्लभे।। ब्राह्मणं नावमन्येत कोपयेन्न निजांगनां। यात्रां कृत्वा गृहं नैव सिद्धकामो
विशेद्गृहमिति। लल्लः। यात्रायां प्रस्थितोपश्च ब्राह्मणानवमन्यते। तदंतं जीवितं तस्यानाशौ प्रतिनिवर्त्तते।। ३।। इह

घात्रायां॥ यात्रास्तु संप्रस्थितो यात्रां स्वकार्यो गाभिनं दति। कार्यो वा नागमिन देन गास्य प्रतिविवर्त्तनमिति। तथा च रत्न
वल्लां। कोशवाय दिवाप्य इंद्रपमे हनि शस्यते॥ द्वितीये यो ऽनंगलां निवर्त्तत महीपतिः॥३॥ तृतीयो जनं स्वा इंव
से स्वाक्रमादुत्तरः॥ ततः परं यथेष्टं तु यायान्मार्गं महीश्वर इति॥ अथ यात्रिकस्य नियममाह॥४॥ कोधक्षौररति
श्रमामिषगुडघृताश्रुदुग्धासवक्षाराभ्यंगमथामिलांबरवमीस्तैलं कटुं सेद्धमे। क्षीरक्षौररतीः क्रमात्त्रि ३ शर
५ सप्त हं परं तद्दिने रोगः स्यात् नवकं सितान्य तिलकं प्रस्थानके पीतिव॥१५॥ क्रोधेति। क्रोधप्र० क्षौरप्र० रतिमैथु
नं। श्रमः क्लेशः। आमिषं मांसं। गुडप्र० घृतं घृतरमणं। अश्रुः। अश्रुमोक्षणं। दुग्धप्र० आशवो मद्यं। क्षारं क्षारद्र
व्यं माषादि। अभ्यंगस्तैलाभ्यंगः। मथं कं वारिपुमथमिति यर्थः॥ अमिलां वसनि। अश्रुमवस्त्रा। णि रक्तं कृष्णादीनि
वमीर्वमनं। तैलप्र० कटु मरीच्यादि। इत्येतत्क्रमेने उसेत्यजेत्। अथ युक्तेषु किं किं कतिदिनं त्यजेदित्याह। क्षीरेति
क्षीरक्षौररतीः क्रमात्त्रि ३ शर ५ स ७ हां स्तत्यजेत्। क्षीरं दुग्धं त्र्यहं ३ क्षौरं शराह ५ पंचाह। रतिसप्त ७ हं त्यजेदित्यर्थः
परं उर्वरितं तत्पूर्वाण दिने त्यजेत्। तिलान्य तिलकं। श्वेतव्यतिरिक्तं तिलकं। पीतको स्तुआदिकं तत्रैव मुहूर्त्ते समये किं
सजेत्। प्रस्थानके पि इत्येतत्त्यजेत्। प्रस्थानकं नाम मुहूर्त्ते समये किंचिदभिष्टवस्तु चालनं। तदुक्तं रत्नमाला
यां। छत्रायुधांघमनस्सर्वमिष्टं चालयद्वैजयिकं जयार्थी॥ एतत्तु कार्यवशात् क्रियते। प्रस्थाने संपूर्णा फलं ना
स्ति। तथा च रत्नकोशे। कार्यवशात्स्वयमगमे प्रभर्तुः केचिदाचार्याः। छत्रायुधाद्यमिष्टं वैजयिकं निर्गमे कु

पुरिति। तथा गर्गः स्वचारी रोगय कश्चित्तु निर्गच्छेच्छुद्ध्यान्वितः। तस्या यात्राफलं सर्वं संपूर्णपथि सिद्धार्थांति। ५॥ तच्चाला
वधि ग्रंथांतरात्। ग्रहाङ्कहां तरं गर्गा अहं हंसी मांतरं भृगुः। शारक्षेपात् भरजोव सिष्ठा नगराद्ध हिः। एवं प्रस्थाने कृतेपि
स्वयमन्यस्मिन् यस्मिन् शुद्दिने गच्छेत्। तथा च ज्योतिः प्रकाशे। प्रस्थापि कृतेने याम्भ हा दोषान्विते दिने॥ भार्गयो गंवि
नाकाल वृष्ट्यादोषात्सुतेतत्येति। रत्नमालायां। वसेन्न चौक त्रादि माने क्षिती शोऽहि नासिनो सप्तच मंडलीकेः यः प्र
कृतः सोपि च पंचरात्रं भद्रेण यात्रापरतः प्रयोजयेत्॥ ५ एवंविधे प्रस्थाने पि क्रोधक्षौर रता दीन्वर्जयेदित्यर्थः॥
गर्गः। क्रोधक्षौर रतिं वातितैलाभ्यंगाश्रु मोक्षणं। घृतं मांसं गुडं तैलं याने मद्यं परित्यजेत्॥ इति रत्नकोशे। कलीय
कं हिंगुलकः कुंकुमं रक्तचंदनं। पीतरक्तं च भमनं च च वमनं यातुर्नेष्टानि तत्क्षणादिति॥ च्चहत्यात्रां। कटतैलगुड
क्षीपक्कमांसासनं तथा॥ मुक्त्रियो याति मोहेन व्याधितः सन्निवर्तते। ठलुः प्रमत्तो व्याधितः शांतः भीतः क्रुद्धो बुभुक्षि
तः॥ अध्यानं न च पच्छेत् क्लीवे नेशस्तथैव च। रत्नवल्यां। स्वकीयां परकीयां वा स्त्रियं पुरुषमेव च। ताडयित्वा तु योग
च्छेत्तत्र दंतस्य जीवितं भृगोः॥ त्रिरात्रं वर्जयेत्॥ क्षीरं पंचाहं। क्षौरकर्मैव॥ तदहश्चावशेषाणि समाहमैथुनं त्यजेत्
यात्रायां गमनलक्षणं। गर्गः केशेयं मुहूर्तं समये प्राप्ते हंस वा गांघ्रिणा व्रजेत्। देवग्रामासु विप्राश्च पुरो स्वजनैर्वृतः
पूर्वदक्षिणामुद्दयपादं यात्रां तराधिपः॥ द्वात्रिंशच्च पदं गत्वा यानमारुह्य संव्रजेत्॥ ततो निरीक्षयेत्तस्य कूरा
कुनाश्च शुभाशुभान्। तयो वसदत्स शाहा त्रिर्मितानि च वै ब्रवीत्। इदानीं शकुना नाह॥ वस्त्रालंकारणानि

२१ पूर्णकलशस्तौर्यध्वनिः पुत्रवान् शंखादर्शनृपाश्वदंतिसुरभिद्रव्याणि शुक्लोवृषः स्त्रीपुष्पधान्यादि च॥ दोलादीप
विधूमवह्निसुरभिद्रव्याणि शुभ्रोवृषो वेश्याछत्रवितानचामरकुमार्यो मीनगोरोचने॥ वस्त्रालंकरणानीति। वस्त्रा
श्वेतवस्त्राणि। अन्यान्यपशकुनमध्ये पठितानि। अलंकरणानि। सुवर्णादिनिर्मितानि। पूर्णकलशः प्र॰ तौर्यः वाजंत्रध्व
निः पुत्रवान् प्र॰ शंखप्र॰ आदर्शदर्पणः। नृपो राजन्यः अश्वप्र॰ हस्तीप्र॰ सुरभिर्गौः स्त्री सौभाग्यवती। पुष्पाणि श्वे
तानि। धान्यानि कृष्णानि तु अपशकुनमध्ये पठितानि। आदिशब्देन सुवर्णादिधातवः। दोलाप्र॰ दीपप्र॰ विधूम
वह्निः धूमरहितोग्निः। सुरभिद्रव्याणि। कर्पूरचंदनादी। शुक्लोवृषः। श्वेतवृषभः। वेश्याप्र॰ छत्रंप्र॰ वितानं वस्त्रनिर्मितं
॥ चामरप्र॰ कुमारीप्र॰ मीना मत्स्या जलादुद्धृता गोरोचनाप्र॰ अयसंकोचे नाह। ७॥ यद्यत्स्वांतनितांततोषकरणं को
रुद्धृतं गोमयं मृच्चांभोर्थघटान्वितः सहचरो धौतांबरो मोत्रकः। दूर्वादर्भरथाः फलास्त्रमदिरावणी गुरुर्दैववी हिस्रो
मित्रमृगा वरोदनशवं सिद्धार्थदुग्धादि च। १२०॥ यद्यदिति। यद्यद्वस्तु स्वांतनितांततोषकरणं। स्वांत अंतःकर
णं यस्य नितांतं अतिशयितं तोषकरणं संतोषजनकं तत्किं बहुनोक्तेन। एवं संकोचेनोक्तेष्वनीएषु संतोषभावः
पूर्वार्थैः शकुनमध्ये पठितानि। पॉन्तोह। गोरुद्धृतगोमयं कोः पृथिव्याः उधृतं गोमयं॥ मृच्चा पृथिव्या मुद्धृता
मृत्तिका। अंभोर्थघटान्वितः सहचरः उदकार्थं कुंभयुक्तो जनः सन् सहचरः सहचरतीति सहचरः जलार्थी रिक्त
कुंभस्तत्पथिकेन सह व्रजेत्॥ निवर्तते यथापूर्णार्थः रुनार्थः परिकृत्स्नषा। इत्यक्तलात्। धौतांबरो मोत्रकः

धूतवस्त्ररजकः। दूर्वा प्रसिद्धः। दर्भाप्र० दूर्वांमौदे दत्तणो। पशुर्गो। अपशकुनमध्ये यत्तृणं पठितं तदोष्यतिरिक्तं। रपत्र०
फलं मांसं। अस्वंरक्तं। मदिरामद्यं। वर्णी ब्रह्मचारी गुरुप्र० दैवज्ञो ज्योतिर्विद्। विप्रो द्वौ। ब्राह्मणौ मित्रं इष्टः मृगप्र० अ
गोदनशावं गोदनरहितं प्रेतं। सिद्धार्थाः गौरशर्षपाः। दुग्धादि। दुग्धाज्यं। ननु यद्यस्तां तन्निजां तदोषकरणे मित्यने
न दुग्धग्रहणमर्थेनैव सिद्धं। पुनः किमुक्तं। दुग्धमिति सत्यं। भक्षणे निषिद्धं। तत्संदेहनिरासार्थं दुग्धग्रहणमित्य
दोषः। एवमेवान्यत्र विचारणीयमित्यदोषः। एवमेवान्यत्रविचारणीयं। तथा च वसंतः। दध्यक्षतदूर्वाक्षणपूर्णकुंभ
सिद्धान्नसिद्धार्थकचंदनानि। अदर्शशंखामिषमीनमद्यागोरोचनागोमयमृद्धनं गोः भारद्वाजः शुजाविप्रो सुहृ
द्वेश्या सपुत्रा स्त्री कुमारिका। अभीरुयोनगोस्त्रीवागजो वाजिवृषसितः॥१॥ रजोधः तान्यवर्णैगोः सवत्सा चवि
शेषतः। उद्धृतं गोमयं मीनं मृत्तिका नोधृता तथा॥२॥ रजको धौतवस्त्रं च वपनीये त्रिकोध्वनिः। जयमंगल
शब्दाश्च शांतिपाठप्रदीपकाः॥३॥ दीपो वा प्रज्वलन्नग्निपूर्णकुंभं नृपाशवं॥ मद्यं मांसं च रुधिरं भक्ष्याणि भवि
विधानि च॥४॥ रौप्यं ताम्रं मणिं स्वर्णं द्रव्यं दर्पणमक्षतान्॥ वितानचामरं छत्रं दूर्वा वह्निपत्रध्वजः॥५॥ दोला
वा रूरपोल्लापुत्रपौत्रार्थ्यपुकः शुचिः। चंदनानि सुगंधीनि तथा पुष्पाणि रोचना॥६॥ घृतं दधि पयः पेया भिद्धम
न्नं च वः शुभः॥ दैवज्ञास्त्र गुरुर्देवश्चितोत्सा हकराणि च॥७॥ इष्टा तानि नरो यायात्सर्वार्थलभते तु सः॥८॥ कुर्वंद
क्षिणतः सदैतदितरद्वामप्रकुर्वन्व्रजेद्ध्रुवं। स्यानृधनविट् तुषागमलवणो पानत्तृणायस्करः॥ पिण्याको

षधकृष्णधान्यरुद्दनेतक्रंसधूमोनलः कार्पासारुणपुष्पचर्मचगुडस्तैलायसीकर्दमः॥१२२॥ कुर्वन्निति॥ एतत् अन
तरोक्तंसत् अशुभं॥ दक्षितः दक्षिणभागेकुर्वन्सन् इतरत् अशुभंवक्ष्यमाणं वामेकुर्वन्सन् व्रजेत् गच्छेत्॥ तुषंधान्या
अयाशुभमाह॥ भस्मेति॥ भस्मप्र॰ अस्थिप्र॰ इंधनप्रसिद्धः विट्विष्टा॥ तुषंधान्यादीनांत्वक् फल्गु॥ अस्मपाषाणः
लवणंसमुद्रिकं॥ उपानहौप्र॰ तृणंप्र॰ अयस्कारोलोहकरः पिण्याकंमर्दिततिलः॥ औषधप्र॰ कृष्णधान्यंमाषादि
रुद्दनादिप्र॰ तक्रंप्र॰ सधूमोग्निः॥ कार्पासःप्र॰ असितपुष्पप्र॰ चर्मप्र॰ गुडप्र॰ तैलप्र॰ अयसीलोहजन्या॥ कर्दमः
प्र॰॥ ७॥ मत्तोवांतबुभुक्षितौतकखला मुंडीजटीव्याधितः खंडव्यंगदिगंबरो यतिररिः काषायिमुक्तालकौ॥ चैराभ्य
क्तमलाविलाश्वपतितः पाश्यर्गलीगुर्विणीवंध्याकृष्णद्वपाहिभेकसरठगोधावराहःशशाः॥१२३॥ मत्तेति॥ मत्तः उ
न्मत्तः॥ वांतोवमितः बुभुक्षितौतकः॥ अतःक्षुत्ः प्राणिहिंसकः॥ खलादुर्जनः मुंडीमुंडितः॥ जटीजटितः॥ व्याधितःरो
गी॥ खंजः पादेनखंजः॥ व्यंगः अंगहीनः दिगंबरोनग्नः यतीसन्यासी॥ अरिर्वैरी काषायी गैरिकरंजितवस्त्रः मुक्ता
लकौ मुक्तकेशः चोरप्र॰ अभ्यक्ततैलाभ्यक्तः मलाविलोमलिनः॥ पतितोजातिभ्रष्टः पाशीप्राणिवंधनार्थंपाशवान्
अर्गली॥ अर्गलावान्॥ गुर्विणीसगर्भा॥ वंध्यानिरपत्या॥ कृष्णवृषः कृष्णोनड्वान्॥ अहिःसर्पः भेकोमंडूकः सरटः
प्र॰ गोधाःप्र॰ वराहप्र॰ शशःप्र॰॥ ७॥ जोहोतमहिषःखरोष्ट्रमहिषारूढाश्वरिक्तोघटश्छिन्नप्राणिशिरोंगकंपप
दवीबंधाःकुशागाहवौ॥ पातोयानपलायनं स्वकलहः षंढ्क्षतगोजलहद्देमेति प्रतिबंधकाः कुशाकुनाच्छि

काधिकाःस्युर्हताः॥ १२४॥ जाहो। खिति॥ जाहकः मंडली। लोके शेहली तिप्र० जाहको गोत्रसंको चीमंडलीच बुधैः स्मृ
तः इतिहला युधः। ओतुर्मार्जालः महिषप्र० खरोष्ट्रमहिषाः कूटः प्र० रिक्तो घटः प्र० छिक्का क्षुतं। प्राणिशिरोगकंपः
प्राणिनां गोश्वश्वादीनां शिरो टनं अरुह्य टनं च। पद्वी वंधाः मार्गवधाः उल्लंघना माहिषि मार्गो विध्यते। कुवाकु।
कुत्सितवाच। काश्रवणः अहवः संग्रामो विजन्मा न महिषादीनां। पातः पतनं। वस्त्रादीनां स्खलनं। यानपलायनं
अश्वादितस्य पलायनं। श्वकलहः शुनो कलहः षंढनपुंसकः। गोक्षुतं प्र० ज्वलद्दहः ज्वलद्दहः दर्शनं इत्येते प्रकु
नाः प्रतिबंधकाः कार्यप्रति बंधकाः स्युः छिक्कादिका अपशकुनाः मृत्युदाः स्युः तथा चोक्तं। अगमातरे। तृणतैलादिकौ
र्पाशाभस्म चर्मतुषाः धं। मामुद्रं उपकाहिमनवांतं बुभुक्षितमित्यादि। अपशकुनांतरमाह॥ भृंगालूकपटभु
काश्वनखिनस्त्रीसंज्ञकाः वामतः कालीकुक्कुटपुंस्पापा सुरभिर्दक्षे मनोभीष्टदाः॥ भारद्वाजशिखंडिचाषनकु
लाहंसा जएते दर्शं याता इष्टफला स्युः रासभरवो वामेपि दृष्टेर्थदः। भृंग इति। भृंगो भ्रमरः अलोथ्थश्चिकः उष्ट्रः प्र
पठनूमुकः शाङ्कुर्गीणो राजहंसः। नखिनः श्वानादयः स्त्रीसंज्ञकाः वादीकादयः॥ एते वामगता मनोभीष्टदाः स्युः
कालीमहिषी। कुक्कुटप्र० पुंस्पापा पुरुषसंज्ञकाः। काकादयः सुरभिर्गौः॥ एते दक्षे मनोभीष्टदाः स्युः॥ भारद्वाजप्र०
शिखंडीमयूरः चाषः प्रसिद्धः। नकुलाः वभ्रुः। हंसः प्र० अजो वस्ताः एते भारद्वाजादयः दर्शयाताः संतः इष्टफ
लाः स्युः अभीष्टफलदो भवतीत्यर्थः। रासभरवो गर्दभध्वनिः वामे दृष्टे अर्थदः अभीष्टार्थदो भवति॥ अथ केषु

२३ केषु विपरीतशकुनाः शुभास्तानाह ॥ नद्युत्तारभयप्रवेशसमरद्यूतेषु नष्टेक्षणे व्याधौ स्युः शुभदा विलोमशकुनाना
ड्याइडायांभर ॥ आद्ये दुःशकुने विहृत्य च शुचिर्भूत्वाष्टदास्वायमं कृत्वैव्यापदेरेष्टिशरमपरे दत्वा सुवर्णं व्रजेत् ॥ २६ ॥
नद्युत्तारेति । नद्युत्तारो नद्युत्तारणं । भयं नृपादीनां प्रवेशो ग्रामादिप्रवेशः समरः संग्रामः । द्यूतं प्र० नष्टेक्षणं नष्टवस्तुअ
वलोकनं । व्याधौ रोगापरेषु विलोमशकुनाः शुभदाः स्युः । अयमर्थः । गमने ये ये अपशकुनास्ते तत्र नद्युत्तारादिषु शु
भदाः स्युरित्यर्थः । तथा च इडायां वा डयां भरे पूर्णतायां विलोमशकुनाः स्युः । तथा च वसंतः । अथ चेदिडायां परिपूर्णतायां स
र्वोपि वामः शकुन प्र० स्यात् पिंगलायां परिपूर्णतायां सर्वोपि सव्यः शस्यः शकुनः प्रशस्तः ॥ १ ॥ संगे रणे कर्मणि च प्र
वेशे शु गृहे नष्टे विलोकने च व्याधौ सरिद्दुर्गवनादिकेषु शस्ताः प्रयाणे विपरीतभावइव । अन्यच्च । नद्युत्तारे भये
युद्धे प्रवेशे नष्टवीक्षणे शकुना व्यत्ययगाः शस्ता नृपाकल्लो के प्रयाणवत् इति । अथ प्रथमे अपशकुने जाते सति कर्तव्य
माह । आद्येति आद्ये प्रथमे दुःशकुने जाते सति विहृत्य विवर्तनं कृत्वा तत्र शुद्धदेशे उपविश्य शुचिः प्रक्षालितपाणिपा
दः । आचांतः कृताचमनः असवः प्राणास्तेषां आयमः प्राणायामः । अष्टधा अष्टवारं प्राणायामः कृत्वा इत्यात् गच्छेत्
चेत् यदि पुनः दुःशकुनः स्यात् तदा विहृत्य शुचिः शांतः । अष्टिवारं षोडशवारं असून् नियम्य यायात् । अपरे तृतीये श
कुने जाते सति सुवर्णं दत्वा इयात् ॥ एकदा वक्ष्यक गमनविषयं । प्राणानां यामानधिकानां वत्कालस्थित्वा व्रजेत् । तथा
च ज्योतिर्निबंधे विरुद्धशकुने पूर्वं प्राणायामहैं मोकन्द्वरेत् । द्वितीये द्विगुणान् कृत्वा तृतीये न व्रजेत् केचित् ॥ तथा च

वसंत॰ राजः। जाते विरुद्धे शकुने ध्वनीनो विहृत्य हत्वा करपादशौचं। आचम्य चक्षीरतरोरधस्तात् तिष्ठन्। प्रविश्येष्टकुगं
तराणीति। तथा॥ वार्हिषेणः। यद्यपशकुनं पश्येत् विपरीतमुपस्थितः। सघृतं कांचनं दत्वा निर्विशंकः सुखं व्रजेत्॥ इति मु
हूर्त्तदीपिकायां यात्राप्रकरणं समाप्तं॥ ७९।७१॥ अथ मिश्रप्रकरणं विवक्षुस्तावद्राजाभिषेकं वृत्तद्वयेनाह॥ जन्मांगर्क्षेश
शेशास्तहदिहकुजैः शार्कैर्बलिष्ठैर्मृदुक्षिप्रैन्द्रध्रुववैः स्थिरर्क्षे नृतनौ याम्ये ह्नि भूपस्थितिः। स्वस्वर्क्षे समृदुध्रुवर्क्षेच
भैः क्षिप्रैः सुरस्थापनं शाचुर्माघयुगे च राधयुगले याम्ये ह्नि पूर्वाह्नके॥ १२७॥ जन्मांगर्क्षेति। जन्मांगर्क्षदशेशावि
पि बलिष्ठैस्तथा मृदुध्रुवादिभिः स्थिरर्क्षे नृतनौ याम्ये ह्नि भूपस्थितिः शस्ता इत्यादिरध्याहारः। अगं च ऋक्षं च अगर्क्षे ज
न्मांगर्क्षे जन्मजं लग्नजन्मराशिः। तेच ऋदशा च जन्मांगर्क्षदशा दशा वर्त्तमानाः। तासां ईशाः जन्मांगर्क्षदशेशाः तेच
सूर्यश्च कुजश्च सतेज्ञोश्चत तथा ते बलिष्ठैः स्यान्नादिबलिष्ठै समृद्धैः॥ मृदुक्षिप्रैन्द्रध्रुवभैस्पष्टस्थिरर्क्षे नृतनौ रुहि
नृतनौ रुद्धिनृतनुः स्थिराचासौ रुद्धितनुश्च सातथा तस्यां। जन्मराशिजन्मजं लग्नाभ्यां स्थिरोपचयलग्ने याम्ये ह्नि
भौमरहिते दिने। भूपस्थिति राजप्रतिष्ठा शुभा स्यादित्यर्थः। लग्नबलं प्राग्वत्। प्रायश्चंद्रमिश्रा द्यबलोकनीयं॥ अथ
देवस्थापनमाह। स्वस्वर्क्षेति। यस्यदेवस्य प्रतिष्ठा क्रियते तस्य नक्षत्रैः शेषस्पष्टं सर्वामरस्थापनं कार्यमिति शेषः। ल
ग्नबलं प्राग्वत्॥ अथ वस्त्रपरिधानं तस्य क्षालनं डंदिशादिभक्षित फलं च वृत्तार्द्धेनाह॥ धार्यं वस्त्र दितीनपंचगुरुभा
श्वांत्यध्रुवेशत्रयेज्ञो नेक्षाल्यमिहाखुभक्षितमसन्मध्यत्रिभागे वरं। स्त्रीरक्तां बरभूषणे त्रविभ्रयाद्यादित्यपुष्य

२४ ध्रुवैश्चैतेर्भोरुणरुक्मयोः कुरजरवीन्दुक्षोणिशनिः शस्यते ॥१२९॥ धार्यमिति । वसुधनिष्ठा । अदितिः पुनर्वसु । इनपंचकं गु
रुभपुष्याः अश्वि । अश्विनी । अंत्य रेवती । ध्रुवाणि पूर्वोक्तानि । एतैर्नक्षत्रैर्नक्षत्रे बुधगुरुशुक्रवारे अंबरं वस्त्रं धारयेत् । अ
न्यत्र यदुक्तं रवौ जीर्णं विधौ क्लेदः कुजे लाद्रं दुःखदं कुजो बुधे धनं गुरौ ज्ञानं शुक्रे सौख्यं शनौ मलमिति । लग्नबलं प्राव
तु ॥ अथ क्षालनमाह । इहास्मिन् वस्त्रधारणोक्तेन नक्षत्रादौ क्षालनं प्रक्षालनीयं । कथंभूते इह । शौनबुधरहिते ।
उक्तं च । वस्त्रहेमालंकारं धारणोक्तैश्च सादिभिः । तत्संनहनविर्माणं विदध्यात् क्षालनादिकमिति ॥ यश्च प्रियस्त्रीगं
यदद्रोगिनो गदितभे कुर्यात् । इति पूर्वमेव अंगस्पृतं कर्मोक्तं । तथा प्रक्षालने बुधवर्जनार्थं शौने इह । क्षालमित्युक्तं
बुधनिषेधश्चार्वणात् । उक्तं च शनौ नोमामस्त केते । श्राद्धे पक्ष्या मावस्य योस्तथा । वस्त्राणां क्षालनं चैव दहत्यासप्तमं कुलं
अथ दृग्दाद्भिभक्षितफलमाह । आखुभक्षितमिति । आखुरुंदिरः । तेन भक्षितं मध्यमहे गे मध्यत्रिभागे भक्षितं असत् । दुष्ट
फलं स्यात् । एतदुक्तं भवति । वस्त्रं त्रिगुणं कृत्वा यदि भक्षितभागं मध्यत्रिभागे मध्यत्रिभागे पतितं तदा दुष्टमित्यर्थः । आ
खुरिपुलक्षणं । तेनाग्निदग्धं गवादिभक्षितं महिषादिभक्षितं ज्ञेयं । तयोश्चोक्तं च न शस्ते ॥ दग्धे वास्फुटिते च गोमय
महिष्यामहिषीएकै विलिप्ते तथा दृष्टं मूलेषु कर्पूरैर्केरशुभं मध्ये भागे शुभमिति । स्त्रियारक्तवस्त्रधारणं भूषणं अनुक्तं
ग्रहाणां कुत्र कुत्र प्रशस्तं तदुत्तराद्धेनाह । स्त्रीति । स्त्री अत्र उक्तेर्वस्त्रधारणमादौ रक्तं अवरं भूषणं सुवर्णादिभूष
णं बिभ्रयात् । धारयेत् । कथंभूते आदित्यपुष्यध्रुवैर्विततानि आदित्यपुष्यध्रुवाणि यस्मात्तत्तथा तस्मिन् । आदित्य

पुष्यध्रुवरहितेत्यर्थः। यतो स्त्रिया रक्तं वस्त्रभूषणधारणे दोषो दृश्यते। तथा चोक्तं पुष्यादित्यध्रुवैर्धिष्ण्यैस्त्वरुणैरक्तकौव
शादिकं नवनभूषणं न धार्यं नार्या दयितरागिभिरिति। लग्नबलं प्राग्वत्। अथ वर्णादीनां प्राशस्त्यमाह॥ श्वेतवस्तुनि रौप्य
मुक्ताफलादिके अत्र चन्द्रो हितः। सोमवारेस्तेन नव सु धार्यमिति भावः। कुजरवी अरुणरुक्ममयोः शस्यते। कृष्णे शनिः व
स्तुनि नीलवस्त्रादिके शस्यते। शनौ तद्धार्यमिति भावः॥ त्रै गुणत्रयेतु सर्वं धार्यमिति गुरवे वोक्तं॥ अथ नराणां भूषणां
भूषणधारणं हृत्तचरणेनाह। वस्त्रोक्तैर्व्यनिलहयाश्विभिः स्थिरगंगेनुर्विभूषाहिता विप्रोत्सवलब्धिभूदितमनुक्तेपि
एकहस्तारणं॥ मैत्रार्कानिलमूलदस्रहरिभिर्द्वीज्याजपादेन्तरे पण्यानां क्रयविक्रयो घटपरत्यंगे ४८।१११० स्मृतौ
तनौ॥१२९॥ वस्त्रोक्तैरिति। वस्त्रोक्तैर्भादिभिर्वस्त्रदेनीत्यत्रोक्तैः। अंगेस्थिरलग्नेनुः नरस्य अलंकृतिः। अलंकर
णं हिता यस्यात्। किं लक्षणैर्वस्त्रोक्तैः व्यनिलहयाश्विभिः अनिलहयं स्वातियुगं। स्वातिविशाखा अश्विनीभ्यां वि
गताः अनिलहयाश्विन्यो यस्मात् तथा तस्मिन् स्वातिविशाखा अश्विनीरहितैरित्यर्थः। लग्नबलं प्राग्वत्। अथ हि
तीयेचरणेन विशेषमाह॥ विप्राज्ञेति। विप्राज्ञा ब्राह्मणाज्ञा। उत्सवो विवाहादिकः। लब्धिर्लाभः आशु अनुक्तेपि लब्धा
धारणं वस्त्रादिधारणं इष्टं स्तत स्यात्। तथा च व्यासः॥ लब्धं राजप्रसादेन विप्रादेशात्करग्रहे। प्रीत्या दत्तं चोत्सवे वस्त्रं
धार्यं निषेधेपि भादिके॥ अथोत्तरार्द्धेन पण्यानां क्रयविक्रयावाह॥ मैत्रेति। मैत्रमनुराधा शेषं सुगमं। घटपरत्यंगे
घटः कुंभः तस्मात्परं अन्यतमं तत्र तत्र॥ क्रेत्यंगं चतुष्कयलग्नं तस्मिन् कुंभव्यतिरिक्तोपचयलग्ने पण्यानां पूरी

२७ फलस्वार्गुरादीनांक्रयविक्रयौतन्तुविस्तार्यंकुर्वादित्यर्थः॥कस्यांसत्यां।स्वशुद्धौसत्यांस्वधनस्रावः॥तस्यशुद्धिःपापर
हितंतस्यांसत्यांशेषंप्राग्वत्॥तथाचोक्तं।दशमैकादशेद्वौलग्नेवित्ते।केंद्रत्रिकोणगैःशुभैःपापस्यकर्मोक्तंवार्द्धु
यिलाघटोदयं॥अथवृत्तार्द्धेधनिष्ठापंचकवर्ज्यमाह॥श्लो॥प्रेतज्वालनशय्यकावितननेस्तंभोद्ध्रयंयाम्यदिग्या
नंकाष्ठतृणोच्चयंपरिहरेत्कुंभद्वयस्थेविधौ॥सेवेष्टाध्रुववारुणांत्यवसुभैःखायेर १०।११ रवौवाकुजेसंन्या
सस्थिरभैःखलैर्गतबलैःषष्ठांत्यगेभार्गवे॥१३०॥प्रेतज्वालनेति।प्रेतज्वालनेत्यादिकुंभद्वयस्थेविधौसतिकुं
भमीनयोश्चंद्रेसतिपरिहरेत्।सर्वथानाचरेत्॥स्पष्टं।अथोत्तरार्द्धेचरणेनसेवामाह।सेवेति।ध्रुवादिभिर्नक्ष
त्रैःसेवाइष्टास्यात्।शुभंकस्मिन्सति।खायेरवौसतिवाऽथवाकुजेसतिखंदशमंआयएकादशअनयो
रन्यतमेरविभौमयोरन्यतमेसतीत्यर्थः।यस्मिन्लग्नेसेवाक्रियतेतस्माल्लग्नात्दशमेएकादशेवाऽसौभ
वासतिसेवाइष्टाहिताकरास्यादित्यर्थः।शेषंप्राग्वत्॥अथचतुर्थचरणेनसंन्यासमाह॥संन्यासइतिस्थिर
भेस्थिरनक्षत्रेस्थिरलग्नेचसंन्यासःइष्टःस्यात्।खलैर्गतबलैःपापग्रहैर्हीनबलैरित्यर्थः।सप्तमेचेत्तृतीये
कस्मिन्सतिभार्गवेशुक्रेषष्ठांत्यगे६।१२सतिसंबलैर्लग्नःबलंप्राग्वत्॥उक्तंच।त्रिषडेकादशेसौरीव्ययेषष्ठेचभार्ग
वःसबलेधर्मपजीवेकेंद्रेदीक्षाविरक्तिकृतइति।अथवृत्तद्वयेनकृषिकार्यमाह॥श्लो॥उक्षाहर्षश्चरहिपेंद्र
लक्षघुमघाप्रेशुभास्यात्कृषिर्याकीशारस्वगान्हियुग्मझषगोकन्याविलग्नेतिथौ॥व्यंकौजसदिशिभ्रण

१।३।५।७।९।११।१३।१० मस्तगमूलमुख्यानुमितात्ख्यादनसृणौ हस्तहमुक्तसुरेषैः सौमीपदुत्त्रिर्नयेत्।१४३४॥ त्रिः३ त्रि२
त्रि३ यवन ५ ला ३ र्थ ५ गाम ३ हुतमुकु ३ मेषुर्कसुकोदसत्सङ्ख्यं। कृषिमैर्विवाकरणाहरिद्रैर्वीवापः शुभः॥ सूर्यक्षादि
तृतीयतो।३।४।५।६।७।८।९।१०। धृतितः १९।२०।२१।२२।२३।२४।२५।२६ श्राणाद्यभिः सत्पलः प्रोक्तोन्येपु
णिसप्तमाद्रविमिते १२। स्नेष्ठेदनं वापभेः। उद्वाहर्क्षेति। उद्वाहर्क्षाणि। प्रोक्तानि। मूलार्कीत्यादिति॥ एकादशासं
स्यक्तानि। चराणिप्र० द्विपविशाखा। इंद्रो ज्येष्ठा। लघुत्र्यानिप्र०। ताष्ट्रचित्रातिः या। कीशारख्यगान्हि। अर्कैःशनिः सौ
बुधः। अग्रोसोमः विगताः। अर्कैःशरेभ्यस्ततथातेच खगाश्च तेषां अहः दिनं तस्मिन्। शनिसोमबुधरहितेवारे
त्यर्थः युग्मसष्वगो क्रिन्याक्लिलग्ने युग्मोमिथुनः झषो मीनः गोवृषभः कन्याच०॥ एषामन्यतमे लग्ने। तिथौ
वं कौजे विगतः अंक्रोनवमी यस्मात् सैव्यकः स चासौ ओजश्चओनो विषमः॥ तस्मान्। नवमीव्यतिरिक्तविष
मतिथ्यावित्यर्थः किलक्षणे। य कौजे तिथौ। सदिशि दिक्संदशमी तथा सह वर्त्तमानः १।३।५।७।९।११।१०।१३
१५ कृषिशुभा स्यात्। तथा चोक्तं। चंद्रे शुभे शुभतिथौ शुभवारयोगे। गुर्वौ शशिज शुक्रगभस्तिवारे लग्ने वृष
मिथुनके सषकन्यकार्याशस्तं कृषिकरणप्रचयेनिधने इति। अन्यच्च। दशम्येकादशी चैव तृतीयाच त्रयोद
शी। सप्तमी पंचमा चैव प्रतिपद च शुभावहा। हंत्यष्टमी बलिवर्द्दं नूनं नवमी मस्यघातनी। कीटकृत्ननी चतुर्थपि
तिहंति चतुर्दशी। रवौ वहस्पतौ चंद्रे शुके कुजे [illegible] यद्दिनोषतः। बुधार्किस्मिपुत्राश्च न भवति फलप्रदाः॥४॥

॥अथविधिमाह॥सिताछादनः।श्वेतवस्त्रधरः पटुः कुशलः कर्त्ताखगमुखान्देवान्ब्राह्मणांश्चलक्ष्यांश्चैसंतोकः।
सितायत्नाःक्रियते।तत्रपूजितान्खगमुख्यान्ग्रहमुख्यान्सूर्यादीन्ब्रह्मदक्षिणापूर्वकंप्रणम्यमनोवाक्कायकर्मभिनसं
स्कृत्यस्वर्णादयष्टहलः सुवर्णघर्षिताग्रंहलंसमुष्कसुवृषैः मुष्कावृषणास्तैः सहवर्त्तमानाः समुष्काः शोभनाह
ष्टाः गुणावयवपूर्णाः निरोगाः सुमुष्काश्चसुवृषाश्चतथातैः कृत्वा सौमींउत्तरां दिशं त्रिस्त्रिवारंनयेत्तत्रलेनपश्चात्तैः
कुर्यादितिभावः।उत्तरदिशंप्रतिवारत्रयनयनेनपंचरेखाउत्पद्यन्ते।तद्यथा।प्रथमगमनेनैका।आवर्त्तनेद्वितीया
पुनरुत्तरांप्रतिद्वितीयगमनेनतृतीयापुनरावर्त्तनेनचतुर्थापुनरुत्तरांप्रतिगमनेनपंचमीरेखाउत्पद्यते।अधि
कानकार्या इतिभावः।सौमींपटुस्त्रिर्नयेत्इत्यत्रपटुपदंग्रहणंअखंडऋजुरेखाकरणार्थं।तथाचोक्तं।शास्त्रा
सुचंद्रताराम्बुमुविः शुक्लेनवाससा।स्नात्वागंधैश्चपुष्पैश्चपूजयित्वाविशेषतः पृथिवींग्रहसंयुक्तांपूजयित्वा
प्रजापतिं।अग्निंप्रदक्षिणीकृत्यदातव्याचैवदक्षिणा।कृष्णोवृषोनियोक्तव्योनवीनैश्चयते।हमेघृष्टहलाग्रेण
छिन्नरेखानकारयेत्।उत्तराभिमुखोभूत्वाक्षीरेणार्घ्यंप्रदापयेत्।विवलंछिन्नलांगूलंकपिलंवृषभंत्यजेत्॥ह
लप्रवाहणंकार्यंनिकृष्टवृषकर्षकैः हलादिभिर्वृषैः क्षेमंकुटुंबेनशुभंभवेत्।वृषभोयदियुध्येततस्यतस्यवि
घ्नसदाभवेत्।तस्मात्सर्वप्रकारेणनिर्विघ्नंकारयेत्सदा॥एकाजयकरीरेखातृतीयाचार्थवृद्धिदा।पंचमीचभ
वेद्रेखाबहुशस्यफलप्रदा।अतऊर्ध्वंनकर्त्तव्यामाहात्म्यतोभवेत्।स्मर्त्तव्याभावः शुक्रएषपुनामासचंद्रमाः

पराशरो हली चैव सार्वविघ्नोपशांतये ॥ इति ॥ अथ दुर्निमित्तानि तत्रैवोक्तानि । हले प्रवाह्यमाने तु कूर्म उत्पद्यते यदि ग
णो मृत्युरेतस्य ततो ग्नेश्च भयं भवेत् । ईषाभंगो यदा चक्षुः भग्ना यो जीवितस्य च । सुतनाशो युगे भग्ने समाने स्त्रि
यते शिशुः योक्त्रछेदे तु आसगः सस्यहानिः प्रजायते ॥ हले प्रवाह्यमाने तु गोरेकः प्रतपद्यदि ॥ प्रतपद्युक्तमात्रसुवं
धनं च प्रक्षयति । ज्वरातिसाररोगेण कृषिभंगं विनिर्दिशेत् । प्रवाहे छक्कमात्रस्तु तेना गोः स्वनते यदि । नद्दे न युक्तमा
त्रस्तु तदा शस्य चतुर्गुणमिति । अथ कृषिविषये लांचक्रमाह ॥ त्रित्रीतिः अर्कभुक्तात् सूर्यभुक्तात् तन्नात् । भकाश
तु त्रिभ्यादिषु स्थापकस्थितः स्युर्नक्षत्रेषु असत् सत् इत्येतत्फलं । हयमध्यः वाईवाः स्यात् । एतदुक्तं भवति । सूर्य
क्रांतनक्षत्रस्य आदिमनक्षत्रात् सकात् त्रिषु असत् । दुष्फलं स्यात् । तदनंतरं त्रिषु सत् । शुभं स्यात् । तत्त्रिषु असत्
त् । ततः इषु पंचसु सत् ॥ ततो अनलषु त्रिषु असत् । ततः इषु पंचसु सत् । ततो रामेषु त्रिषु असत् । अन्यो हुतभुक् त्रिषु
सत्स्वादित्यर्थः । अथ पो ओस्ति माहद्दीर्घ मिश्रैरिति ॥ कृषिभः । कृषिनक्षत्रैः उद्ध्वा हर्षचरद्विपस्वाद्विभिबीजवापः शुभः
प्रोक्तः किल क्षणैः कृषिभैः विशाखा हरिंद्रैः शाखाणं शततारा हरिश्रवणं । इंद्रो ज्येष्ठः विगतावारुणहरिंद्राः ये
ष्पस्तानि तथा तैः । शततारा श्रवणा ज्येष्ठा रहितैरित्यर्थः । कृषिभैरित्यक्षलक्षणं । तस्मात्कृष्युक्तं भवति थिवा
रादिकं ज्ञेयं तथा चोक्तं । मूषकाणां भयं भौमे मंदे शलभकीटयोः नवपल्लवितोपोरिक्ते हीने सोमे विशेषतः ॥
वृषलग्ने अथवा मीने कन्यायां मिथुने तथा । वापयेत्सर्वसस्यानि यदिच्छेत्सस्यसंपदमिति ॥ लग्नबलं प्रागुक्तं अ

२८ थबीजवापविषये द्विविधं फणिचक्रमाह। सूर्यर्क्षादिति। सूर्ययुक्तनक्षत्रात्रिरितीयतस्मात् अतिधृतितः एकोनविंशति
तस्माद्दशाष्टभिः। ततो वाष्टभिः। एकोविंशा। दृष्टभिर्नक्षत्रैर्बीजवापः शुभः अत्फलं स्यात्। अथ द्वितीयभेदमाह।
अन्यैशेति। अन्यैराचार्यैः फणिभमत्रमात् राहुसत्रमात् सकाशात् रविमिते द्वादशभिर्नक्षत्रैः बीजवापश्शुभः
शुभः स्यात्। एतदुक्तं भवति। राहुर्यस्मिन्नक्षत्रे भवति तस्मात् यत्सप्तमं नक्षत्रं तत्फणिभमत्रमुच्यते। तस्मात्सकाशा
त् द्वादशभिरित्यर्थः। राहोस्तु फणीति नामग्रंथांतरे प्रसिद्धं। वाराहमिहराचार्येण राहुस्वरूपविकल्पा ग्रंथां
तरे कृता उद्धारिताः स्वकृतसंहितायां अमृतास्वादविशेषाच्छिन्नमपि शिरः किलासुरस्येदं प्राणैरपरित्यक्तं ग्रहतां
यातं वदंत्येके इंदुर्कमंडलाच्छतिसितत्वात्। किल न दृश्यते गगने। अत्रपर्वकाद्वरप्रदानात् कमलयोने १० मुख
पुच्छविभक्तांगं भुजंगमाकारदिशंत्यन्ये। भुजंगमाकारकथनात् फणीत्यभिधानं प्रसिद्धं। रत्नमालायामपि फणि
भात् बीजोप्तिकाले स्फुटमिति॥ तथा चागमांतरे राहुभाद्धमं यावत् बीजोप्तिं परिवर्जेत्। अथ धान्यच्छेदनमाह॥
छेदनवापभैरिति। तेषां धान्यानां छेदनं वापभैः बीजवापननक्षत्रैः प्रोक्तं॥ ननु यस्यागं यदि दोगिनो गदितभै
कुर्यादिति। पुरैवोक्तं। तत्कथनं पुनरुक्तं। तच्छेदं वापभैरित्यसत्या। कृषिनक्षत्राणां जवापननक्षत्राणां च किंचिद्भे
दोस्ति द्वयोः कृष्यंगत्वात्॥ कैकार्यमिति। संदेहनिवारणार्थं छेदनवापभैरित्युक्तं। अथ निष्पन्नधान्ये कृ मत्रा। मेषो
रोपणं नृतरुरोपणं चाह॥ ७॥ मेषेशीरतनौरूफानुरहितैः कृद्वाहभैः रोपयेदन्नप्राशनवद्वसंत शारदो प्रोक्तं नवा

न्नं बुधैः। मैत्रार्को तिलममूलदं-त्यवसुत्तरेज्यवरुणैः सेंद्रैः शुभं नर्तनं लग्ने त्रे गुरुर्वीक्षते हिबुके गैः सौम्यैश्च संगीत
कं॥१३॥ मेथीमिति। मेथ्यां क्षीरोत्तेव वट द्रुक्षादेमेथिंड द्वाहमैथिवाह नक्षत्रमूलोत्तराकेंत्यादित्ति शरोपरोनिखनेत्तु॥
मेथिर्नाम खधान्यखले मर्दगाय वृषपंक्ति योजनार्थकाष्ठमारोप्यते। मेथ्यंते संगम्यंते वृषभा यस्मिन्नु इति मेथिः मु
ख्यमेथिः खले द्वारुन्यस्तं यत पशुबंधनं स्तंभः किलक्षणैः रुद्वाहमैः फानुरहितैः उफा उत्तराफाल्गुनी अनु अ
नुराधा ताभ्यां रहितैः उक्तं च। रोहिणी रेवती मूलस्वाति हस्तो मृगस्तथा। आषाढोत्तरहस्ताश्च तथा भाद्रपदा मता
वंधने सर्वबीजानां तथा शालप्रवेशे दुःखदा वनदा वैशानुराधोत्तरफाल्गुणी॥२॥ स्वीनाम्नी कर्षके निःस्वं मेथिका
र्याफलप्रदमिति॥ अथ नवधान्यप्रसंगेन नवान्नकर्म द्विहाचरणेनाह॥ अन्नप्राशनमेरिति। वसंतशरदोः
रुत्वोः अन्नप्राशनमैर्नवान्नं नवान्नकर्म बुधैः प्रोक्तं॥ अथ प्राशनमैरिप लक्षणं। तस्मादन्नप्राशने प्रोक्तं तिथिवा
रादिकं अनवग्राह्यं सामिकस्पनवान्नकर्मणा विनाव्रीह्यादिर्नोनवमितानानवधान्यो गोप्यक्षणे दोषप्रसंगादाव
श्यकं कर्म ततः नवधान्यानि मानि। व्रीहयो यवगोधूमा नीवाराः कंगुवेणकः चालयो मुद्गमाषाश्च नवान्नाद्यानवानि
॥त्तिति। एषां शरत्वसंस वामिधान्यां निव्रीह्याग्रयणेन वीनान्नभक्षणी यानि वसंततः सत्तवानि। यवाग्रयणेन किंना
नभक्षणेया यानि इति नियमादिकं कर्म शरद्वसंतयोः क्रियते इति तदन्नप्राशनोदितेस्तिथिभादिभिः। मास्ते
षष्ठेष्टमे वेत्यतिमेत्रमनुराधा। -अर्को हस्तः। अंत्यरेवती। वसवो धनिष्ठा। उत्तराश्विस्त्वः। ईज्यः पुष्यः वरुण

२८ शततारका। इंद्रो ज्येष्ठा। तैर्नर्तनं आरंभेत्। संकीतकंच आरभेत्। कस्मिंसति। लग्ने वर्तमाने ज्ञे गुरुवीक्षते सति। कैः
हिबुकगैः सौम्यैः चतुर्थस्थानस्थितैः सौम्यैः शेषं प्राग्वत्। अथ नानापशूनांकर्म वृत्तेनाह ॥ ५७ ॥ द्वीशार्केद्वि
तीज्यवासवशिवाश्वेत्याग्निपाशींद्रभैः पूर्वोभिश्च सदा विसिंहभतनौ नानापशूनां क्रियाः ॥ वारेष्वर्कचतुर्षु कोनार
हरिताष्टसु मारिक्तयोर्नष्टमांनहिते दितास्तमगभे न स्यात्तद्दोषः किल ॥ २४ ॥ द्वीशेति। द्वी ईशो विशाखा। अर्कोह
स्तः। इंदुर्मृगः। अदितिः पुनर्वसुः। ईज्यः पुष्यः। वासवो धनिष्ठा। शिव आर्द्रा। अश्विनी प्र०। अंत्य रेवती। अग्निः कृत्ति
का। पाशी शततार०। इंद्रो ज्येष्ठा। पूर्वोक्तिस्त्रिभिः। विसिंहभतनौ। विगतः सिंहो येभ्यस्तानि विसिंहानि ॥ तानि च तानि
विसिंहभानि सिंहरहितराशयः। तेषां तनुः लग्नं तस्मिन् नानापशूनां क्रियाः शुभदा उदिताः पशूनां। क्रयविक्र
यादिकर्मशुभदं प्रोक्तमित्यर्थः ॥ अथोक्तवारार्थेन वर्जमाह। अर्कचतुर्षु वारेषु ॥ रविचंद्रबुधभौम। वारेषु। कोनारह
रिताष्टसु। कोणे हि त्रि। उत्तरास्तिस्रः। आषाढा मा हारः केतवं। हरिः श्रवणः। ताष्टसु चित्रा एषु अमारिक्तयोः। अमाअ
मावास्या रिक्ता नवमी चतुर्थी चतुर्दश्यः। आशाभन्यूतभयोः अष्टमीप्र० तस्या नानापशूनांक्रिया हितानुदि
ता ॥ अपवादमाह ॥ स्तमगभे सति सद्दोषो न स्यात्र दोषः कचित् पशुकर्मणि न स्यात्। लवलग्नबलं प्राग्वत्। उक्त
चक्षुरादि हि त्येवमुख्यास्ता केंद्रद्वीशौ। क्रियादिगोः। दर्शभूताष्टमी चित्राध्रुवक योग माघ सत्। सोमार्कैर्वैध
तौ याते लग्ने पंचानने बुधैः सदा सं कारिकासु पशुकर्म विवर्जयेत्। शुभग्रहोदये शुद्धे नेधने सर्पयोनिषु

वृक्षाद्युद्धिक्रियाशस्तापश्चान्नं मुनिभिः स्मृतेति॥ तथाचागमांतरे। सोमे भौमे बुधे वाँ गोनवीना स्तुरगाः शनौः। अन्य
स्यापूर्वोक्त यामृतमयूषस्वहुताशनेषु चंद्राग्निवाजिवसुधारणे शांकरेषु। एतेषु गोमहिषिदंतितुरगमादिनाना
शै प्रकारपशुजातिगतिः प्रशस्तेति॥ अथाश्वकर्महस्तेकेनाह॥ ७॥ आदित्यहस्तवसुस्थिराश्विममृदुस्वात्यर्कसैर्नत्रये।
कोराएहीज्यमृगृदये द्विक २।४। मदे ७ ष्विंदौ क्रियाश्वी हिता॥ तत्राप्यर्कसुतः क्रमात्स्तिथिमितैः पञ्चत्रिभिः सा
भिजितृशस्तायान्नृसमातदुक्तसमुखैः कार्या परैर्मिबुधैः॥१२५॥ आदित्येति। आदित्या पुनर्वसुपुष्यौ। हस्तवसुध
धनिष्ठाशततारके। स्थिराणिध्रु०। अश्विनी ध्रु० मृदुनि ध्रु० अर्को हस्तः स्वातिरत्न याकीराएहि। अत्र ये बुधगुरुशुक्राः अर्को
सूर्यः। अगोस्मोमः एषामहदिनं तस्मिन् ईज्यमृगृदये। उदयेलग्ने। ईज्यमृगो इति ज्यमृगोदयं तस्मिन् इज्यमृग
दये गुरुशुक्रलग्न इत्यर्थः॥ द्विकमदेषु इंदौ द्वितीयं कंच तुर्थ मदः सप्तमं एषु चंद्रेर्षः क्रिया। अश्वीक्रयविक्रयादि
द्विकी हिता॥ शुभकर्तास्यात्। अथाश्वचक्रमाह। तत्रापीति। तत्रापि आदित्यादिषु नक्षत्रेषु भत्स्वपि अर्कसुतः। स
नक्षत्रात्सकोशात् सुमतिथिमितैर्नक्षत्रै पुष्यादुक्रमतस्त्रिभिर्नक्षत्रै साभिजित् यथा स्यात्तथा अश्विया शस्ता शो
भनास्यात् एवसामान्यतो श्वकर्मोक्ते दानी विशेषमाह। येति। य आश्विकिन्नसमा मनुसहशासा क्रिया तदुक्ते
मुखेकार्या तस्मै मनुष्यायउक्तानि सुमुखानि नक्षत्राणि तिते कार्यैत्यर्थः लग्नबलं प्राग्वत्॥ तथा च नारदः विविदमु
चरभेक्षिप्रेमृदुभेस्थिरभेषु चावाजिकर्माखिलप्राहुः। सूर्यवारेविशेषतइति। तथा चोक्तं धृगाईचरकक्षीरत्
ण

२८ मुक्तादिभक्षणे। अन्नप्राशनवदृक्षं स्नानं सौम्यग्रहोदये। गर्भाधानोक्तं क्षुरकर्मेंदौ मेषजपैष्णोदितं १ गर्भाधानोक्तं मध्या
नां मैथुने तु वि। लोकयेत्।४।। गृहारंभादि तेकालेह यशालौ विधापते। शिक्षा वियोक्तकाले च भक्षणं भक्षणोदिते।।५।।
कर्मकार्मादिकं कार्यं जयायोगे शुभोदये। एवं खरो क्षुद्रादि कार्यं पूर्वाणि गृहगादिकं।। आथाभ्यंगनिषिद्धकालमाह
।।६।। भद्रासंक्रमवैधृतिसितेज्याकीरषष्ठ्यादिषु श्राद्धाहे प्रतिपद्दये ११ पहरिहरेद्ध तु विना भ्यंजनं।। मांगल्ये
विजयोत्सवाद्युद्वहनं दीपावलिहेतवो भ्यंगस्यं कथितादिते लमनि ज्ञं निषेधं न्हि निषेख विलं।।१३६।। भद्रेति। भद्रा प्र०
संक्रमः संक्रांतिः पातो व्यतीपातः वैधृति प्र० सितशुक्रवारः।। इज्यो गुरुवारः। अर्को रविवारः। आरो भौमवारः। षष्ठ्या
दयः। भवीक्षितयः ६।७।८।९।१०।११।१२।१३।१४।१५।३० श्राद्धाहः श्राद्धदिनं। प्रतिपद्दये तस्मी हेतु कारणं वि
ना। अभ्यंजनमभ्यंगपरिहरेत्। कारणे सति अवश्यं आचरेत्। इत्यर्थः सिद्धं। तथोक्तं सप्तम्यां न स्पृशेत्तैलं नवम्यं
प्रतिपत्तिथौ।। चतुर्दश्याष्टमीषष्ठ्या चैव विशेषतः।। ग्रंथांतरेपि। चतुर्दश्यष्टमी चैव पौर्णिमा व्यर्कसंक्रमः। तैलस्ना
नं न कुर्वीत सुतबंधुधनक्षयात्। तथा च वृद्धमनुः।। दर्शे। स्नानं न कुर्वीत मातापित्रोस्तु जीवतोः। नवम्यां च न तेतत्र
निमित्तां सरसंभवः पतिपद्य नपत्यः स्यात् तृतीयायामपकः। ल्वि दशम्या शम्या धनस्तने सर्वं हंति त्रयोदशीति।।
चलमालाया। रविस्तापं कांतिवितरक्रः रतिश्राशीम्।। मितनयो मतिलक्ष्मी चांद्रिः सुरपतिगुरुवित्तंहरणं। विपति दे
त्यां गुरुरखिलभोगान्प्रसवनं। नृणां तैलाभ्यंगान्सपदि कुरुते सूर्यतनयः। अथाभ्यंगहेतुमाह। मांगल्येतिमति

मागल्यं विवाहादि॥ विजयोत्सवः आश्विनशुक्लदशम्यां क्रियते। अहर्वदनं संवत्सरप्रतिपत्। दीपावल्यां प्र०। एतेऽभ्यंगस्य हेत
वेः कारणानि एषु निषिद्धतिथ्यादावपि अभ्यंगः कर्तव्यः। तथोक्तं॥ व्यवहारसारे॥ संवत्सरादौ वसंतादौ सतकांतेमहो
त्सवे दीपो[त्स]वचतुर्दश्यामभ्यंगो नियमो न च तिः। तथा चोक्तं। स्कंदे विजयादशमी विजयानिषिद्धमपि कर्तव्यं तैला
भ्यंगजं [स्ना]नात्। इति। अथाभ्यंगनिषेधापवादमाह। कथितादितिनिंद्ये हि कथितादि तैलं अनसन्तशुभं स्यात्॥
आदित्यग्रहणात्। सार्षपं सुगंधपुष्पवासितं तैलं गृह्यते॥ एवं कथितादि तैलं निंद्यदिने पशुभमित्यर्थः। उक्तं च। सा
र्षपं गंधतैलं च यत्तैलं पुष्पवासितं॥ दिष्यांत्त युतं चापि न दुष्यति कदाचन। सत्यं शुक्रारवारेषु निषिद्धासु तिथिषु
पि पात सक्रं दास्नाने पक्कतैलं न दुष्यति॥ ५॥ रवौ पुष्पं गुरौ दूर्वा भौमवारे च मृत्तिका। भार्गवे गोमयं चैव स्नात्वा तैलस्ना
नं सुखावहं॥ २॥ अथ नित्याभ्यंगे विशेषमाह॥ नित्ये खिलमिति। नित्येऽभ्यंगे अखिलं तैलं पक्वापक्वं अनमत्॥
उक्तं च॥ नित्यस्नाने च कर्तव्ये तिथिदोषो न विद्यत इति। अथ प्रसंगेन तिमलमकस्नाने निषिद्धमाह॥ ५॥ द्विग्विश्वा
१०।१३ अद्रि ७ दृ २ गं क ९ दर्श ३०। तिथिषु धैस्नानं न धात्रीफलैः श्रीकामो थ बुधांत्तु पर्वसपित्र्ये सा भ्यंगात् पतित्यंगना॥ पु
त्रीसोमदिने प्रसूर्यमपि त्तलाद्धे द्रमिश्रं त्तुपक्रम्यादेश्वरसेकुपुत्रहरिजेत्स्नाशास्येपि न। १३७। द्विग्विश्वेति। द्विग्
दशमी॥ विश्वं त्रयोदशी। अद्रिः सप्तमी। दृग् २ द्वितीया। अंको नवमी। दर्शअमावास्या। एतेषु तिथिषु श्रीकामः धा

त्रीफलैः अमलकी कल्कैः स्नानं नाचरेत्। तथा चोक्तं। यः करोति॥ दशम्यां च स्नानमामलकैः महत्पुत्रहानिर्भवेत्तस्य त्रयोद
श्यां धनक्षयः। अथ पुत्रक्षयं तस्य द्वितीयायां न संशयः॥ अमायां च नवम्यां च सप्तम्यां च कुलक्षयः इति। अथ स्त्रीणां बु
धादि अभ्यं निषेधमाह। बुधो बुधवार अंबुपर्क्षे शततारकाः पितृमघा तेषु अभ्यंगस्तस्मात्। अभ्यंगना स्त्री पतिघ्नी स्या
त्। उक्तं च॥ स्नानं कुर्वति या नारी चंद्रे शततभिषग्गते। सप्तजन्म भवेयुस्ता विधवा दुर्भगा ध्रुवं। त्रिविक्रमशते। स्नान
नार्कभुके ज्यविविधिसंक्रांतिपर्वसु। द्युहषट्दिक्कु त्रयोदश्यां स्त्रियस्तु ज्ञमघांबुपैः॥ अथ त्रवत् सोमवारे अभ्यंगनिषे
धमाह। पुत्रीति। पुत्रवान् सोमदिने न स्नायात्। उक्तं च पुत्रवान् स्वगृहे नित्यं। नो यादुत्तरामुखं सोमवारे सदाभ्यंग
वर्जयेत्सर्वदा बुधः इति। अथ प्रसंगेन प्रसूतिकास्नाने निषिद्धमाह। + प्रमृतिरिति यमोत्तराली पितरो मघालापूर्वि
ना इंद्रो ज्येष्ठा मिश्र कृत्तिका विशाखे। अंबुपः शततारा कृत्या दे मूलं ईश्वर भ आर्द्रा एषा समाहारस्तस्मिन् कुपुत्रह
रिजे पुत्रितपुत्रः पुत्रप्राप्तो यस्य तत्। कुपुत्रं तत्त्वं ततू हरिजं च तस्मिन् तस्मात् लग्नात् पंचमस्थः पापग्रहा भवति॥
तस्मिन्नित्यर्थः। निशास्यं निशामुखं। सायंकाल तस्मिन् प्रसूतानस्नायात्॥ शेषलग्नबलं प्राग्वत्॥ उक्तं च। मघा
मूल विशाखार्द्री चित्रादिद्वयमद्वये॥ ज्येष्ठा सायं जले शार्क्षे न वै स्नायात्प्रसूतिका॥१॥ शुभग्रहयुते लग्ने पंचमे पापव
र्जिते परित्यज महान्दोषान् सूतिकास्नानमाचरेत्॥ अथौषधनिष्पादनमाह। ८७॥ मंदारान्यदिने मृदुध्रुव
चरक्षिप्रैर्बलस्थे सुधायोगे भेषजमाचरेत्क्रूरमनिकेंद्रारिव्ययांगस्थिषक्॥ तद्द्यादिहविध्रुवं दुतनयप्रद्योत

नोरोगिणोऽस्रकृस्रावव्रणाकर्म सूर्यकुजयोर्वा न्हीह केंद्रस्थयोः॥१२७॥ मंदारेति॥ मंदाः शनिः। आरो भौमः॥ ताभ्या
मन्ये रविचंद्रबुधगुरुशुक्राः तेषां दिन तस्मिन्॥ मृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्नक्षत्रैः बलक्षे शुक्लपक्षे सुधायोगे ग्रंथांतरेच॥
सुमृतिकेंद्रारिव्ययांगे शोभनानी पापग्रहरहितानि मृतिकेंद्रारिव्ययानि। यस्मात् तत्। सुमृतिकेंद्रारिव्ययं॥ तत्र
तत्र अगं च तस्मिन् भिषक् वैद्यः। भेषजमाचरेत्। कुर्यात्। शोभं लग्नबलं प्राग्वत्। अथौषधदानमाह। तदिति। त
दौषधं इष्टानं तरोके भादौ दद्यात्। कथं स्नते इह॥ विध्रुवे तनय ध्रुवनक्षत्र बुधवाररहिते अथ रक्तस्रावव्रणयो
योर्विशेषमाह। अस्रकृस्रावो रक्तस्रावः व्रणः क्षतं अनयोः कर्म सूर्यकुजयोरहिवसे आचरेत्। कयोः सतोः इहान
योः सूर्यकुजयोः केंद्रस्थयोः तथा चोक्तं। मंदारवर्जिते वारे चरक्षिप्रमृदुध्रुवैः सूर्यसौम्यैः केंद्रगतैर्भेषजोत्याद
नं हितं॥१॥ रक्तस्रावं कुजे कुर्यात् तद्दोत्सा यामथापि वा। कुजे केंद्रस्थवा मंदे रवौ वानिखिलेष्टमे॥२॥ व्रणक्रिया कु
जे सूर्ये केंद्रगते तद्दिने शुभे। शुद्धे षष्ठे च सत्क्रूरे चरलग्ने युवस्वरे॥३॥ अथ पथ्यसंगेन रोगमुक्तिदिवसमानयेताई नाह
॥४॥ याम्याहित्रयवायुमूलजलपोपांत्येंद्रहस्तांबुभेशांतथाजद्विपयोन्नृपै १६ र्नवदिनैरन्यत्र रुग्णो विरुक्॥
॥ आर्द्रास्वाषनिलध्रुवांत्यपितृसेष्टु केंद्रुवारे गदस्यांकस्त्वानमनिष्टमिष्टमशुभे साद्देरवलस्तिस्थिरे॥१२८॥ याम्येति॥
याम्यं भरणी। अहित्रयं आश्लेषात्रयं। वायुः स्वाती। मूलप्र० जलपः शततारका। उपांत्य उषा। इंद्रो ज्येष्ठा। हस्तप्र० अंबु
भं। पूषा। अस्मिन्नक्षत्रगणे गुरुरुग्णः रोगी। शांत्यायथोक्तशांतिकेन विरुक् ज्वरमुक्तो भवति॥ एतज्ज्योतिषां कत्ति

प्रायं किंचिद्विशेषं कोशाशिप्रायमुक्तं। तत्र येषु नक्षत्रेषु ज्वरितस्य मृत्युरुक्तः॥ एषु चलक्षेत्रेण बहुभिर्दिनैर्ज्वरमुक्तिरुक्ता
तत् फलं मत्रशांत्याविकृतिरित्युक्तं। क्वचिदन्यथा फलदर्शनात्। तथा येषु येषु नक्षत्रेषु सप्तभिर्नवभिरेकादशभिर्दि
नैर्ज्वरमोचनमुक्तं तत्। फलत्रयमध्ये तेन नदिनैर्विकृतिरित्युक्तं। ग्रंथलाघवाय स्वल्पोत्तरत्वात्। तथा च ज्योतिषार्के॥
॥सप्ताहमतितिनंदा द्विरुद्रमृत्युनगाद्रिभिः॥ त्वष्ट्रमृत्युमृतिश्चैव वक्रपुष्ट्रौ यमुतान्वपे इत्यादि। अथोत्तरार्द्धेन रोग
मुक्तस्नानमाह॥ अदित्येति। आदित्यं पुनर्वसुः। अहिराश्लेषा। अनिलः स्वाति। ध्रुवाणि॰ अंत्यरेवती। पित्र्यमघा
अस्मिन्नक्षत्रगणे शुक्रे हुवारे शुक्रसोमवारे गदस्य रुक्स्नानं। रोगमुक्तस्नानं। अनिष्टं स्यात्। तर्हि कुत्र कर्तव्यमि
त्यत आह॥ अशुभे भादौ इष्टं शुभं स्यात्। कस्मिन्नस्थिरलग्ने पापे सप्तमे सति स्यर्थः। तथा चोक्तं॥ वैधृतौ व्यतीपाते च
भद्रायां धिष्ण्यसंक्रमे। रोगमुक्तो नरः स्नायात् कुवारे सौतिथिष्वपि॥१॥ ध्रुवं पापयुतं शस्तं दशमं च शुभान्वितं॥ सौ
म्यक्रूरयुतं दग्धं रोगस्नाने समं तथेति॥२॥ चंद्रबलं सर्वत्र योज्यं कुतिथ्यादौ सतिनेन चंद्रादिबलविषये मोहो
माभूदित्यत्र चंद्रबलं सूचितं। यतोऽग्रे श्यादौ गर्भाधाने सदिशा वित्युक्तं। ततः सर्वकर्मसु ज्ञेयं। तथा चोक्तं स्यहं। स्नायां
द्रोगविमुक्तस्तु शुभयोश्च इनारयोरिति। अथ द्रव्यव्यवहारवृत्तैकेनाह॥४॥ द्रव्यं सव्यवहारतोलघु चरे योज्यं
चरांगे बुधे धर्मो रेखा१०८ सज ५ गेषु घातस्य हरणो हा। व स्तोर विद्धः कुजः॥ संक्रांतिभरणी त्रिपुष्कर योकुंभांत्य योश्च
द्रमारद्विश्चेतिशुभा विदूनइह यत्कुर्याद् हणां नतत्स्थिरं॥१३०॥ द्रव्यमिति॥ द्रव्यं सुवर्णादि सव्यवहारतत्कुशीद

व्यवहारेण लघुर्वैरेनक्षत्रैर्योज्यं देयमित्यर्थः। कचरागे चरलग्ने कस्मिन्नमति। धर्मो नवमं। आत्मजः पंचमः ए न्यतमस्था
नगतो मनीत्यर्थः। अन्यत्पूर्वोक्तं ज्ञेयं॥ अथानंतरं यस्य प्रत्युक्तस्य द्रव्यस्य हरणं पुनर्ग्रहणं तस्मिन्निषिद्धे हस्तनक्षत्रे रवि
रविवारे कुजो भौमः वारः संक्रांतिः सूर्यसंक्रमदिनं मरणं प्र॰ त्रिपुष्करयोगः। यमो यमलयोगः॥ त्रिपुष्करयमलयो
गोर्ग्रंथांतरे प्रसिद्धौ। रत्नमालायां विषमचरणे धिष्ण्ये भद्रतिथिर्यदि यं जायेते। शनि रु गुरुक्ष्मापुत्राणां रु थं च नवास
रे मुनिभिरुदितः सोयं योगस्त्रिपुष्करसंज्ञरु इति॥ कुंभाद्ययोः श्विं द्रमाधनिकाः पंचकं। वृद्धिर्वृद्धिं योगोपि भूमः। ह
स्तादयोत्र स्वकीयद्रव्यग्रहणे शुभा विदून इह स्तौ क्षौ यद्दत्तं तत्तु स्थिरं स्यात्। तथा चोक्तं। चरैः क्षिप्रैः श्वरलग्ने बु
धे धर्मसुताष्टमे। व्यवहारादिनाद्द्रव्य प्रयोगो मुनिस्मृतः। मरणं संग्रहं कुर्यात् पंचके ज्ञेत्रिपुष्करः। रुणकमंच
रैः क्षिप्रैः रुणस्तेदः कुजे हिता। पंचके पंचगुणितं त्रिगुणं च त्रिपुष्करं। यमले द्विगुणं प्रोक्तं हानिर्वृद्ध्यादिरु कबुधैः
रुणं भेन कुर्वीत न देयं बुधवासरे रुणच्छेदं न कुजे कुर्यात् संचयं सोमनंदने॥ हस्तेर्क वारे संक्रांतौ यद्दत्तं स्यात् कुले
षु तत्। वृद्धियोगे तथा शेषं रुणच्छेदं तु कारयेत्॥५॥ अथ तीक्ष्णादिषु नष्टादि द्रव्यस्य अप्राप्तिं तथा द्रव्यनिक्षेपं च
ताईनाह॥ ४॥ तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्र वायुषु धनं नष्टादिकं नेति काद्रे ४ वध्या प्रे ४ स्व ३० शेषपोर्न गतमं यत्यां बु
ध्रुधौ क्षिपेत्॥ विद्यो यो रूव दिव्य देव तिथि से य डी रा म ल ध्र वे म द्व भी ज्य रु रां बुभुजे ल स्वा ओं गे तरू न
रोपयेत्॥१४९॥ तीक्ष्णेति। तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्राणि प्रोक्तानि वायुः स्वाती एषु नष्टादिकं धनं नष्ट प्रयुक्त

विनिः क्षिप्रादिकं ध्रुवं हन्तैति। नागतिर्यथाकार्त्तो रोहिणीनक्षत्रात् मेष इष्टनक्षत्रे अश्वाप्नचतुष्के सति। खनिशेषयोग
तं नणती। २ अथ व्यतिक्षेपमाह॥ अस्यां त्रुमुहौ क्षिपेत्। धनमित्यनुषंगः। अंत्य द्वादशी। अज चतुर्थ अनयोः शुद्धिः
पापग्रहरहितानि॥ तस्यां सत्यां। क्षिपेत्। निक्षिपेदित्यः। तथा चोक्तं। साधारणो गतीक्ष्णो पुत्रात्तोरद्रव्यं न लभ्यते॥
दत्तं प्रयुक्तं निक्षिप्तं न प्रलेत्याह गार्गः॥ अथ नृसिंहादि मंत्रविद्यासाधनमुहूर्तं तथा वृक्षरोपणमुहूर्तं चोत्तरार्द्धेनाह॥
विद्यामंत्रविद्योपोकेवत्। वदविद्योक्तमादौ विद्यामोऽनुक्तमाद्यावित्याद्युक्ते॥ तथा स्वदेवतिथिषु। स्वेष्टदेवतिथि
नक्षत्रे साधयेत्॥ गुरुमुखाद्ग्राहीयात् इत्यर्थः। तत्र आगमोक्तं संग्रहणे अनध्यायदोषो नास्ति। मतुस्वदेवतिथि
मे इत्यनेनैव पदेन च परिहृतः। तथा चोक्तं। मृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्वा राकौ धमसक्रिया। कार्या विधुज्ञे चोक्तेऽदीक्षा
स्वदेवतिथिमेषु च ति॥ १॥ अथ वृक्षरोपमाह। हीशां विशाखा। मूलप्र० ध्रुवाणि पूर्वोक्तानि। अश्विनीप्रसिद्धः ईज्यः
पुष्यः कोहस्तः अंबुपः शततारका॥ एभिर्नक्षत्रैः अंघ्रिपान् रोपयेत्। कस्मिन् सुजलखांशगे। अंगे अजः अजांगं
अगलग्नं तस्मिन्। अजः जलचरराशिः चन्द्रो वा नृत्। अजांग उच्यते। जलचरं च जलखे शोभने जलखे यस्य तत्
सुजलखत्त्वतदंजांगं च सुजलखांशगं तस्मिन् शोभने पापग्रहरहिते। जलखे चतुर्थदशमे यस्य अंगस्य तस्मिन्नि
त्यर्थः। शेषं पूर्ववत्। अथ वापीकूपादीनुत्तरार्द्धेनाह॥ ७॥ उत्तराहस्त हरित्रया दितिहस्ते ज्येष्ठे स्ततडागादौ योग्योज्या
ज्येष्ठ तृतीयौ सितेदशामगेसिध्यंति महासरे॥ रोजसाश्ववणत्रयध्रुव मृदु क्षिप्रैस्त केंद्रायकैगे शांतिक पौष्टिके स

चरभैरेनै।सुधर्मोदये।उद्वाहर्क्षेति।उद्वाहर्क्षाणि।एकादशसंख्यानि।पूर्वोक्तानि।हरिवित्रयंश्रवणत्रयं।अदितिपुनर्वसु
द्वयः अश्विनी।इज्यर्क्षः पुष्यः एभिस्तडागादयो जलाशयाः सिध्यंति।कैः जेज्याकैः स्तनुगैः।ज्ञो बुधः।इज्यो गुरुः।अब्ज
श्चंद्रो जलराशिश्च एते स्तनुगैः क्रमशः द्वासेर।सग्रहवार इत्यर्थः।तथा चोक्तं।चित्रास्वातीपुनर्वसुमघाशिरो मूलाश्विनी
रोहिणी।।हस्तः पुष्यधनिष्ठभं शतभिषक् उ॰मित्रो नगरे वनी।।एतेषु श्रवणान्वितेषु मकरे लग्ने च कुंभे झषे कर्की कू
पजलाशयादिखननं शस्तं प्रशस्ते दिने।।अन्यचोक्तं।सर्वयात्रायारंभं कर्तव्यो विमलैः खगैः।।लग्नस्थजेथवाजी
वेलग्नभे जेक्षिते खलो।।३।।अथो नृपार्द्धेन राजदर्शनं शांतिपौष्टिके चाह।।गोक्षेति।श्रवणध्रुवमृदुक्षिप्रैर्न जे
क्षत्रैः राजेक्षादर्शनं कार्यं।अन्यत्सुगमं।पुनः कैः सौम्यैर्ग्रहैः द्वि२केंद्रायगैः १।४।७।१०।११ लग्नाद्विकेंक
द्रायकैः शुभग्रहैरित्यर्थः।।शांतिकपौष्टिके आह।।शांकरणैः षिकेए तै नैवनक्षत्रैः श्रवणादिषि विधेये कथंभूतै
रतैः सचरभैः चरनक्षत्रसहितैः।।कस्मिन्सुधर्मोदये शोभनः।।पापरहितः धर्मो नवमयस्य सुधर्मः।।सवासो
उदयश्च सतथा।उदयो लग्नं तस्मिन्नित्यर्थः।।शेषं प्राग्वत्।।अथ प्रहणार्द्धेनाह।।द्वियंनैवमलिम्लुचेवि।धुसिते
ज्यास्ते रगावष्टमे मंदा राह्निस्वलोदयो स्थिर तन्नौ कुर्यात्स्तेदोन्यथा।।श्रीशैलग्रहणायनेषु विषुवे संक्रान्तिजा
तांखुपाकृत्युक्तगवधूप्रवेशा नगयागोदामुनिस्याद्द्के।।१४२।।द्वियमिति।।मलिम्लुचेमलामासे।विधुसि
तेज्यास्ते विधुश्चंद्रः सितः शुक्रः।इज्यो गुरुः।तेषामस्ते।विधास्तैं कृष्णा॰पक्षे सवति।रगावष्टमे।।गोचरेणस्त

येष्टमे। मंदशान्हि। शनिसोमदिने। खलोदयेपापग्रहस्योदये। यद्वाउदयेखलः॥ तस्मिन्नस्थिरतनौस्थिरलग्ने दिव्यंनै
नकुर्यात्॥ अत्रदिव्येकृते सति। अदोइदंदिव्यंअन्यथाविपरीतंस्यात्॥ ४॥ अस्पष्टवादिनोजयकारीभवतीत्यर्थः॥ अ
र्थादन्यत्रकर्तव्यमितिभावः॥ लग्नबलंप्राग्वत्॥ अथगुरुशुक्रमौढ्यदोषः॥ कुत्रकुत्रेनास्तितत्रसाहदिदत्तेनाह। श्रीशै
लेति। श्रीशैलप्र० पत्रमल्लिकार्जुनाभिधानं। लिंगमस्ति॥ ग्रहणंचंद्रसूर्ययोः। अयनेदक्षिणोत्तरेकर्कटमकरसंक्रा
न्ती विषुवमेषतुलासंक्रमः। संकीर्णजातिहीनजातिः। उपाकृती उपाकर्म। उत्सर्गश्छंदसामुत्सर्गः। वधूप्रवेशनप्र० गया
प्र० गदाप्र०। नित्याह्निकंप्रतिवर्षतुक्रियते यथा नवरात्रं॥ ७॥ इन्द्राग्न्याहिबलौ रेः शयनपर्यावर्तनेनैत्यकेयानेजी
र्णोद्धारे वरोहदमनारोपपवित्रार्पणे चातुर्मास्यविधौ नजीवसितयोमूढत्वदोषोष्टकोत्सुत्साहा बटधारणेयुगादिनो
गर्भादिसंस्कारेष्वपि॥ ७४३॥ ईशानाहिबलाविति॥ ईशानाहिबलिः। इन्द्राग्नबलिप्र०। अहिबलिसर्पबलिः। हरेः
शयनपर्यावर्तनेवैष्णवविष्णोः शयनमाषाढशुद्धैकादश्यांभवति। परावर्तनंभाद्रपदशुद्धद्वादश्यांभवति। नैत्यक
यानंनित्यगमनं॥ जीर्णोद्धारः हंप्र०। अवरोहः पर्वतावरोहणं। दमनारोपश्चैत्र्यां पवित्रारोपणंश्रावण्यां। चातुर्मास्य
विधौ चातुर्मास्यव्रतअष्टकाः पंचगीयाक्षरनाम्नो मासानाकृष्णाष्टम्याष्टकाः॥ मार्गशीर्षपौषमाघफाल्गुनकृ
ष्णाष्टम्य इत्यर्थः॥ उत्साहा पुत्रोत्सवादयः॥ अश्रुकंधारवस्त्रधारणं॥ एषुजीवसितयोः गुरुशुक्रयोः मूढत्वदो
षोनगदितः॥ गर्भाद्यंन्नाशनांतेष्विषि त्यक्त्वाकेयद्यपिप्रागुक्तं तथाप्यत्रप्रसंगादुक्तं॥ तथागर्गः॥ नित्ययानेगृ

ह्नेजीर्णेप्राशनेपरिधानके। वधूप्रवेशेमांगल्येमौढ्यंचगुरुशुक्रयोः॥१॥ भृगुउपाकर्मोपसर्जनेपवित्रदमनार्पणे॥
अवरोहः महेमंतपणोगांबालरक्षकाः॥२॥ ईशानस्यबलिर्विष्णोः शयनंपरिवर्तनं॥ कुर्याच्छुक्रस्यचगुरौमौढ्येप्रीति
विनिश्चयात्॥३॥ धर्मप्रदीपे। गोदावर्यांगङ्गायांचश्रीशैलेग्रहणाह्वये॥ अयनेविषुवेचैवचातुर्मास्यव्रतेषुच॥४॥ उ
त्सवेषुचसर्वेषुसीमंतकर्मतुकर्मसु॥ शुभाशुभेज्ययोश्चैवमौढ्यदोषोनविद्यते॥५॥ कालनिर्णये। नष्टेशुक्रेतथाजीवे
सिंहस्थेचबृहस्पतौ। कार्यावैवस्त्रदेव्यर्च्चाप्रत्यब्दंकुलधर्मतः॥ मत्स्यपुराणे॥ मौढ्यापिचप्रकर्तव्यामिश्रजातिःक्रि
याशुभा॥ शुक्रेज्यशुक्रयोर्वर्णाक्रियाःश्रेलादिकानिवृत्॥ अथतीर्थयात्रानिषेधंसापवादंदर्शनैकेगाह॥ गुर्वेरस्तम
येधिकसंक्षयजनुर्मासेषुजन्मर्क्षकेनापूर्वमतीर्थदर्शनमियान्नोदागयाभ्यांमृते॥ एषामाहमहस्यविष्णुशयने
षत्प्रत्यकर्मत्यजेद्यद्वर्षाधिकंलंबितंभवतितन्नोदागयातोन्यतः॥१९५॥ गुर्वोरिति। शुक्रेज्यस्तमये। अधिक
मासंक्षयमासः। जनुर्मासः। जन्ममासः। त्रिषुजन्मके जन्मनक्षत्रे॥ अपूर्वेप्रथमतीर्थामरदर्शनं। तन्निमित्तंनस्यात्।
नगच्छेत्। काभ्यांमृते॥ गोदागयाभ्यांमृते। गोदागयोर्दर्शनंसदैवकुर्यादित्यर्थः। प्रेतकर्मनिषेधमाह। एषुविति। एषु
गुरुशुक्रास्तादिमासाष्टमहस्यविष्णुशयनेऽपियद्वर्षाधिकंलंबितं। प्रेतकर्मभवतितत्त्यजेत्। गोदागयातोन्यतः
गोदागययोःसदैवकुर्यात्॥ आषाढशुक्लद्वादश्यादिकार्तिकशुक्लद्वादशीपर्यंतंविष्णुशयनमित्यर्थः॥ आद्यश
रदोविनाप्रथमवर्षंविनागौतमीमयाभ्यांशाकात्। अन्यतीर्थविषुप्रेतसर्वकर्मणोविदधीतनगौकुर्वीत। प्रथमवर्षोनि

३४ छिद्रकालेपि कर्त्तव्यमित्यर्थसिद्धं।अतिक्रांतवर्षप्रेतकर्मगयादयो निषिद्धेपि शुक्रेज्यास्तादिके काले विदधीत इत्यर्थः
तथा चोक्तं।बाले वा यदि वा वृद्धे शुक्रे वास्तमुपागते।मलमासइवैतानि वर्जयेद्देवदर्शनं॥१॥ व्यासः।अधिमासेच
जन्मर्क्षे नष्टयोर्गुरुशुक्रयोः॥तीर्थयात्रा न कर्तव्या गयां गोदावरीं विना॥२॥ गर्गः॥मलमासेप्यनाहूते तीर्थस्नानं न वि
वर्जयेत्॥अनादिदेवतां दृष्टा शुचिस्नान्नष्टभार्गवे॥३॥ तीर्थखंडे गुरुशुक्रास्तादिदोषः प्रोक्तोपि यस्तीर्थयात्रणं।अ
पूर्वयात्रादिगामिवन्नतु संप्रो पूर्वगामिनां॥ पितृखंडे।शुक्रस्यास्तमये चैव देवेज्यस्य तथैव च।प्रेतकार्यं न कुर्वीत प्रथमं
विना॥५॥ मांडव्यः॥मलिने मे जन्ममासे वा मौढ्ये वा गुरुशुक्रयोः।तीर्थयात्रा न कर्तव्या गयां गोदावरीं विना॥६॥ गु
रुडपुराणे॥न कुर्याद्गुरुशुक्रास्ते पुष्ये चापे मलिम्लुचे।विलंबितं प्रेतकार्यं गयां गोदावरीं विना॥७॥ मेधातिथिः
अस्तंगते गुरौ शुक्रे पुष्यापाढाधिमासके।प्रेतकार्यं न कुर्वीत गयां गोदावरीं विना॥ प्रेतमंजर्यां।प्रेतकार्याणि सर्वाणि
व्रतस्नानजपादिकं॥वर्जं शुक्रेज्ययोरस्ते गयां गोदावरीं विना॥ इति मुहूर्तमार्तंडटीकायां मिश्रप्रकरणं॥७॥७॥
॥तिथिद्रान्येतानि विप्राणां येनध्यायाः प्रकीर्तिताः॥छिद्रस्यश्रवते ब्रह्मब्राह्मणेन यदर्जितं॥१॥ तत्काले तस्य रक्षा
र्थायं ब्रह्मयज्ञो बलं॥सर्वमाद्याय गच्छंति वर्जयंतीप्सितं किल॥ इत्यनध्याये पठने दोषप्रसंगात्।मौंज्यादिनिषेधा
बदृत्तद्वयेनानध्यायानाह॥पर्वाद्यं हं ऽत्ययुगष्टमी ति तिथयो मध्वादिपक्षयोनध्यायाश्वरसंक्रमाथमधौ वन्हि३
श्वशुक्रेयम२ राधे निः३ स्वसितो यम२ श्रुविद्व२ शौके स्त्रयो१३ दस्यपो मार्गकृष्णा व्रय७ श्र हा१ पिष द्ग२ का१

शा१०अ३कीर्तिताः।१४६॥पौषेशा११स्वसितादृगं२कु१मुनयो८७से कृष्णाखे टा१द्रि७ दृ२कु माघे का१२ब्धि दृग
४द्रं २।७ स्वसितजाकाहू२कु१एष्वीधरा१।।ऊर्जे हि२ अंक९रवी१२अश्वशा११असितजा दृग२विश्व१३ सूर्या१२न
भस्येग्निः३कृष्णा दृग२द्रि७विश्व१३नवमी९पैत्र्यं यमोन्यश्रवाः॥४७॥पर्व अमावास्या३०पौर्णिमा१५किंलक्षणं
पर्वअग्न्यादियुक्तो अग्नेः प्रतिपत् आदिश्चतुर्दशी१४ताभ्यांयुक्त युक्तो अष्टमी८० इति तिथयः॥ चतस्रः मध्वादिमधु
श्चैत्रः तदादिषु मासेषु पक्षद्वये शुक्लकृष्णरूपं तस्मिन् अनाध्यां कीर्तिताः।बुधैरित्याध्याहारः।अथान्याह॥ चरसंक्र
माः।चरराशिसंक्रांतयः।मेषतुलामकरकर्कटसंक्रांतयः इत्यर्थः॥ मधुश्चैत्रस्तस्मिन् वन्हिः।वन्हिसंख्याकास्तिथि
स्तृतीयेत्यर्थः।शुक्रमासे ज्येष्ठमासे ज्येष्ठमासे यमो द्वितीया।अत्रप्रकरणे शुक्लकृष्णपक्ष निर्देशो न दृश्यते।तत्र शु
पक्षस्तिथिर्ज्ञेयः।राधे वैशाखे अग्निस्तृतीया शुक्ला।तु पुनः असितः कृष्णो यमो द्वितीया।शुचि दृगाशाकं विश्वे शुशाषा
ढः तस्य दृकृ द्वितीया।आशा दशमी।अर्का द्वादमी।एते त्रयो दृश्यापि।आषाढशुक्ल द्वितीया दशमी द्वादशी त्रयोद
शीत्यर्थः।अथ मागे मार्गशीर्षे कृष्णनगग्रहो।कृष्णासप्तमी नवम्यो।ईशा दृगं कारा ग्नयः।इषः आश्विनः।तस्य दृ
कृ२द्वितीया अंको नवमी।शा दशमी।अग्नि तृतीया।अश्विन शुक्ल द्वितीया नवमी दशमी तृतीयेत्यर्थः।पौषे इति।पौष
स्य ईशाः।एकादशी शुक्लात् पुनः असितजा८ कृष्णा दृगं कमुनयः द्वितीया नवमी सप्तमी।अंत्ये फाल्गुणे कृष्णाखे टाद्रि
कृ।खेटो नवमी अद्रिः सप्तमी।दृकृ द्वितीया।एषां क्रमाहारः खेटाद्रि दृ८कृ कृष्णां चतत् खेटाद्रि दृकृतथा॥ कृष्णान

११ नवमी सप्तमी द्वितीयेत्यर्थः॥ माघे कार्ष्णिदर्शगद्वयः। अर्को द्वादशी अब्धिश्चतुर्थी दिग् द्वितीया अद्रिः सप्तमी द्वितीयेत्य
र्थः। एताः शुक्लाः पुनः असितजा बाहुलं कृष्णपृथ्वीधराः। असितजाः कृष्णपक्षजाः। बाहुलं कृष्णपृथ्वीधराः। बाहु द्वितीया। अंको
नवमी। रविर्द्वादशी। ५ इष्वश्वः एकादशी एते शुक्लाः। तु पुनः असितजा दृग्विश्वसूर्याः। दृग् द्वितीया। विश्वे त्रयोदशी
सूर्या द्वादशी। नभस्ये भाद्रपदे। अग्निस्तृतीया। शुक्ला। कृष्णे दृगद्रिविश्वनवमी पैत्र्यं यमौः। कृष्णे दृक् द्वितीया। अद्रिः
सप्तमी। विश्वे त्रयोदशी। नवमी॥९॰ पैत्र्यं मघा यमो भरणी। अन्यः शुक्लः श्रवाः। श्रवणः भाद्रपदं शुक्लः श्रवण इत्यर्थः॥ अ
थैषां निर्णयं हन्तेकनाह॥४॥ योनध्यायतिथिः पूर्वदिवसे स्यात्त्र्याङ्मुहूर्त्तोन्मितो यस्मिन्नोदयतः क्षणं त्रयगतो ब्रह्मे
द्वेनैवाभ्यसेत्। पर्वाग्रादियुगाष्टमीतिच तिथिस्तत्केषु शास्त्रस्मृतिर्वेदांगानि सम्यसेत्र निखिलं पूर्वं पठेन्नैत्यकं॥
योनध्याय इति। यः कश्चिदनध्यायतिथिः पूर्वदिवसे। अस्तात्सूर्ये। अस्तात्याक् मुहूर्त्तोन्मितः स्यात्। अत्र पूर्वदिवसे
ब्रह्मवेदं नो संपठेत्। पर्वाग्रादि युगाष्टमी पूर्वरत्नादविभागः। इति च तु तिथिस्तकाः। एषु अनंतरोक्तेषु अनध्यायः
एषु शास्त्रस्मृतिर्वेदांगानि सम्यसेत्। सुगमं। निखिलेषु सर्वेषु उक्तं पठेत्। नैत्यकं च पठेत्। उक्तमिति यथा। अमाव
स्यायामस्नानसुजपेत्। व्याहृतिपूर्वां गायत्री भवणं भक्तु। किंवा राक्षोघ्नीः पितृमन्त्रान् पुरुषसूक्तमप्रतिरथम
न्यानि जपवित्राणि इति संध्याहोमब्रह्मयज्ञादि॥ तथा मनुः॥ वेदोपाकरणे चैव स्वाध्याये नैव नैत्यके। नविरोधोस्त्यनध्याये
होमसंत्रजपेषु चेति। वेदोपाकरणे निखांगानि। स्मृतिर भावतां। नित्ये जपे च नांगे च कृतोपाकरणेपि च। नानध्यायो

क्तिवेदानांग्रहणोग्राहणोस्मृतः।देवतार्चनमंत्राणांनानध्यायस्मृतिसद्दा।नानध्यायेजपेद्वेनूरुद्रांश्चैवविसेषतः।पो
रुषाण्याथवमानंच्चग्रहीतानयमाहतइति।स्मृ।सर्थसारे।।चतुर्दश्यष्टमीपर्वप्रतिपद्वर्जितेषुच।वेदांगन्यायमीमांसा
धर्मशास्त्राणिचाप्यसेत्।कूर्मपुराणे।।इं   हहिंस्यपथानब्रह्मयसनकाचेत्।नजपेद्वैदिकंमंत्रंगायत्र्याहोतरं
शतं।।स्मृतिवल्यां।अल्पंजपेदनध्यायेएयल्पतरंजपेत्।अथनैमित्तिकाननध्यायानूरद्द्तद्वयेनाह।।५।।बभ्रोत्वेण
स्वराश्वजांबुहिगजाश्वोष्ट्रयानमू।कोन्नतानोयानांतरितेऽपहंपूर्वखगधैर्नेचसंज्योतिषं।स्त्रीगोस्थ्यंतरुतेहरुत्सवनि
शीथाशौचमार्गेषुचच्छायायाश्चकपित्थशाल्मलिमधूकश्लेष्मातकादेःपठेत्।।१४९।।ग्रामेतःकुणपेस्सशूद्रनिकटेश्राद्धा
शनेवक्रेगतांबूलेग्रहणोहतुरुक्षितिपतौपांताहुपोत्सर्गतः।भूकंपाशनिपातितःपुरदहेहरिहावलोकेऽपहंगर्जेग
तैवकेऽपहंभमयजेसज्योतिरंते।स्मृतः।।१५०।।बभ्रोत्वेणेति।बभ्रोनकुलः।ओतुमार्जारः।।एणोहरिणः।खरोगर्दभः।
ग्निः।प्र०अजोमेषः।अबुदुदकं।अहिःसर्पः।गजप्र०अश्व०प्र०उष्ट्रप्र०अंत्योअंत्यजातिः।मूकप्र०उन्नतः।उन्मतः।अन्ये
वपः।यानंशिबिकादिप्लवमंडूकाः।खगःपक्षी।आदिशब्देगोधादि।एभिरंतरितेगुरौसतित्रिरात्रिमनध्यायः।।एभिरंत
रितेसज्योतिषंअनध्यायमयमर्थः।।दिवाअंतरितेसतिसूर्यास्तमानपर्यंतंअनध्यायः।।रात्र्यंतरितेसतिरात्रिशे
षपर्यंतमनध्यायः।स्त्रीगोस्थ्यंतरितेमहा।स्त्रीप्र०गोप्र०अस्थिप्राणगः।एभिरंतरितमाहर्दिनंअहोरात्रमनध्या
यः।।उत्सवेमहोत्सवेविवाहादिकः।निशीथंमध्यरात्रं।आशौचंसूतकं।मार्गःअध्वा।एषुनपठेत्।चपरं।कपित्थशा

३६ ल्मलिमधुश्लेष्मांतकादेश्छायायांनपठेत्।सुगमं।आदिशब्दात्।कोविदारतिभीतकेरंडादिग्रहणं।ग्राहणां।४७॥ग्रामे
ति।ग्राममध्येकुणपश्वेसतिनपठेत्।श्वशूद्रनिकटेश्वानशूद्रनिकटेसन्निधौनपठेत्।श्राद्धाचानेश्राद्धभोजनेहतेस
तिजीर्णावधिनपठेत्॥चक्रगतांबुलेसतिनपठेत्।ग्रहणात्सकाशात्त्र्यहंनपठेत्।तथागुरूक्षितिपातान्मरणात्त्र्यहं
नपठेत्।उपोत्सर्गतःत्र्यहंनपठेत्।भूकंपाशनिपातितःत्र्यहं।भूकंपः४०अशनिःविद्युत्पाततताभ्यांत्र्यहं।पुरदहात्पु
रदहनमत्स्वत्सतिग्रामदहनादित्यर्थः॥त्र्यहं।अरिष्टावलोकात्।गंधर्वनगरम्भुतादिदर्शनात्।त्र्यहं।नपठेत्।गर्जे
नार्तवकेत्र्यहंऋतोस्त्रवआर्तवानआर्तवःअनार्तवअनार्तवएकः।तस्मिन्त्अकालगर्जनआतेसतित्र्यहंनपठे।स
मयेऋतुजेगर्जेसतिज्योतिर्यथास्यात्तथानपठेत्।दिवागर्जेसूर्यअस्तपर्यंतारात्रौगर्जेसतिसूर्योदयपर्यंतंनपठेदि
त्यर्थः।सतःअंतेस्तशास्त्रीसपुरुषस्यमृत्यौजातेसतिसज्योतिनपठेत्।अन्येनध्यायामूलग्रथात्ज्ञेयः।अनध्यायात
रमाह।४८॥वाघोलूकशार्ङ्गेजंबुकरेसाम्नांचवातेजलेनीलेनीहारेपतितासिशस्त्रनिकटेधावज्जनालोकने।ग्रामांते
पितृकाननेप्यथसत्तानूनत्रिणीतेदिवंतद्वत्सतिनित्र्यहंनचपठेद्भुत्काईपाणिर्नचेत्॥४९॥वाघादिनावोस
त्स्पृयमाणेसाम्नांचरवेश्रूयमाणेवातेवातस्यसर्वदाविद्यमानत्वात्।अतिवातेजलेजलमध्येनीहारेधूमरूपेसाते
पतितोजातित्रहः।असिशस्त्रोमिथ्यासिसंमीनत्।समीपधावज्जनालोकनाधावलोकनेग्रामांतेग्रामसमीपेपित
काननेश्मशानेनपठेत्।सतनूनत्रिणीदिवस्वर्गप्रतिइतेगतेमृतेसतित्र्यहंनपठेत्॥तद्वत्सवतनीमृतेसति।सह

व्रतवेदव्रतं न येन स्नसव्रती तस्मिन् त्र्यहं पठेत्। मुक्त्वा यावद्र्द्धौर्द्धपाणिस्त्वा वन्न पठेत्। अन्येनध्याया मूलग्रंथतो वगंतव्या
अथ पक्षेष्वनध्यायानाह॥ ४॥ राऽर्द्धमदने१३।७ मुनिईल युते यामे चतु४र्थ्यादिके प्राग्रात्रौ पठनं स्वपाकरणतो मासं
शः प्राग्दले। श्वोनध्याय इतीह रात्रिपठनं वर्ज्यं सदा संध्ययोश्चोरोपद्रवयामके त्रिदिवसं। दुर्भुक्प्रतिग्राहयोः॥१५२॥
रात्र्यर्द्ध इति। अर्धे रौ ईमदनस्त्रयोदश्यां मुनिः सप्तमी ७ ते दलयुते यामिस्तार्द्धप्रहरे यद्दिने स्यात्। चतुर्थी आदिया मेप
थम प्रहरे यद्दिने स्यात्। अत्र दिने प्राग्रात्रौ पठनं पूर्वरात्रीपठनं वर्ज्यं। श्वोनध्यायमिति ह इस त्र दिने रात्रिपठनं समस्तप
ठनं वर्ज्यं सदा संध्ययोरुपासयोः पठनं वर्ज्यं चोरोपद्रवयामके। चोरोपद्रवे न उपलक्षितो यामः प्रहरस्तस्मिन् पठनं व
र्ज्यं त्रिदिवसं दुर्भुक्प्रतिग्राहयोः। दुष्टौ भुक्प्रतिग्रहौ दुर्भुक्प्रतिग्रहौ तयोः दुष्टभोजन दुष्टप्रतिग्रहयोः त्रिदि
वसं पठनं वर्ज्यं। तथा च श्रीधर्यस्मृतिवचनानि। अष्टम्योश्च चतुर्दश्योः पंचदश्योश्च सूतके॥ शावे प्रतिपदोर्यत्र भवे
द्वैवमहोत्सवे॥१॥ रोगे युद्धे विग्रहे च सूतपश्चि निशीथके। नाधीयीत्मुचिश्चापि नाम्नतश्च न तंद्रितः॥२॥ उपाकर्म
णि चोत्सर्गे ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः। त्रिरात्रं स्याद नंध्यायो मृते स्वपे गुरूणवपि॥३॥ फाल्गुन्यां पौर्णिमास्यां तु चैत्र्यां तु त्र्यह
मिष्यते। अनध्यायस्तथा पाढ्यां श्रावण्यां कार्त्तिके तथा॥४॥ तथैव मार्गशीर्षस्य पौर्णिमास्यां न संचनत्। सन्यासः पत
ने पंके भूमे दीहपुरस्य च॥५॥ मृगस्य सर्प मार्जार नकुलाखुश्व दंतिनां। अंतरागमने जोष्टु सराणां च + त्र्यहं स्मृतं॥६॥
पताकातोरणादर्शरिपयानजलाग्निनां। मूकोन्मत्तादिसूद्राणां अंतरागमने त्र्यहं॥७॥ नारिणामपि सर्वासां गवा

७०

चैवांतरागमे॥अहोरात्रमनध्यायोगर्जेनारात्रिसंभवे॥८॥प्रगर्जेनेचरात्रौचपररात्रेदिनंस्मृतं॥दिनंहृदयंसंध्याथा
मथनास्त्यांतरागमे॥मक्षीमडूकगोधामुनराणांचांतरागमे॥दिनेदिवसशेषस्याद्रात्र्यांरात्र्याश्चतद्भवेत्॥१०॥श्व
शृगालरवेनृणांश्रोत्रियागमनेध्वनि॥तत्कालिकनध्यायस्तांबूलस्यचभक्षणे॥श्रावेणमंत्रितोयस्तुमुक्तोनाध्याप
नचरेत्॥करिष्यश्चतथाविप्रप्राविप्राणांविसर्जना॥त्॥१२॥एतेषाकाल्यनध्यायावैदिकास्त्वांत्रिकानतः॥प्रवक्ष्ते
ष्टमीहृद्दचतुर्दश्यांश्चकेवले॥१३॥विषुवद्दितियेचैवमयनद्वितयेतथा॥नपटेत्पारद्दीमान्पुराणमपिसत्तमः
॥१४॥अष्टम्यांचचतुर्दश्यांयावदस्तमितरवौ॥दिनशेषमनध्यायंवैदिकंपरिकीर्तितं॥१५॥तथादिनेदिरात्रौ
तत्कालमुदिततयोः॥प्रतिपद्यांचसंक्रांतौतत्कालमखिलासुच॥१६॥नभोनभस्ययोःकृष्णेमासयोस्त्रिदिनंद्वि
जः॥नमष्टम्यांमधीयीतत्रयोदश्यांचपैत्रयाः॥१७॥सदात्रयोदशीयावत्प्राङ्‌निशीथातिथिर्भवेत्॥प्राकृतदन्
होपरान्हातादधीयीतनचद्विजः॥१८॥अष्टम्यांचचतुर्दश्यांप्रतिपद्यांचवर्जयेत्॥धर्मशास्त्रपुराणांचशास्त्रेता
त्कालिकंबुधैः॥१९॥विमिश्रितामुकत्र्यास्तमभ्यादियत्नतः॥पुराणाभ्यांमनादीनिपंचदश्याश्चवानवा॥२०॥
नांतरागमेदोषपुराणादिषुविद्यते॥नशास्यतेचतत्कालेध्रतंसंधारयवाबुधः॥२१॥नीयमानंशवंदृष्ट्वामहीस्थंवद्विजो
त्तमः॥अकालगर्जितेदोचपर्वसाशौचकादिषु॥२२॥अनध्यायाःबुधैःकार्याउपरागादकेषुच॥श्वोनध्यायेचशर्व
र्यांनाधीयीतकदाचन॥२३॥स्मृत्यंतरे॥प्रदोषेचत्रयोदश्यांनाधेयंप्रतियत्नतःपिप्रिदोषलक्षणंषष्ठीचद्वादशीचै

वअर्द्धरात्रेननाडिकाप्रदोषनत्वधीयातत्रृतीनवनाडिका॥१॥अर्द्धरात्रेननाडिका॥अर्द्धरात्रात्घटिकायाएकोनेस्य
र्थः॥अथनैमित्तिकदोषमाह॥आपस्तंभः श्रावण्यांपौर्णिमास्यांअध्यायमुपाकर्मत्यमासंप्रदोषेनाधियीत।नेति॥
प्रदोषःसर्वरात्रं॥तथाचभर्गः॥अध्यायानामुपाकर्मश्रावण्यांश्रवणेवा॥यावन्मासंपूर्वरात्रे॥नाधीयितकदाचन॥
नारद॥अयनेविषुवेचैवशयनेबोधनेहरेः॥अनध्यायप्रकुर्वीतमन्वादिषुयुगादिषु॥मन्वादयोमत्स्यपुराणेअ
भिहिताः॥अश्वयुक्शुक्लनवमीकार्त्तिकीद्वादशीसिता॥तृतीयाचैवमासस्यतथाभाद्रपदस्यच।फाल्गुणस्यत
माघस्यापौषस्यैकादशीसिता॥आषाढस्यापिदशमीमाघसप्तमी॥श्रावणस्याष्टमीकृष्णा आषाढस्यापिपौर्णिमा।
कार्त्तिकीफाल्गुणीचैत्रीज्येष्ठीपंचदशीसिता॥मन्वंतरादयश्चैतादत्तस्याक्षयकारका।युगादयोविपुराणेरिशि
ता।वैशाखमासस्यतुयातृतीयानवम्यसौकार्त्तिकशुक्लपक्षेनभस्यमासस्यचकृष्णपक्षेत्रयोदशी॥पंचदशी
चमाघे॥१॥उपकर्मणिचोत्सर्गेत्रिरात्रंपक्षपणंस्मृतं॥अष्टकासुलहोरात्रंमृतंतासुचरात्रिषु।मार्गशीर्षेतथापौषे
माघमासेतथैवच।तिस्रोष्टकासमाख्याताकृष्णपक्षेतुसूरिभिः॥स्मृतिरत्नावल्यां॥चतुर्दश्यायदापर्वप्राग्रस्ताद
श्यतेरवे।अनध्यायप्रकुर्वीतत्रयोदश्यांतुधर्मवित्।विद्युत्स्तनितवर्षेषुमहोल्कानांचसंभवे।अकालिकमनः॥
ध्यायमेतेषुमनुरब्रवीत्॥स्तनितंमेघगर्जितं॥अनुराधर्क्षमारभ्यषोडशर्क्षेभास्करः यावच्चरतिवैतावत्।अ
कालंमुनयोविदुः॥कालेदृष्टेचतत्कालमकालेचत्रिरात्रकं॥अतिमात्रायशादृष्टिर्नाधीतंदिनत्रयं॥अकाल भी

२८ अकालवर्षणे जाते जलौकाश्च प्रवर्त्तते॥ एकरात्रमनध्यायमिति कात्यायनोऽब्रवीत्॥ मेषे वृषभे चैव तरणौ याव्यावते जलं॥ स
मिग्राव मनध्यायं कुर्वंति वृषकुंभयोः॥ मेषे च वृषभे चैव तरणौ यात्तत्स्रवते जलं॥ अत ऊर्ध्वं द्विपादे तु तरण प्रच्यवन स्मृतं॥
तरणप्रच्यवनं तरणप्रवाहः॥ अध्यायामुपाकर्म श्रावण्यां नवा। चोरैरुपद्रुते ग्रामे संग्रामाग्निकारिते॥ अकालिकमन
ध्यायं विद्यात्सर्वाद्भुतेषु च॥ प्राग्दुष्कृते नवम्याषु विद्युद्घाते भूमिचलने॥ ज्योतिषां चोपसर्जने। एतानाकालिकान्विद्या
तऽनध्यायनृहावपि। निर्घातअंतरालीको ध्वनिविशेषः। ज्योतिषां चोपसर्जनं चंद्रसूर्ययोः परिवेशः॥ आपस्तंबः
प्रतिगृह्य द्विजो विद्वानेकोद्दिष्टस्य केतनं॥ त्र्यहांते कीर्त्तयेद्ब्रह्म राज्ञो राहोरन्यत्र सूतके। केतनं मंत्रणं कूर्मपुराणे। समा
नविद्ये तु मृते तथा सब्रह्मचारिणि॥ आचार्ये संस्थिते वापि त्रिरात्रं क्षपणं स्मृतं॥ याज्ञवल्क्यः॥ त्र्यहं प्रेतेष्वनध्यायः
शिष्यर्त्विग्गुरुबंधुषु। उपाकर्मणि चोत्सर्गे स्वशाखाश्रोत्रिये मृते॥ संध्यागर्जितनिर्घातभूकंपोल्कानिपातने। समाप्य
वेदं द्युनिशामारण्यकमधीत्य च॥ पश्वमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैः। कृतेन्तरे त्वहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये॥
पाराशरः। सर्वस्य नकुलस्यापि अजमार्जारयोस्तथा॥ मूषकस्य तथोष्ट्रस्य मंडूकस्य योषितः। पुरुषस्यैलकस्यापि
शुनोगेस्वस्य खरस्य च॥ येषां यो विन्नतश्चैवं अंतरागमने ते॥ त्रिरात्रमुपवासश्च त्रिरात्रं मभिषेचनं॥ अथ नाकाली
का॥ खरोष्ट्रगर्दभोलूकसामशाणश्रुतिनिस्वने॥ अमेध्यशवशूद्रांत्यश्मशानपतितांतिके। देशेष्वशुचावात्मनि च विद्युत
स्तनितसंप्लवे॥ भुक्त्वार्द्रपाणिरंभोंतरर्द्धरात्रे तु मारुते॥ पांसुवर्षे दिशां दाहे संध्यानीहारभीतिषु॥ धावतः पूतिगंधे च

शिष्ये च गृहमागते ॥ खरोष्ट्रयानहस्त्यश्वनौवृक्षेरसरोहणे ॥ एतत्रिंशदनध्यायानेतान्स्तात्कालिकान्विदुरिति ॥ अ
थ अनध्यायापवादः ॥ मनुः ॥ वेदोपकरणे चैव स्वाध्याये चैव नैत्यके नविरोधस्त्यनध्याये होममंत्रजपेषु च ॥ इति स्वोक्त-
मुहूर्तमार्तंडीटीकायां अनध्यायप्रकरणं ॥ अथ पल्लीप्रकरणं ॥ सरटस्पर्शफलं चात्रैकगाह ॥ ७४ ॥ दक्षांगोदरनासिहृ
त्कपतिता पल्ली वामांगे हनुं मुक्त्वानुःशुभदाः स्त्रियाः फलमिदं वामेतरव्यत्यया भवेत् ॥ इत्याहुः सरटः प्ररोहणे फलं पातेन्य
थे केचित्पल्ल्यारोहणे केपि वस्त्रसहितं स्नात्वाचरेच्छांतिकं ॥ १५३ ॥ दक्षेति ॥ दक्षांगोदरनासिहृत्कपतिता पल्ली तथा
हनुं त्यक्त्वा वामांगे उत्तमांगे पतिता पल्ली नुः नरस्य शुभदा स्यात् ॥ उत्तमांगे हनुं विना सर्वत्र शुभेत्यर्थः ॥ अथादन्यत्र नःशुभाः
॥ अन्यांगेषु पुरःपार्श्वपृष्ठेषु नःशुभा तू ॥ अथ स्त्रिया विशेषमाह ॥ तयोर्व्यत्यये वैचट्टादित्यत स्मात्पुरुषस्य दक्षांगे यत्
फलमुक्तं तत् ॥ स्त्रिया वामांगे ज्ञेयं ॥ पुरुषस्य वामांगे यदुक्तं तत् स्त्रिदक्षांगे ज्ञेयमित्यर्थः ॥ थ अर्थात् यत्रांगे वामेतरविभा
गाभावः ॥ तु तत्र पुरुषतुल्यफलं ज्ञेयं वगांगे तु उभयोः समानमेव फलं हा मह्या क्षिणफलाविशेषवत् ॥ अथ सरटफल
माह ॥ इत्याहुरिति ॥ सरटस्य प्ररोहणे यत्फलं तत् तस्य पाते भ विपरीतमाहुरित्यर्थः ॥ एकाहृथा ॥ एका आर्चार्याः वृथा
फलमाहुः ॥ सरटस्य प्ररोहणे एव फलं पाते हृ फलं ॥ नःशुभं न चाप्यशुभमित्याहुरित्यर्थः ॥ पल्ल्यारोहणे केप्यन्यथा फलमा
हुः पल्लीपतने यत्फलं तत्तस्य रोहणे अन्यथा ॥ विपरीतं फलमाहुः ॥ एके वृथा फलमाहुः ॥ पल्ल्यापतने एव फलं प्ररो
हणे वृथेत्यके आहुरित्यर्थः ॥ अथात्र विधिमाह ॥ वस्त्रसहितं स्नात्वाचरेच्छांतिकमिति ॥ सचैलं स्नानं कृत्वा

शांतिकं शास्त्रोक्तं आचरेत्॥ तथा च ज्योतिर्निबंधे॥ पल्लिस्पर्शफलं वक्ष्ये यथोक्तं ब्रह्मणा पुरा॥ ब्रह्मस्थाने भवेद्राज्यं स्था
नलाभो ललाटके॥ कर्णयोर्भूषणावाप्तिर्नेत्रयोः प्रियदर्शनं॥१॥ नासिकायां सुगधाप्तिर्मुखे मिष्टान्नभोजनं॥ कपाल
योर्भवेत्सौख्यं हनूदेशे महद्भयं॥ रुकग्रीवांविग्रहश्चैव कंठे बाष्पजनागमः॥ कलिर्वंशे सुखं पृष्ठे। दक्षे वामे गदाद
यः॥३॥ दक्षांशे विजयो नित्यं वामांशे शत्रुतो भयं॥ इष्टलाभो भुजे सव्ये कूर्परे मणिबंधके॥४॥ दक्षे करतले द्रव्यं त
त्पृष्ठे तद्व्ययो भवेत्॥ वामे भुजे कूर्परे च मणिबंधे धनक्षयः॥५॥ वामे करतले हानितत्पृष्ठे चार्थनाशनं॥ हृदये राज्य
संमानं सौभाग्यं दक्षिणस्तने॥६॥ दक्षपार्श्वे च भोगाप्तिः स्तने वामे यशो भयं॥ वामपार्श्वे भवेत्पीडा वामकुक्षौ शि
शोस्तथा॥ दक्षकुक्षौ सुतावाप्तिरुदरे विशेषतः॥ वस्त्राप्तिर्दक्षकुक्षौ च वामे च सुखक्षयः॥८॥ नाभ्यां मनो
रथावाप्तिर्वस्तौ गर्भच्युतिर्भवेत्॥ गुह्ये मृत्युर्गुदे रोगो दक्षोरौ प्रीतिवर्द्धनं॥९॥ मवामोरौ मृत्स्फतो दुःखं दक्षजानौ
सुखावहं॥ पशुहानिर्वामजानौ दक्षिणजंघने सुखं॥१०॥ केशास्याद्वामजंघायां स्फुजिद्दक्षे प्रहर्षकृत्॥ स्फुजि वा
मे स्त्रीयोगो दक्षे गुल्फे प्रियागमः॥ उपप्लवो वामगुल्फे पादयोर्गमनं भवेत्॥ अत्र यद्यपि सामान्येनोभयोर्गमि
नं फलमुक्तं। तथापि दक्षिणपादे गमने लाभो वक्तव्या वामपादे गमने हानिर्वक्तव्या पुरोभागे च दुर्वार्त्तानष्टवा
र्ता च पृष्ठतः॥१२॥ वामे हानिर्धनं दक्षे परितो भ्रमणेक्षितः। वामदक्षविभागेन यत्फलं कथितं नृणां॥१३॥ विपर्य
येन तत्स्त्रीणां ज्ञेयं शेषं द्वयोः समं॥ इत्यपल्लीप्रपातेस्य फलं ज्ञेयं विचक्षणैः॥१४॥ एतदेवलं विद्यात्सरटस्य

प्ररोहणे॥ पल्याः प्ररोहणे चैव पतने सरटस्य तु॥१५॥ तयोः फलं व्यत्ययः स्यात् तत्र देवविहिं जायते। पल्याः प्ररोहणं चै
सरटस्य प्रपातनं॥१६॥ नास्ति शुद्धिर्दुष्टफलं विद्यात् तथाधिमर्यं विपर्ययं॥ पतनानंतरं तस्य रोहणं यदि जायते॥
॥१७॥ पतने फलमुत्सृज्य रोहणोत्थं फलं भवेत्॥ मृत्युरोगे च जन्मर्क्षे विष्टयां पाते च वैधृतौ॥१८॥ चंद्रेष्टमे धसक्रूरे
लग्ने विघ्नं प्रजायते॥ अंगं दक्षिणमाकृत्वा वामे नोत्तरतः स्फुटं॥१९॥ तदा हानिकरी ज्ञेया व्यस्य येन तु हानिदा॥
नराणां हृद्धिगा भूय भयो रोहति शीर्षकं॥२०॥ राज्यं राज्यतदादन्ते पल्ली भ्वेता विश्वेषतः॥ चिंतिताभ्यधिकं लाभं
स्थिता भोजनभाजने॥२१॥ पादांगुलीषु संपाता द्वानिश्च महती भवेत्॥ पल्योः सरटयोर्वापि युग्ममंगेषु शुभु
भं॥२२॥ दंपत्योर्जायते प्रीतिर्निधनाद्वियोगते॥ शीर्षस्योपरि पातिता शुभाय पल्ली सिता यदि विनान्या॥
सित गृहगोधा स्पर्शे सर्वेष्वंगेषु शोभना ज्ञेयेति॥ कृकलासः पतेयस्य मुक्तिताघ्न शांतये॥२३॥ मृतमंजीवि
नी विद्यां यजेच्छुद्धितमस्तकैः। पल्लीसरटयोः स्पर्शे सचैलं स्नानमाचरेत्॥२४॥ पंचगव्यं स्नापयित्वा कुर्याद्राज्याव
लोकनं॥ शास्त्रेणाप्ययवाशस्ते यदीच्छेदात्मनः सुखं॥२५॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा शांतिकर्म समाचरेत्॥ प्रतिम
पं सुवर्णेन कुर्याद्वित्तानुसारतः॥२६॥ रक्तवस्त्र भवेष्टां गंधपुष्पैः प्रपूजयेत्॥ तदग्रे मृन्मयं पंचामृतं पंचग
व्यं च रत्नानि शक्तितः॥२७॥ पंचवृक्षसंकषायानि निक्षिप्य वाहयेत्ततः॥ पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैर्लोकपालान्क्रमे
ण तु॥ अग्निसंस्थापनं कृत्वा होमकर्म समारभेत्॥२८॥ मृत्युंजयेन मंत्रेण समिद्भिः खादिरैः शुभैः॥ति

लेर्व्याहृतिभिःहोमंमंत्रोक्तंशांतंजापिकुर्यात्वित्तानुसारतः॥२९॥अभिषेकंततःकृत्वा५पाववमास्यंतद्विजैःपुण्यवा
रुणसूक्तैश्चशेषशांत्यैःद्विजोत्तमः॥३०॥धौतांबराणिधृत्वाथस्वर्णवस्त्रतिलानूददत्॥ब्राह्मणान्भोजयेद्विद्वंशां
तिकर्मकरोतियः॥३१॥तस्यांपूर्योलक्ष्मीःकीर्तिंबुद्धिःशुभंभवेत्॥कपल्लीभरटयोःशांतिःकथिताम्रगुणपुरा॥
शौनकाथमुनिंद्रायलोकानुग्रहकरणे॥इतिश्रीकेमुहूर्तमार्तंडटीकायांपल्लीभरटप्रकरणं॥अथगोचरप्रकर
णं॥विवस्तुस्तवज्जन्मराशेःसकाशात्कोग्रहःकस्मिंस्थानेशुभःकस्मिन्नशुभइति॥चंद्रस्यशुक्लपक्षेविशेषतोशुभा
स्ततः॥तावलंबवतैकेनाह॥७४॥स्वर्क्षाचंद्रखलास्त्रिखारिषु३।१०।६शुभाःसप्ताद्य७।१गोज्ञःपुनःपुनश्चाद्युत्रा
१।२।३।४।५ब्धयु।७धर्म९मृत्युर्८षुकविःस्वास्त२।७त्रिकोणे५।९गुरुः॥सौम्योव्ययंत्यसमे२।४।६।८।१०खिला
सवगता११शुक्लेनवेषु९।५द्वि२गचंद्रोयोनिजस्वाद्युभंनवहात्वंतंत्र्यष्टीषुशेषंनमत्॥१५८॥स्वर्क्षाच्चंद्रखलाइति।
स्वक्षात्स्वजन्मराशेःसकाशात्॥चंद्रखलास्त्रिस्वारिषुशुभास्युः।तृतीयं।स्वंदशमं।अरिःषष्ठंतेषुचंद्रखलाःचंद्रश्च
खलापापग्रहारविभौमशनिराहुकेतवःशुभाःशुभदाभवंति।पुनःसप्ताद्यंगःअज्ञश्चज्ञःशुभस्यात्।कविःशुक्रः
आपुत्राब्धयधर्ममृत्युषुकविःशुभस्यात्।आपुत्रात्जन्मराशितःक्रमेणपंच१।२।३।४।५पर्यंतव्ययोद्वादशंधर्मो
नवमः।मृत्युरष्टमं।एषुकविःशुक्रः।शुभस्यात्।स्वास्तत्रिकोणेगुरुः।२।७।९।५शुभस्यात्।स्वंद्वितीयं।अस्त
सप्तमं॥त्रिकोणंनवपंचमं॥एषासमाहारःतस्मिन्गुरुर्वृहस्पतिः।शुभदंइत्यर्थः।सौम्योव्ययंत्यसमेशुभःस्यात्

सौम्यो बुधः विगतं अस्तं यस्मात् । व्यस्तस्तच्च तत्समं च तया तस्मात् । द्वादशस्थानावर्जितसमस्थाने द्वितीयचतुर्थादिके
शुभस्यादित्यर्थः ॥ अखिलाभवगताः शुभाः स्युः । अखिला । सर्वेग्रहाः । एकादशस्थानगाः शुभाः स्युरिति ॥ शुक्ले नवे बुद्धि
गश्चंद्रः शुभः स्यात् ॥ शुक्ले शुक्लपक्षे नवमपंचमद्वितीयश्चंद्रः शुभः स्यात् न कृष्णपक्षे इति । अथ ताराबलमाह । निजभा
शुभं नवहृतं त्र्यष्टौ पुरोषं न सत् । निजभं जन्मनक्षत्रं तस्माद्द्युभं दिननक्षत्रपर्यंतं सगणय्य नवहृतं सत् त्रिपंचमसप्तशेषं
न शुभं । अन्यत् शुभम् । मर्थात् सिद्धं । तथा च विशेषसंग्रहः । व्यवहारसारे । पंथाहानिः प्रियं व्याधिर्देन्यं स्वास्थ्यं गतिं गदः
पापं सुखं धनिजनोः सूर्यफलं क्रमात् ॥ १ ॥ वस्त्रहानिर्धनं रोगं पिडा विलंब प्रियं व्ययं सुः ॥ लाभं भयं क्षयं पापलाभस्वहानि
जन्माद्भौमफलं क्रमात् । वधं लाभं भयं वित्तं शोकं लक्ष्मी धनक्षयं रोगं भोगसुखहानि करोति सुतः स्वजन्मभात् । भ
यं वित्तं रुजं हानि लाभं शोकं सुखं रुजः । मानं दैन्यं धनं पीडा करोति जन्मभाद्गुरुः ॥ ५ ॥ जयं वित्तं धनं सौख्यं पुत्रा वैरं
शुवं सुखं । धर्मं दुःखं धर्मलाभं करोति जन्माद्भृगुः ॥ ६ ॥ भयं शोकं धनं दुःखं हानि सुहृत्क्षयं मृति । पापं श्रमं धनं हा
। निं शनिर्जन्मात् फलं क्रमात् ॥ ७ ॥ राहुकेत्वोः फलं सर्वं मंदवत्कथितं बुधैः इति । अथ सर्वेषां ग्रहाणां वामवेधस्तद्येन ग
॥ ८ ॥ षष्ठांत्ये ६।१२ खजे १०।४ सुताये ५।११ भवनेऽर्के ३।९ रवेस्यान्मिथः स्त्र्यंके ३।९ जन्मसुते १।५ खके १०।४ स्म
तिमृते ८।११ क्षस्ते २।७ षष्ठांत्ये ६।१२ विधोः ॥ त्र्यर्के ३।१२ लाभसु ११।५ भपत्नीतपसो ६।९ व्यर्कौ शुभानां व्यधोस्माद्ये
८।१ पुत्रधने ५।२ खस्वे ८।१० कमहजे ४।३ यंके ६।९ भवात्ये ११।१२ विदः ॥ १५ ॥ द्यस्ते २।७ हादि ८।१ भयोः खके

५ १०।४ नवसुते ९।५ त्रीशे ३।११ हपुटे ।५ त्रिकल्पे ३।१ अर्यसे ६ कु ६।१२ भवे ९।११ मृगोर्ज्ञो। शशिनोः शन्यर्कयोर्नैव्यधः।। विधो
र्व्यस्तफलो भवेद्धि विचरो हेमाद्रिविंध्यांतरे खेटस्तद्बधखेटं विगणय्योन्यत्रोभयं जन्मभात्।।१५६।। षष्ठांत्येति। षष्ठं प्र॰
अन्त्यं द्वादशं। तस्मिन्मिथः। परस्परं वेधः।। स्यात् तद्वत्खजले। सुतायभवने। त्र्यंके। अयं रवेर्वेधः स्यात्। अत्रांकन्यास एव
व्यातं। भप्रत्युपलक्षितैः पादैर्वेधो ज्ञेयः। तद्यथा। षष्ठांत्ये ६।१२ खजले १०।४ सुतायभवने ५।११ त्र्यंके ३।९ रवेः सूर्यस्या
यं वेधः।। त्र्यंके ३।९ जन्मसुते १।५ खखके १०।४ ह मृतिभवे ८।११ घस्ते २।७ षडंत्य ६।१२ विधोः अयं वेधः।। त्र्यर्के ३।१२
लाभसुते ११ सुते ५ भपत्ततपको ६।९ व्यर्काशुभानां व्यधोयं विगतोर्को येभ्यस्ते व्यर्काः ते च ते अशुभाश्च व्यर्काशुभाः।।
रविरहितपापग्रहास्तेषामयं वेध इत्यर्थः।। अष्टाद्ये ८।१ पुत्रधने ५।२ अष्टखे ८।१० खमहजे ४।३ अर्यके ६।९ भगां
त्ये ११।१२ विद्योः बुधस्य वामवेधः। स्वास्ते २।७ अष्टादि ८।१ भयो खके १०।४ नवसुते ९।५ त्रीशे ३।११ अष्टपुत्रे ८।५
त्रिकल्पे ३।१ अर्यकें ६।९ कभवे १।११ मृगोः शुक्रस्यायं वामवेधः।। अथ गुरोर्वेधः संस्कारप्रकरणे कथितः सोत्रापि
ज्ञेयः।। स्वस्ते २।७ अष्टरुद्रे ८।११ अंकखे ९।१० त्र्यर्के ३।१२ पुत्रभुजे ५।४ अत्र वेधविधाने न शशिनोः बुधचंद्रयोः
शन्यर्कयोश्च परस्परं वेधो न स्यात्। परस्परं वेधो नास्ति। एतदुक्तं भवति। विंध्यहिमाचलयोर्मध्ये जन्मराशेः सका
शात्। अन्यतमग्रहाधिष्ठितराशिपर्यंतं गणयित्वा तद्राशेः सकाशात् यथोक्तवेधस्थानपर्यंतं गणयेत्।। तत्र
यदि कश्चिद्यिलाद्ग्रहो भवति तदा गणितग्रहो विद्धो भवति।। अन्यदेशेषु जन्मराशेः सकाशात् उभयग्रहं तद्वेध

स्थानं च गणयेत्। यदा वेधस्थाने कश्चिद्ग्रहो भवति। तदान्योग्रहो विद्धो भवति। अत्र सूर्यशनिवेधो नास्ति शनिसूर्यस्य वेधो ना
स्ति। शनेः सूर्यस्य वेधो नास्ति। एवं चंद्रबुधौ वेधो नास्ति॥ बुधस्य चंद्र वेधो नास्ति। अथ वेधश्च योजनमाह॥ विद्धो यस्त फलो
भवेदिति। विद्धोऽथ स्तफलः स्यात्। प्रथमलोकोदितं फलं विपरीतं भवतीत्यर्थः। रत्नमालायामपि। वामवेधविधिना
संभोमना मथ्यमीशु फलं भदिशंत्यलं॥ तमृषा वचनमा षणो जने यांति हास्यमपकीर्तिलांछनाः। अथ देशविशेषग
णना विशेषमाह॥ हेमाद्रिविध्यं तरमौ इति। अस्यार्थः पूर्वमेव स्यात्तः। इति मुहूर्तमार्तंडटीकायां गोचरप्रकर
णं॥ अथ संक्रांतिप्रकरणं। फलविवक्षस्तावद्राशिपरत्वे नु पुण्यकालष्टत्ताईनाह॥ ऊर्ध्वं यध्धयात्तम मृगे कर्कसंक्रमण
तः पूर्वं स्थिरे कर्कटे जूकाजो भयतः खराम ३० घटिकाः पुण्या मृगे दिग्युताः ४०॥ कर्कोजांत्यहृषेण सूर्यचलनं निः
शम्य भंसदिवा सूर्याशकिदिने तृतीयकरणे शांत्येष्ट मेदु ष्टस्वदं॥१५८॥ ऊर्ध्वं द्धयात्तम इति। द्वात्तमनोहि स्वाभावशायः
मृगे मकरे सूर्यसंक्रमणकालात्संकाशात् ऊर्ध्वं उपरि खराम ३० घटिकाः पुण्याः स्युः स्थिरे वृषसिंहवृश्चिककुंभा
नाम न्यतमे राशौ कर्कटे प्रसिद्धे। अर्कसंक्रमणः पूर्वं प्रथमं खराम घटिका ३० पुण्याः स्युः जूकाजोभयतः। जूकः तुला।
अजो मेषः अनयोः अर्कसंक्रमणतः सकाशात् उभयतः खराम घटिकाः पुण्याः पूर्वं पंचदश ऊर्ध्वं पंचदशेति त्रिंश
द्घटिका इत्यर्थः॥ एवं सर्वराशिसंक्रमणपुण्यकालमुक्त्वेदानीं मकरे पुण्यकालविशेषमाह। मृगे दिग्युता इति। मृगे
मकरे ताः खराम घटिका ३० युग्युता दश युता चत्वारिंशद्घटिका ४० पुण्या इत्यर्थः। तथा चोक्तं ज्योतिर्निबंधे॥ सं

१२ क्रांतिसमयः सूक्ष्मो दुर्लक्ष्यः पिशितेक्षणैः ॥ तस्य योगादधश्चोर्ध्वं त्रिंशन्नाडी स्तु कीर्तिताः ॥ अर्वाक्कशो षडशनाड्यस्तु परत
श्चैव षोडश । पुण्या कालोर्कसंक्रांतिः स्नानदानेदि कर्मसु ॥ २ ॥ त्रिंशत्कर्कटसंक्रांतौ पूर्वतः पुण्यनाडिकाः । मकरे तूत्तराः
पुण्याः चत्वारिंशतिनाडिका ॥ ३ ॥ स्थिरे विष्णुपदे कर्के दक्षिणायनमादितः ॥ मृगेसौम्यायने द्वं गखड शीति मुखं परः
॥ ४ ॥ घटे जे विषुवे मध्ये पुण्यस्नानाद्यनंतकं । प्रागर्द्धरात्रात्पूर्वेद्युः पुण्यं पश्चाद्दिनं ॥ ५ ॥ प्रागर्द्धरात्रात् इत्येतत्त्विषुव
विषयं । कार्मुकं तु परित्यज्य मृगसंक्रमते रविः ॥ प्रदोषे चार्द्धरात्रे वा तदा स्नो गः परे हनि ॥ ६ ॥ रविसंक्रमणे पुण्ये यः न स्ना
तीह मानवः ॥ सप्तजन्म भवेद्रोगी दुःखभागी निर्धनो भवेत् ॥ ७ ॥ आदित्यपुराणे । शतमिंदुक्षये दानं सुपरागे त्वनंतकं ।
सडशीत्या सहस्रं तु विष्णुपद्यां तथैव च ॥ ३ ॥ विषुवे शतसाहस्रं कोटिघ्नं दक्षिणायने । शतकोटिगुणं पुण्यं जायते तूत्त
रायणे ॥ ४ ॥ अथोत्तरार्द्धे संक्रांतेः सदसत्फलमाह ॥ कर्केति । कर्क ४ अजो मेषः अंत्यो मीनः वृषः व० एणो मकरः ए
तान् सूर्यचलनं शौनि रात्रौ सत् स्यात् । शुभकरं स्यात् । अन्य संघाति सूर्यचलनं दिवा सत् । अर्थाद्विपरीतं नशोभनं ॥ सू
र्यार्कि दिने रविसौ मशनिर्दिने तृतीयकरणे कौलव करणे क्रांत्ये किंस्तुघ्न अष्ट मेश कुनौ सर्वराशिसंक्रमणं दुःखदं स्या
त् ॥ तथा चोक्तं । मृगकर्कजौ मीनं संक्रां त्रिनि शिशो स्यदा ॥ शेषेषु सप्त सुदिवा स्यत्स्या दशुभं भवेत् ॥ १ ॥ संक्रांति
र्जायते यत्र भास्करे सूसुतेशनौ । तत्र मासि भयं घोरं दुर्भिक्षा वृष्टि चौरजं ॥ २ ॥ स्याद्दुत्तस्य किंस्तुघ्ने शकुने कौलवे रवौ
संक्रांतिस्तैलिलेनागे प्रसुतस्य चतुष्पदे ॥ ३ ॥ वि । वनिष्टस्य गरे त्र स्या वबे वणिजि बालवे ॥ दुर्भिक्षं रोग बाहुल्यं

ऊर्ध्वसंक्रमणेरविः॥४॥सुखंकरोतिकल्याणंउपविष्टःसमंफलं॥अथसंक्रांतिप्रसंगेअधिमासक्षयमासयोर्लक्षणंतत्र
कर्तव्याकर्तव्यंक्षयमासेजन्ममरणेमासज्ञानंचतैकेनाह॥ब्राह्मार्धैरिनमंडलांतउदितश्चांद्रस्तुमासःपरैर्मीशोसंक्रम
णोहिसंक्रमणकोज्ञेयोधिकोथाक्षयः॥कर्माण्यन्यगतीनिनात्रतनुयाद्यजन्ममृत्युक्षयेतन्मासोतिथिखंडयोश्चयमु
खेमृत्येधिकोगण्यते॥१५९॥ब्राह्मार्धैरिति।ब्राह्मार्धैःसिद्धांतःकपि॰त्रिसिंः।इनमंडलांतःसूर्यमंडलांतःचांद्रमासः
चांद्रमासउदितः।परैराचार्यैःअमांतश्चांद्रोमासउदितः॥एतदुक्तंभवति॥अमावास्यांतापरेअमावास्यांतोयावत्ताव
दमांतोमासः।अमावास्यांतेसूर्यचंद्रमंडलयोर्यो भवति।परतःषड्भिर्घटिका॰भिर्वियोगोभवति।तद्वियोगाद
परवियोगोयावत्तावद्रविमंडलांतोमासः।मः ब्राह्मार्धैःक्षयमासाधिकमासनिर्णयविषयअंगीकृतःअपरैरमां
तोमासोअंगीकृतः॥अत्रयद्यपिसूर्यग्रहणेमध्यग्रहणकालांतरंमोक्षस्थितिकालःषट्घटिकाभ्योमूनोदृश्यते
तथापिसूक्ष्मदर्शिभिः॥पूर्वाचार्यैःरसनाड्योर्कमंडलमित्युक्तं।तस्मादत्रगमएवप्रमाणं।ब्रह्ममतानुसारिणा॥
भास्कराचार्येणसिद्धांतशिरोमणौदर्शितं॥असंक्रांतिमासोधिमासःस्फुटःस्याद्विसंक्रांतिमासःक्षयाख्यःक
दाचित्।क्षयःकार्तिकादित्रयेनान्यतःस्यात्तदावर्षमध्येधिमासद्वयंच॥१॥गतोब्ध्यद्रिनंदैः९७४मितेशाककालेति
थीशै१११५र्भविष्यत्यथांगाक्षसूर्यैः॥१२५६।गजाग्निक्ष्मा१३७८भिस्तथाप्रायशोयंकुवेदेंदु१४१वर्षैःक्वचि
द्गोकुभिश्च१९॥२॥श्रीभास्कराचार्येणाब्ध्यद्रिनंदैः९७४शाककालादुपरितिथीश१११५मितशाकका

त्वात्पूर्वसिद्धांतशिरोमणिर्विचिरतः अत एवोक्तं। गतोऽब्धद्रिनंदैर्मिते शाककाले तिथिशो भविष्यतीति॥ तत्रजा द्यमि
भू १२७८ मितस्तुल्ये शाककाले रविमंडलांतस्मासप्रमाणेन क्षयमासाधिमासौ प्रदर्श्यते॥ अश्विनी अमावास्यां ३० शुक्रे
भमलदशघटिका १७ तस्मिन्नेव दिने विंशतिघटिकास्वातिता सु वृश्चिकसंक्रांतिरभूत्। अयनसंक्रांतित्वादधीकः। अ
पशे मासो वृश्चिकसंक्रांतियुक्तः तस्माद्धुद्धोयं कार्तिकः। तस्याअमावास्यायां शनौ सप्तचत्वारिंश ४७ त् घटिकास्त
स्मिन्नेव दिने षष्ठीघटिकास्वातीता सु धनुःसंक्रमणं मार्गशीर्षजातं। तस्यांअमावास्यायां ३० सोमे पादोपंचदश घ
टिका १५ तस्मिन्नेव दिने एकोनविंशति स्वाती २९ ता सु मकरसंक्रांतिरभूत्। इयं मकरसंक्रांतिर्यद्यपि अमांतमासि
क्रम्यपाता तथापि रविमंडलांतं मासप्रमाणेन पूर्वमासे पतिता तस्मात्संक्रांतिद्वयमुक्त्वा मार्गपौष युगलक्ष
याद्वयं जातं। माघी अमा सोमे एकचत्वारिंशत्॥ ४१ तस्मिन्नेव दिने षट्चत्वारिंशत् ४५ घटिकास्वातीता सु कुंभ
संक्रांतिरभूत्॥ इयमपि संक्रांतिर्यद्यपि मा अन्यथा मंडलांतर्गतमासांगीकारे ण क्षयो नाधिमासस्यात्॥ माघो
वैपरिकीर्तित इत्येतच्छास्त्रमनर्थकं स्यात्। अयपक्षे तु संदेहो नास्ति॥ यतः ब्रह्मपक्षे तिथितः अर्यपक्षश्च तिथि
श्चतुर्घटिका ब्रह्मपक्षे संक्रांतिस्त्रि। घटिकोना। तस्मादार्यपक्षे संदेहाभावः॥ तथा च फाल्गुणी अमा ३० गुरौ १२
घटिका तस्मिन्नेव दिने पंचविंशत् घटिका २५ स्वातीता सु मीनसंक्रांतिर्जाता तस्मादयं फाल्गुनः असंक्रांतित्वादधिकः
क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यतः स्यात्। तस्माद्वर्षमध्ये धिमासद्वयं निर्णये अमांतमासं गणयति तै ब्रह्ममतं न विदितं

योलिखसिद्धांतेस्फुटगत्यायदाचंद्रोरविमंडलं नैमिगः॥ तद्व संक्रमोप्याजो मासः स्यात् समलिम्लुचः॥१॥ कालनिर्ण
येसंक्रमोयदिसवेद्द्रवेस्तनोमंडलाद्बहिरनिर्गविधौ।उच्यतेसहिसंक्रमोबुधैःशुद्धमासइतरोमलिम्लुचः॥२॥
लल्लः।यदाशशीयातिगभस्तिमंडलंदिवाकरः।संक्रमणंकरोत्यनु॥विवाहयज्ञोत्सवनाशहेतुकस्तदाधिमा
सःकथितःस्वयंभुवा॥३॥रत्नमालायां।सवित्रमंडलमेतियदाशशीतदनुसंक्रमणंकुरुतेरविः।मखमहोत्स
वनाशकरस्तदामुनिवरैःकथितोधिकमासकः॥४॥शार्ङ्गफलग्रंथे॥चंद्रार्कयोस्तुविंवैक्यप्रतिपत्संधिषु॥ति
थ्यंतादुभयतोरसनाड्योर्कमंडलं॥५॥तन्मंडलाच्छशीयातेततःसूर्यस्यसंक्रमः।मासोसौमलिनःप्रोक्तोनोत
च्छीनोधिकःस्मृतः॥६॥पितामहः।प्रतिपद्दर्शसंधौतुविंवैक्यंचंद्रसूर्ययोः॥जवांतरात्तेषष्टिघ्नंनाड्यकोथ
र्कमंडलं॥७ अत्रकालतत्त्वकविवंग्रहणं।ज्योतिःप्रकाशोदर्शांतएकैःकथितोधिमासःपरेपदिष्टोरविःमंड
लांतः॥मतद्वयेचेद्रविसंक्रमःस्यात्तस्मयेवपूर्वस्यनचापरस्य॥८॥पितामहः।अष्टाधिमासाः॥मुनिर्नित्यंप्रो
च्यतेफाल्गुणादयः॥सोप्यपौषेक्षयेनित्यंभवेतामितिनिश्चितं॥क्षयोवाप्यधिमासोवास्यौर्जइतिनिश्चितं
नक्षयोनाधिमासाःस्युर्माघोवैपरिकीर्तितः॥२॥पंचमासाश्चैवैशाखाद्धिमासव्यवस्थिताः॥सवं
तिवाष्टमिर्वर्षैर्भवेद्वर्षा११कनिशाकरेः॥३॥तथैवफाल्गुणश्चैवआश्विनःकार्तिकोधिमाः॥एतैःकें
देपगोरगेवाकदाचिद्दोकुवासरे॥४॥मार्गपौषेक्षयोस्माकंकदाचित्कार्तिकोभवेत्॥अधिमासस्त

दाज्येष्ठोभवेन्नित्यंक्षयो यदा॥५॥ क्षयात्प्रागधिमासःस्यान्नित्यंभाद्रपदे। अश्विनोर्ज्जोभतास्यागोआद्योसाद्र
भंभवेत्॥६॥ यस्मिन्वर्षेकार्त्तिकःक्षयोभवतितस्मिन्वर्षेज्येष्ठोधिमासोभवेत्। अत्रज्येष्ठशब्देनभाद्रपदोसेयः
यतःक्षयात्प्रागधिमासःस्यान्नित्यंभाद्रपदत्रयइतिनियमात्। भाद्रपदादीनांत्रयाणांमध्येभाद्रपदोज्येष्ठोज्ञा
यत्इत्यर्थः। अथाधिमासक्षयमासयोःकार्याकार्यमाह। कर्माण्यन्यगतीनिनात्रतनुयाद्यज्जन्ममृत्युक्षयेदिति
अन्यगतीयेतानिअन्यगतीनितानिअत्राधिमासक्षयमासयोर्नतनुयात्। नविस्तारयेन्नकुर्यात्। अर्थादन्यग
तीनिकर्माणिअत्रैवकर्त्तव्यानीतिप्रसिद्धं। अन्यगतीनामनन्यगती। यथाऋतौभार्यामुपेयात्। तत्रऋतुःस्वाभावि
स्त्रीणांरात्रयःषोडशस्मृताइति। मनुनाऋतुप्रमाणमुक्तं। तत्रषोडशरात्रीणांमध्येनिंद्यानिदिनान्यपहायगच्छे
त्॥ सऋतुर्यदिमलमासशुद्धमासांशौनाप्नोतितदाशुद्धमासांशेदोषरहितेगर्भाधानंकुर्यात्। असंभवेमासएव
कुर्यात्॥ तथाचोक्तं। अनन्यगतिकंकुर्यान्नित्यंनैमित्तिकंतथेति। एवमन्यान्यपिविचार्यकुर्यात्। गर्भाधानादिअ
न्नप्राशनांतकर्मसुमलमासोनिषेधोनास्तिइतिसंस्कारप्रकरणेउक्तमस्ति। गर्भाधानंतेषुगुरुसितयोर्बाल्य
वार्द्धेनमौढ्यांमितिं। तथाचगर्गः॥ अग्न्याधानप्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच॥ वेदव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेख
लागमनंतं। देवतीर्थानांविवाहमभिषेचनं। यानंचगृहकर्माणिमलमासेविवर्जयेत्॥ तथाचसूर्यदिपे। अव
श्यकर्ममासास्वंमलमासभृतादिकंतयाभिषेककयोश्राद्धंसधानंगर्भितकियां। कियान्मलिम्लुचेवर्षमध्येचेत्स

तदाधिकं।तत्रस्यान्मासिकमृत्युर्मासस्तद्द्वादशो यदि प्रेतक्रियांसमाप्यात्रकुर्वीताभ्युदयंतदाश्यामकाग्रयणं हत्केत्रस्या
वर्जमतोन्यथा।अन्यच्च।कार्यारंभप्रेषोत्सर्गे सर्वोत्सवेमुपाकृतिं।मेखलाचौलमांगल्याग्न्याधानोपनक्रियावेदव्रतमा
ह।स्नानाभिषेकान्नवर्द्धमानकं।इष्टपूर्तंतथा यस्य विध्यलोपोन्यदाकृतौ।तत्सर्वमष्टकाद्यन्यदधिमासेविवर्जयेत्।मृत
केपि च कर्त्तव्यं स्नानंशवं राहुदर्शने।पराशरस्मृतौ।गर्भे वार्द्धुषिके भृत्ये प्रेतकर्मणि मासिके।सपिंडीकरणे नित्ये ना
धिमासं तु वर्जयेत् इति।स्मृतिरत्नावल्यां।।प्रवर्त्तेमलमासात्प्राक्तत्प्राग्वत्।कान्यमनसापितं।आगते मलमासेपि तत्स
माप्यमसंशयं इति।अथ पक्ष्य यमासे जन्मादौ मासज्ञानमाह।यज्जन्मेति।यज्जन्ममृत्युक्षये।जन्ममृत्युश्च अक्षमृत्यू
यस्य जन्ममृत्यु यज्जन्ममृत्यू क्षये क्षयमासे संभवतः।।तस्य मासे तिथिखंडयोर्ज्ञातव्यौ तिथेः प्रथमे द्वे जन्म वा मृत्युर्भ
वति।तदा प्रथममासाः द्वितीयार्द्धे द्वितीयमासो ज्ञेयः।तथा च वृहत्कालनिर्णये।तथार्द्धे प्रथमपूर्वौ द्वितीये द्वे तथो
त्तराः।।मासविति बुधैर्ज्ञेयौ क्षयमासस्य मध्यगाविति।अथ मासः।।कुत्र कुत्र गण्य इत्याह।चयमुख इति।चयो
गर्भाधानादेर्वृद्धिः।गर्भस्य कललेघनं कुशास्थिचर्मादिचयः।प्रतिमासे संभवति।धनादीनां कालांतरादिचयः स्त
दादिके प्रपेभृत्ये वेतनार्थं अधिमासो गण्यते।तथा च यमः।।गर्भे वार्द्धुषिके भृत्ये श्राद्धकर्मणि मासिके।सपिंडीक
रणे नित्ये नाधिमासं विवर्जयेत्।पाठांतरव्याख्या।अधियुगे पूर्वौधिमासः प्रकृत इति।एकस्मिन्वर्षे अधियुगे अ
धिकद्वये सति पूर्वोधिमासः अथ प्रमोधिमासः।।यदुक्तं।।मासद्वये द्व मध्येच संक्रमो न स वै च दा।प्रकृत स्तस्य

मु॰मा॰टी॰

५५

त्पूर्वः स्यात्। उत्तरस्तु मलिम्लुचेति॥ इति मुहुर्तमार्तंडटीकायां संक्रांतिप्रकरणं॥ अथलंकारमाह॥ ७॥ श्रीमत्कौ
शिकपावनो हरिपदद्वंद्वार्पितात्मा हरिस्तज्जोनंतरलासु रोचितगुणो नारायणस्तत्सुतः ख्यातं देवगिरेः शिवाल
यमुदक्टापरग्राममस्त्वहसति मुहुर्तभवनो मार्तंडमत्राकरोत्॥ १६०॥ श्रीमत्कौशिकेति। कौशिकस्य गोत्रायस्या
नि कौशिकाः। श्रीमदनंतश्चते कौशिकश्चते तथा तान् पावयेति पवित्रीकरोतीति तथा। हरिपदद्वंद्वार्पितात्मा हरिर्वा
सुदेवः। तस्य पदद्वंद्वं चरणयुगं तस्मिन् अर्पितः आत्मा अंतःकरणं येन स तथा। आत्मा देहे धृतो जीव इत्यभिधाना
त्। एवंविधो यो हरिः तज्जः तस्माज्जातो नंतः अनंतनामा किल लक्षणोनंतः। इलासुरोचितगुणः। इला पृथ्वी तस्यां
सुराः देवाः भू॰ देवा ब्राह्मणा इति यावत्। तेषु उचितगुणाः। यस्य स तथा जितेंद्रियो वेदविधिस्मृतिज्ञो दृढव्रतोय
शश्छंद नृदातेत्यादि गुणसंपन्न इत्यर्थः। तत्सुतो नारायणः मुहूर्तभुवनो मार्तंडं नाम ग्रंथं अत्रकरोत्। मुहुर्ताय
भुवनानि तेषां मुद्योतको मार्तंडस्तथा तं। अत्र कुत्र देवगिरेः सकाशात्। उदक् उत्तरस्यां दिशि यत्ख्यातं पुराण
प्रसिद्धं शिवालयं घुसृणेशं शिवालयं प्रसिद्धं ज्योतिर्लिंगस्थानमस्ति तस्माच्छिवालयात् उदक् उत्तरस्यां दिशि यः टा
परग्राममस्ति। तत्र टापरग्रामे अकरोदित्यर्थः॥ किं लक्षणो नारायणः तद्वसतिः तस्मिन् टापरग्रामे वसति वासो य
स्य स तथेति॥ अथास्य पठने फलश्रुतिं तथा ग्रंथरचितसंख्या प्रहर्षिण्याह॥ यः षष्ट्या युतनशत १६० वृत्ते बुद्ध
सेनं मार्तंडपठति न भाः भविष्यपूज्यः॥ दीर्घायुः सुखधनपुत्रमित्रभृत्यान् संप्राप्नोत्यविकलधीश्च तीर्थसि

द्धिं॥१॥ यः षट्त्र्या युतेति। यः षट्त्र्या युतं तस्मिन्तानि दत्तानि तैर्निर्बद्धः कृतो यो यं मार्त्तण्डः तमेनं मार्त्तण्डं यो नरः पठत
स विश्वपूज्यो भवति। न केवलं विश्वपूज्यो भवति बह्वायुः सुखधनपुत्रमित्रसहस्यान्न संप्राप्नोति सुमुहूर्त्तदानात्। सा
धिकार्यस्य विश्वस्य पूज्यो भवतीत्युक्तं। जनानां यथा मुहूर्त्तदानात् कार्यसिद्धिलक्षणोपकारजनितपुण्येन बह्वा
युरादिर्भी संप्राप्नोति इति युक्तं। च परं अविकलधीर्भवती न विकला बुद्धिर्यस्येति तथा। अत्र मुहूर्त्ते मार्त्तण्डे यद्दर्श
धानादिकमुक्तं तत्रान्य बहुसंहिताग्रंथानपेक्षत्वादविकलधीत्युक्तं। अत एव तीर्थसिद्धिं प्राप्नोति। तीर्थशास्त्रत
स्य सिद्धिस्तां। अल्पग्रंथेन बह्वर्थसिद्धेः। यद्वा तीर्थो गुरुस्तस्या सिद्धिः शास्त्रोपदेशलक्षणां तां। यद्वा तीर्थयागस्तेन
कृता या मुखादिलक्षणा सिद्धिस्तां॥ समाप्नोतीति। इति तीर्थशास्त्रोधरक्षेत्रोपयोपाध्यायमंत्रिक्षितिविश्वः। अथ ग्रं
थस्याशिषमनुष्टुभाह॥ प्रंत्र्यंकेप्रमिते वर्षे १४९३ शालिवाहनजन्मतः कृतस्तपसि मार्तंडो यमल्लंजयतूद्गतः॥२॥
द्रं त्र्यंकेति॥ ल। शालिवाहनजन्मतः त्र्यंकेद्रप्रमिते १४९३ वर्षे तपसि माघे। मार्तंडमुहूर्त्तंडः कृतः। नामैकदेशग्रह
णे नामग्रहणं। अयमुद्गतो मार्त्तंड अलं भतिशयेन जयतु। यद्वा यमलमार्त्तंड युग्मं डद्गतं उदयं प्राप्तं जयतु सर्वोत्क
र्षेण स्तु। अथैतन्नूत्यथांगीकृतेऽरणार्थं बुधप्रार्थना। पूर्वबाल्यार्थमादायं ग्रंथो यं रचितो रघुः। पटनार्थमसक्तानां
मंगोकार्यो बुधैर्मुदा॥३॥ इति सुगमं॥ इति मुहूर्त्तमार्त्तंडव्याख्या समाप्ता॥ आसीत्तामसमणौरगामनगरेश्री

कौशिकस्यान्वये नंतो वाजसनेयपूज्यचरणो माध्यंदिनीयाग्रणी॥ कृष्णस्तत्तनयः श्रुतिस्मृतिविदामग्रेसरो ज्योहरिस्त-
त्पुत्रः श्रुतिवित्तदात्मजवरो नंतोग्निहोत्री गुरुः॥१॥ तत्पुत्रस्तदनुग्रहोत्तधिषणो नारायणाख्यापरग्रामे शिष्यगणेच्छया
निजकृतग्रंथस्फुटीकां स्फुटं॥ चक्रे स्वां कृपया परोपकृतये शोध्यं द्रुतं कं बुधैर्मात्सर्यं विलोकधाष्टर्यमपि ते कुर्वं-
तिनो सज्जना॥२॥ सुखनिधिपुरुषार्थक्ष्मा १४९४ समाप्तिः समाप्तिः परिमितशककाले जातमार्तंडटीका॥ लिख-
तिपठविप्रः सोत्र भूयात् धरिश्र्यां सुखनिधिपुरुषार्थक्ष्मा समा यावन्नक्षमा यावत्॥३॥ इति स्वकृत मुहूर्तमार्तंडटीका
मार्तंडवल्लभा समाप्ता॥ छ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ छ॥ शके १७५९ हेमलंबी नाम संवत्सरे श्रावण शुद्ध अष्टमी
सौम्यवासरे तद्दिने पुस्तकं इदं समाप्तं॥ छ॥ छ॥

गंत्लवाघंभवति खनग७० भक्तघुक्षजोपेत लिप्तं ॥ नचकु१९भिरिघु
वेदे ४५ र्घस्त्रसंघाद्विधाप्ता स्फलं लवकलिके व्ययं स्याद्गुरुश्चक्र
१२ स्रुकु: ॥११॥ दिघ्नो१० द्विधा२ दिनगणो कि मू भि१९ रविशेतै
७३ भक्तैः फलं तांशककलाविवरं कुजः स्यात् ॥ त्रिघ्नो गणः स्व
वसुद्रकू२८ तत्लवयुक् कुजशीघ्रकेंद्रं लवाघ्नरहितं गुणा३ प्तगणो
न लिप्तं ॥१२॥ घुपिंडोर्क१२ भक्तो लवाघो गुरुः स्यात् घुपिंडा
स्वशैला७० प्तलिप्ता विहीनः ॥ त्रिरुन्निघ्न घुपिंडाद्दि धाक्षैः५
१९१x३ द्विकिंभांको रवाप्तांशयोगो भगोरासृ केंद्रं ॥१३॥ रवाग्न्यु३०द्ध
लोद्दिनगणांशमुखः शनिः स्यात् षट्पंचभ१५६ हृतलग
णा फलतिलिप्तिकाव्ययः ॥ गोक्षा५९ गजा८ रविगतिः शशिनो

॥श्रीग्रहनक्षत्रादीनांप्रबोधं ज्ञानं जनयति सा एतादृशी वाक्॥ अन्यत्र ज्योतिः तेजसः प्रकाशस्य बोधं ज्ञानं जनयति सा एतादृशी श्री तिः॥ द्विं कृ-॥
चित्तं मनः संशोध्य निश्चलीकृत्य॥ अन्यत्र चित्तं परिशोध्य मनः निर्मलीकृत्य॥ कैः केशवेन तेन सत्कृत्कर्माणि करणानि तेषु चरणानि सन्ध्या
सास्ते॥ अन्यत्र तस्याः भत्तो सत्कृत्कानि यानि विष्णुस्मरणादीनि तेषु कर्माणि धर्मकर्मानुष्ठानादीनि तेषां चरणान्याचरणानि तैः॥ तत्र शाकैः॥ तस्या
प्रशस्त सूत्रादयस्तच्छिष्याश्च तैः स्तुतैः उपायैः आख्यादिभिः तैर्व्यक्तीकृताः प्रकटीकृताः ॥४॥

१ ॥श्रीगणेशायनमः॥ ज्योतिः प्रबोधजननीं परिशोध्य चित्तं सत्सत्कृत्कर्मच
रणोघहनार्थपूर्णाम्॥ स्वस्याक्षराणिचतदंशकलैरुपायैर्व्यक्तीकृताज
यतिकेशववाक्कृल्कृत्लि॥१॥ परिभगनसमोर्विकेशचापं दृग्गुण
हारलसत्सुवृत्तबाहुम्॥ सुफलप्रदमान्तन्नमभं तत्स्मररामंकरणंचवि
ष्णुरूपं॥२॥ यद्यप्यकार्षुरुरवः करणानि धीरास्त्वेषु ज्यकाधनुरपा
स्यन सिद्धिरस्मात्॥ आचापकर्मरहितं सुलघुप्रकारंकर्तुग्रहस्प
करणंस्फुटमुपक्रमेतोस्मि॥३॥ध्रुवधीरु१४४२ निलशाकईशाह्कृतं स्या
च्चक्रा खवेषव१२ हतशेषकंलयुक्तं॥ चैत्राद्यैः पृथगमुलस्स घ्नेदचक्रा
दिग्युं१० त्कादमरफलाधिमासयुक्तं॥४॥ खत्रि३० घ्नगततिथियु
ङ्किरमनवाकीग६ शाब्दंप्रथगमुलोब्धिपक्षक्व६४८ बंधैः॥ दुनाहेर्विषु
लमहर्गणोभवेद्वैवारः स्याद्भ२५ हलचक्रयुगणो ज्ञात्॥५॥खं०॥ १

विधु१ तान४८ भया११ स्त्वरणे ४ र्कवः खभनला३ ससवाधयि ४६ ईश्वराः
११॥ शीलरुच्चो भमुखौघखग५ गमोर् शरकृता ४५ गदितो विधु
तुंगजः॥६॥ शैला७ द्रौखच्छा १०७ ५० अगोः क्षिति भुवोभू१ लव२५
दला३२ विदः केंद्रस्याब्धि४ गुणो३ ३ वः २७ सुरगुरोः ख० पञ्च
मा२६ व सिता १०॥ प्राकेंद्रस्यमगो क्रुशाके १४ यमला२ शरय
दिकौघोशने शैलाः७ पंचभुवो१५ यमाब्धय४२ ३ मेघक्षेपकः क
थ्यते॥७॥ रुद्रा११ गोकृता ११ कुवेद४१ स्तपन३ हबिधोस्तलि
नो११ गोभुवः १९ षट्लुंगैश्चा५ स सष्टि७ देवा३३ स्तमसि ख० भुजबो राहो३
२७ ष्टाग्नयो३८ थोमहीजे॥ दिकू१० शैला७ ष्टौ जुकेंद्रेविभकल
नवभं ८२९।३३ पूजितेऽग्निर्७ २ भुपाः १६ शौक्रेकेंद्रेग्महाप्यो

२ ५ द्रि ७ नख २० नव ९ घ्नो नौगो ९ तिथि १५ स्वग २१ लुप्तः ॥८॥

॥ राश्यादि ध्रुवकाः ॥

र	चं	चं.उ	रा	भौ	बु.के	गु	शु.के	श
०	०	९	७	९	४	०	९	७
[illegible]	३	२	२	२५	३	२६	१४	१५
४६	४६	४५	५०	३२	२७	१८	२	४२
११	११	०	०	०	०	०	०	०

॥ राश्यादि क्षेपकाः ॥

र	चं	उ	रा	भौ	बु.के	गु	शु.के	श
११	११	५	०	१०	८	७	७	९
१९	१९	१७	२७	७	२९	२	२०	१५
४१	६	३३	३८	८	३३	१६	९	२९
०	०	०	०	०	०	०	०	०

दिनगणभव खेटश्चक्र निघ्न ध्रुवो नो दिवसाकृदूद्ध्ये स्वक्षेपयुग मध्य
मः स्यात् ॥ निज निजपुरे खांतस्थिता घोज नौघा द्रस ६ लव मि
त लिप्ताः स्वर्णमिंदोपरे प्राक् ॥९॥ स्वखनग ७० लव हीनो घुव्र
जोर्कस्तस्यु चक्रोः स्व तिथि १५ हृतगणो ना लिप्तिकास्वंशकाघाः ॥
गण मनु १४ हति रिंदुः स्वाद्रि भू १७ भागहीनः स्व मनु १४० हृत
गणो नो लिप्तिकास्वंशकाघः ॥१०॥ नव ९ हृत दिनसंघ श्चंद्रतुं २

गं लवाघं भवति स्वनग ७० भक्त घुव्रजोपेत लिप्तं ॥ नचकु १९ भि रिघु
वेदे ४५ र्घस्त्रसंघा द्विधाप्ता स्फुल लवकलिके व्ययं स्याद्गुरुश्चक्र
१२ ष्टुकू ॥११॥ दिघ्नो १० द्विधा २ दिनगणो कि भू भि १९ रिष शैले
७३ र्भक्तः फलतांशक कलो विवरं कुजः स्यात् ॥ त्रिघ्नो गणः स्व
वसुदृक् २८ लवयुक् जरी घ्रकेंद्रं लवाघं हि गुणा ३ प्त गणो
न लिप्तं ॥१२॥ घुपिंडोर्क १२ भक्तो लवाघो गुरुः स्यात् घु पिंड
स्वशैला ७० प्त लिप्ता विहीनः ॥ त्रि ३ निघ्न घुपिंडा द्वि धाप्तैः ५
१०१X३ द्विभां क्षैरवाप्तांशयोगो भगोरास्युकेंद्रं ॥१३॥ स्वाग्न्यु ३० ऊ
लो दिनगणोंशमुखः शनिः स्यात् षट्पंचभू १५६ हृतग
णा स्फुलतिलिप्तिकाव्ययः ॥ गोक्षा ५९ गजा वेरविगतिः शशिनो

२ केंद्रजवोर्यहिस्मा:॥१९८६ लिप्ता जिना २४ विकलिकाश्चगुरोः ५खं
शुक्रास्सु केंद्रगतिरद्रिगुणाः ३७ शनेर्द्वौ॥१५॥ सौरोर्कोपि विधूच्चमं
कः९ कतिकोनाज्ञो गुरुस्त्वार्यजो ऽसृग्राहुच कजस्ते केंद्रकमथार्ये
सेषु ५ भागः शनिः॥ शौक्रं केंद्रमजार्यमध्यगमिति मेयालिहक्
तुल्यतां सिद्धैरिह पर्वधमेनयसत्कायादिकं हादिशेत्॥१६॥
॥श्रीसकलागमाचार्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशदैवज्ञविरचिते
ग्रहलाघवाख्ये सिद्धांतरहस्ये मध्यमाधिकारः॥१॥ दोस्त्रिभो
नं त्रिभोर्ध्वं विशोध्यं रसैश्चक्र १२ लोका
९ धिकं स्याद्भुजोनं त्रिभं॥ कोटिरेकैक
कं त्रि त्रिभैः स्यात्पदं सूर्यमंदोच्चमंष्टास्यां
७८ शाभवेत्॥१॥ मंदोच्चं ग्रहवाजितं निगदितं केंद्रं तदास्व्यं बुधैः २

स्र	चं	उ०	रा	मं	बुके	बृ०	शुके	श
५९	७९०	६	३	३१	१९६	५	३७	२
८	३५	४१	११	२६	२४	०	०	०

केंद्रे स्यात्स्वमृणं फलं त्रियतुलाद्येषो विधेयं रवेः॥ केंद्रं तद्भुजभाग
खेचरररुत्वोनघ्नान्खा२० प्तेपृथक् तल्लवोंशोनन गोगुभिः ५७
परिहृता स्ते स्वाद्दिकं स्यात्फलं॥२॥ विधोः केंद्रदोर्भागषष्ठेन निघ्नाः
खरामा ३० पृथक्तत्रखां २० शोनितैश्च॥ रसाप्तेः ५६ हृता स्तैल
वाद्यं फलं स्याद्रवीन्दू स्फुटौ संस्कृतौ स्तश्चलाभ्यां॥३॥ केंद्रस्य को
टिलवखाग्नि २० लवोननिघ्नास्त्रद्र ११ खेन्द्रिक १३ हृताः शशि
नोद्वि २ निघ्नाः॥ स्वांगां ६ शकेन सहितास्त्वगतो धनर्णं केंद्रे कुलीं
रम्गषट्कगते स्फुटासा॥४॥ मेषादिगे सायनभागसूर्ये दिनार्द्ध
जाभापलं भा भं [illegible] वेला॥ त्रिघ्ना हृतास्युर्दश भि १० र्भुजिगे द्विघ्नि
१० श्चरार्द्धानि गुणा २ द्रुतांसा॥५॥ स्यातायनोघांगुभुजः र्क्षसि
स्व्यचरार्द्धं [illegible] योगोरवभोग्यपालात्॥ रवा

भाग्यन गे स्येमोल के ज्ञाया: पलभा ७॥५४। चरखंडानि ७१।३९।१२।

चक्षगुल्मस्यपलभा
पलभा ४।३० ×३
२ चरखंडानि ४५।३६।१५

४

ज्या ।।५।। पियुक्तस्तच्चरं धनर्णं तुलाजषड्भेतपनेऽन्यथास्ते ।।६।। देयं
तच्चरमसृणे विलिप्तिकासु मध्यंदोर्द्विगुणनवोद्धृतं कलासु ।। म
न्दे२७ तघुमतिफलं लवेष्ववेदाऽब्दोऽ ४४ नः स्वरस ६० ह
तः शकोयनांशाः ।।७।। भक्ता व्यर्कविधोर्लवा यमभकु ११२ र्या
लातिथिः स्यात्फलं शेषयातमिंद्वह २१२ च्चपलितं भोग्यं विलि
प्तास्तयोः ।। भुक्त्योरंतरभाजिता च घटिका याते च्यकाः स्यु
क्रमात्स्वर्द्धिकरं पंचबाणफलतिथि द्विघ्नरद्र ७ तष्टा भवेत् ।।८
।। तत्सैकं सपरं दलेघ शकुनेः स्युः क समुत्तोत्तराप्त्काच्ची प
विधोश्च सार्कसिलगो लिप्ता खखाष्टे ८०० हृता ।। यातैस्तो
भयुतैर्कमाद्गगनषण्निघ्ने गतैष्ये तयोरिंदो भुक्तिहृते जवैव्य सूर्यचंद्र[illegible]गतियो
विहृते याते च्यनाड्यः क्रमात् ।।९।। श्रीसकलागमाचार्यश्रीके गनवि ४ हते सति

कु२

गलवाग्धं भवति खनग ७० भक्त घुमृजो पलतिप्तं ।। नवकु १९ भिरिषुवे
दै ४५ र्घस्रसंघाद्विधाप्ताफलं लवकलिके कर्मं स्यात्गुरुश्च क्रमात्तुक्रः ।।
११ ।। दिंघ्नो द्विधा २ दिनगणोंकभूमि १९ स्त्रिशैलै ७३ र्भक्तिः फलं रा
ककलाविवरं कुजः स्यात् ।। त्रिघ्नो गणः खबसुदक्र २० लवयुक्तत
शीघ्रकेंद्रलवाघहि गुणा ३ प्तगलोन लिप्तं ।।१२।। घुपिंडोर्क १२ भक्त
लवाघो गुरुः स्यात् घुपिंडात्खशैला ७० प्तलिप्ता विहीनः ।। त्रि ३ नि
घ्नघुपिंडाद्द्विधाक्षैः ५ क्विभाब्धैः खंवापतांशा यो गोभगोरा शुकेंद्रं ।।
१३ ।। खाग्न्यु ३० दृतो दिनगतोंशमुखः शनिः स्यात् षट्पंचभू १५६
हृलगणात्फलतलिप्तिकाद्यः ।। ग्रोक्षा ५९ गजा ८२ विगतिः शशिनो
भगोक्षा ७९० पंचाग्नयोथ ३५ षडितमान्धय ४१३ च्च भुक्तिः ।।१४।।
राहोस्त्रयं ३ कुराशिनो ११ स्त्र जाइंदुरामा ३१ स्तनकोष्विनो २६ ध्रौचल

५ ३६ नमो० गुरोः स्युः ॥२॥ नमस्त्र्यंगै ६३ स्तुल्याः रसयमभुवः १२६ षद्क
धृतयो १८६ रिसिद्धाः २४६ पक्षाभ्राग्नयः ३०२ उद्घिनाराचदहना
॥ ३५४ द्विस्त्र्यब्ध्यो दन्वंतः ४०२ खवंजलधि कृता ४४० भुरसकृता
४६१ स्त्रिवेदादन्वंतो ४४३ रसयमगुणाः ३२६ खं० भृगुजनेः ॥४॥
खं० मिषु क्षितयो १५ गजाश्विनो २८ गोदहनौ ३९ कृता ४८ पृथ्वी नाग ५
विबाणाः ५४ ॥ द्विरगेषु ५७।५७ मिता कुलाशबाणा ५३ शरवेदा
४५ स्त्रिगुणा ३३ धृतिः
१८ खमार्कीः ॥५॥ भौमा
र्कीज्य विहीनमध्यमर
विः स्यात्स्वाभुकेंद्रं तु वि
लूप्त खोरसुत्त मिदं रसौ
र्घमिंन भाद्युद्भ्रंतदं शादि

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	
५८	११७	१७४	२२८	२७९	३२५	३६५	३९३	४००	३६८	२४९	०	मं
४१	८१	११७	१५०	१५८	१९९	२१२	२१२	१९५	१४५	८९	०	बु
२५	४७	६८	८५	९८	१०६	१०८	१०२	८९	६६	३६	०	गु
६३	१२६	१८६	२४६	३०२	३५४	४०२	४४०	४६१	४४३	३२६	०	शु
१५	२८	३९	४८	५४	५७	५७	५३	४५	३३	१८	०	श

अग्रस्त्रीके पूर्वेर्ग्रंको तो
नेत र्ले श्रीच्छि स्वंडं
पूर्वीके अग्रस्त्री
कें ही नेत र्लिक्ष
यक्षयस्वंडं ॥
५

नैः ॥ भक्तास्वाद्विफलं क्रमादिहगतांको सौक्षय ध्याहि ताछे
षाद्गुणकु १५ लब्धिविहीनयुगायं दिक्षग्रहस्त्रवाद्यंफलं ॥६॥ खं०
गोश्विनो २९ द्विमरुतो ५७ क्षगजा ८५ नवाश्वा १०९ सिद्धदेवाः १२४
खदहनक्षितयो १३० स्त्रजोंकाः ॥ मांद्यबुधस्य खं० मिनाः १२
कुदृशौ २१ धृतपक्षा २८ देवाः ३३ शरानल मिता ३५ रसचन्द्रयः ३६
स्युः ॥७॥ खं० द्र १४ क्षीति २७ नवाग्नयो ३९ वेदघयो ४८ क्षी
क्षा ५५ नगाक्षा ५७ गुरोः शुक्रस्याभ्रं० रसे ६ शशि १३ विश्व १३ मन
वो १४ द्विबाणचंद्राः १५ क्रमात् ॥ खं० गोज्वा १९ खकृता ४०
खष भगनगा ७७ गोष्टौ ८९ त्रिनंदाः ९३ शनेः शुद्धोध्य ४ द्वि ७
घ ३६ ग्नि ३ ना ८ गगहलः स्यान्मंदकेंद्रं कुजात् ॥८॥ मद्कें
द्र भुजांशका दिनाघ्ना १५ फलमंकः प्रगलस्त्नद्निते स्यात् ॥

प्रथमशीघ्रकेंद्रे मंदफलं विलोमं धनर्णं कार्यं पातं अंतिमशीघ्रकेंद्रे ॥३॥ यदि मध्यमग्रहे मंदफलं धनं कार्यं तर्हि प्रथम
शीघ्रकेंद्रे मंदफले ऋणं कार्यं यदि मध्यमग्रहे मंदफले ऋणं कार्यं तर्हि प्रथमशीघ्रकेंद्रे मंदफलं धनं कार्यं तदा अंतिमशीघ्रकेंद्रं भवति ॥२

६ परिशेषहलादिना १५ त्तियुक्तोदश १० भक्तः फलमंशकादि मांदं ॥९॥
सार्ध्यमेचरफलस्य दलं प्रदधात्स्मात्स्वमांदमखिलं विपरीत
मध्ये ॥ द्राक्केंद्रके पिच विलोममत
स्थशीघ्रं सर्वचिलत्र विपरीतमचे
त्स्फुटो सौ ॥१०॥ मादांकोलरमाक्ये
स्रगुरूणां भक्तबाणनगैः ७५ शरैः ५
खरामैः ३० ॥ विलिख्योर्द्धिरहृत्तेषु ५ भा
जितं तद्घाहां खदितौ मध्यस्फुटासा ॥११॥ भौमाच्च स्तांक विव
रं शर ५ हृत्स्वबाणा ५ शाप्यं त्रि ३ हृत् कृत ४ हृत्तं द्विगुणा क्ष ५ भक्तं ॥
लब्धीनयुक्क्षयचेयेतु मध्यस्फुटास्यात्स्पष्टाख्य चेद्गुरूणा मति
तात्तु वक्रा ॥१२॥ भ्रुकारयोश्च संभवोसगतो २१ यदांकः शेषांश ६

श्री०	१	२	३	४	५	६	
०	२९	५७	८५	१०९	१२४	१३०	मं
०	१२	२१	२८	३३	३५	३६	बु
०	१४	२७	३९	४८	५५	५७	गु
०	६	११	१३	१४	१५	१५	शु
०	१९	४०	६०	७७	८९	९३	श

गतोध्यनर्तो केंद्रे कुली रमगवद्धगते स्फुटा सा ॥४

अंतरे २

१ = द्वितीयकेंद्रसंभवः

शवसांवत्स राम्रजगरोशादैवज्ञ विरचिते सिद्धांतरहस्ये महत्ता
घवास्ये चद्राकस्पष्टीकरणं ॥   ॥ख० मष्टमसूत्तो ३५८ द्रिभूसू
व ११७ उदध्यगोव्ये १७४ षट्दकूदशो २२८ नवनगाश्विनो २७९ क्ष
दशानाः ३२५ शरांगागनयः ३६५ ॥ गुणांकदहनाः ३९३ खखाब्ध
य ४०० ॥ भांगरामाः ३६८ क्रमान्नवांबुधिदशो २४९ नभः ० क्षिति
भुवश्चरन्तोंका रमे ॥२॥ खं० भूकृत्ताः ४१ कुवसवो ८१ द्रिभवाः
११७ खलिष्यो १५० ष्टाद्रीदवो १७८ नवनवक्षितयो १९९ कींपक्ष
२१२ ॥ अक्षीश्विनः २१२ शरखगक्षितयो १९५ क्षतिष्यो १५५ गोष्टो
८९ खं० माम्बुफलजाः स्युरिमे विदोंकाः ॥३॥ खं० तहानि २५ नगा
ब्धयो ४७ षपक्षाः ६८ पंचेभा ८५ गजखेचरा १९८ रसाशाः १०६ ॥
नागाशा १०८ द्विदिशो १०२ नबाहय ९८ षट्षष्टि ६६ षद्धगुणो

९८ ३.प.३२ श्र.प.३ वे.३२ ३.प्र.१६ मा३ श्र.प.३२

८=३०प५७५२०२६०श्र०प०२२ ३०प्र०८ मा२२श्र०२६०

७ द्रुमिः १८ प्रागस्तो दिग्दहनैश्च षट्सुरैः स्यात् ॥१७॥३१०।३३६
॥ वक्रोदया दिगद्रिलांशकलोऽधिकाल्याः केंद्रांशकाः क्षिति
सुताद्विर्हला स्थिरमल्कोः ॥ स्वांकांशकाद्दशहलांग द्रहलाः
कु १ मल्काव क्राघमाप्त दिवसैः क्रमशोगतेष्यं ॥१८॥ पूर्वा
स्ताद्युदयः परेऽन्नजगति स्तोयास्तमै ष्युदग् मोमागोस्तोत्र
भौ॰ ३४६ चंद्र लदलदहनाष्ट्यां ज्याशदं तैर्दिनैः ॥ ३२।३२।१३।१६।३।३२॥
चांद्रे स्वसरत सरेवद्य मगोस्ताद्धिद्धिमास्यान्ततोऽष्टाभिर्व्यद्धि
भुवां ध्रिणा विचरणे केनाष्टमासैः क्रमात् ॥१९॥ ७५।२४०।२२
०।२२।२४०॥ भौमस्यास्ताद्युदयकुटिलत्वं च मौढ्यं क्रमात्स्या
न्मासैर्वेदैरष्टदशाभिलै १० लोचनाभ्यां दिग्भिः १०॥ जीवस्योव्या च २
स्वचरणयुगैः सागरैः सांघ्रिवेदैः सांघ्रैकेन त्रिर्युग ४ दहनै ७

	मं	बु	गु	भृ	श	ग्रह
	१८३	१७४	१२५	१६७	१९३	वक्रांशाः
	१६७	२१५	२३५	१९३	२४७	मार्गांशाः
	२२	२०५	१४	१८३	१७	पूर्वोदयांशाः
	३३२	११५	३४६	११७	३४३	पश्चिमास्तांशाः
	०	३१०	०	३३६	०	पूर्वास्तांशाः
	०	५०	०	२८	०	पश्चिमोदयांशाः

गु॰ श
ग॰ ५४ ३ रद्युक्तैः ३०।१२०।१२०।१२०।३०।१०५।१३५।१०५ स्तथार्कैः २०। क्रमग्नी
श्विषुत्रिक्षितिषड्धाम्रयुग्दिग्लवैः ११।१३।१५।१५।१३।११।१०।१०।११
१०।१०।१० रूनगुरूः क्रमेण ॥ नक्रादिगार्काद्युदयं प्रयाति कीटादि
कादभ्यधिकोस्तमेति ॥२१॥ नगांषडद्रगाजां ८ का ९ शां १० कर्ण नागां
८ गा ६ षड्ढां ६ मद्रि पुभि ६ रजलोकाद्गुष्ठ स्नुकः म लीच्यां ॥ उदयति
दिगि १० मा ८ ष्यं ७ गद्दर्दिद्र गो ७ च ७ तु ६ षष्ठ ६ द्वि ७ गज
दश १० लवोनोऽजाद्यपूर्वास्तमेति ॥२२॥ षडि ६ षुपरस ६ गजा
८ कैं १२ द्रा १४ र्क १२ ना ८ गा ग ६ पंच ५ र्त ६ रि ६ लव मित पृष्ठः
पश्चिमास्तं प्रयाति ॥ भगुरथनयना २ ब्ध्यं ४ गा ६ ग ६ ष ६ ६ पंच
५ पंच ५ षि ६ षु ५ शर ५ युग ४ रामां ३ शोनकः प्रा गुदेति ॥२३॥ श्री
सिद्धांतरहस्ये पंचताराः स्पष्टीकरणं ॥ लंकोदया विघटिकाग

८ जमानि २७८ गोकदस्रा २९९ स्त्रिपक्षरहिता: ३२३ क्रमगोत्क्रमस्था:
॥ हीनान्विता स्वरदलै: क्रमगोत्क्रमस्थै मेषादितो धरतउत्क्रमत
स्तिमेस्यु: ॥१॥ तत्कालार्कस्सायनोस्पोदयघ्ना भोग्यांशा: खव्यु
३० द्धृता भोग्यकाल: ॥ एवं यातांशै र्भवेद्यातकालो भोग्य: शो
ध्योऽभीष्टनाडीपलेभ्य: ॥२॥ तदनु जहीहि गृहोदयां श्च शेषं गग
६६ नगुणं ३० घ्नमशुद्धहृद्गृहाद्यं ॥ सहितमजादिगृहैरशुद्धपूर्वैर्भवति
विलग्नमदोयनांशहीनं ॥३॥ भोग्यतोऽल्पेष्टकाले खरामा ३० ह
ता स्वोदयाप्तांशयुक्भास्करं स्यात्तनु: ॥ अर्कभोग्यस्तनोर्भुक्तिका
लान्वितो युक्तमध्योदयो भीष्टकालो भवेत् ॥४॥ यदि तनुदिन
नाथावेकराशौ तदंशांतरहृतउदयस्या खवाग्नि ३० हृदिष्टकाल:
॥ इनलउदयकुनस्थे लग्नशोध्यो घुराशा ६० न्निशितु सरस भाक्त ८

×३५ ये कुसप्तगोमि९७ शिबा ... ५३ र्भवति गति फलं स्यात नतानै ×४

द्वितीयशीघ्रकेंद्रांशा द्विनैर्भक्ता: संत: शोध्यांशा:
रशाहता: कार्या: = ३

= तेषामाद्यर्थ: १

काश्यपतिता: पृथगस्तभूभ्य: १५ ॥ ये त्याप्तगो स्त्रि ३ विहता
अस्तज्ज्योक्षभक्तादेया: स्वशीघ्रफलवत्स्फुटयो: स्फुटौ तौ ॥१३॥
कुजनुधभृगुज्ञानां चेच्छ्लां कोत्तिम: ११ स्याद्दृशा १० हृतपरिशे
षांशानगा ७ प्त्यग्नि ३ भक्ता: ॥ फलमिदम्भुहृनैर्वपूर्वे ॥१४॥ त्रि
नपै: शरजिद्भुभि: शराक्नैर्नगभूपैस्त्रिभवै: क्रमात्कुजाद्या:
॥१६३॥१४५॥१२५॥१६७॥१९३॥ चरलकेंद्रलवै: प्रयांति वक्रं भगणा
त्तै: पतितैस्त्रिजंति मार्गं ॥१५॥ १९७ ॥ २१५ ॥ २३५ ॥ १९३ ॥ २४७ ॥ क्षिति
ज्ञोष्टयमै २८ रुद्रैलिपूर्वे गुरुरिंद्रै १४ र्विजस्तसप्तचंद्रै: १७ ॥
स्वस्वोदयभागसंविहीनै र्भगणांशैरपरत्रयांति चास्तं ॥१६॥
३३२ ॥ ३४६ ॥ ३४३ ॥ खशरै ५० श्च जिनै: २४ परेज्ञभृग्वोरुदयोस्तो
स्ता दिनै १५५ र्नगाद्रिभूमि: १७७ ॥ उदयोस्तनरवे २०५ स्त्यहीं

भौमी ... कविवर मि स्याद्गता गा मिफलं तन्वा ... ॥१४ =

द्वितीयकेंद्रांशै: ६

सूर्यं ... उदीयंते शीघ्रगा श्च द्वितीयगो ॥ समस्त तीयगे वापि ... चतुर्थगे ॥ ... केंद्र पंचमषष्ठे ... केंद्रे अतिवक्रो ... सप्तगो ॥ न
वमे दशमेमानो जायते कुटिला गति: ॥२॥ =

९ युतेस्तद्गुणकभाज्योहरोऽभीष्टस्तस्तत्लकर्णघात्तरहिलोमध्योहरोद्यात्रह
लः॥चेद्दूदांक१२४धरा धिकः पृथगतोवेदांकभू१२४नाद्गुणा२ष्माप्य
स्तस्पपदंघदिमुखनतंस्यादधनी डि२० वियुक्॥१०॥स्युः खंडानिखवा
र्द्धयो४० नरकूलाः ४० शैलाग्नयो३७ध्द्मग्नय३४ रिंद्रेषा३० त्तल२५ धत्ती१८
न१२ वारिनिधय४ स्तैः सायनांशमहात्॥बाकूंशाभकुभाग१० संख्याक
युतिः शेषेष्प घाताद्दशाप्ताप्याप्ति विह१० तात्लवाप्तिरपमस्त दिक्स्य क्रांतिः ६
भवेत् ५ गोलात्॥११॥चत्वारिंश४० दशी तिं८०र द्विकुभुवः११७ कक्षेंदवो
१५१ भूधृति१८१ षट्खा छीणि२०६ जिनाष्विनौ२२४ गविद्धली२३६
खाब्ध्याष्विनः२४० सायनात्॥खेटदोर्लवदिग्लवप्रभागतोंकोसौत
दुनागताच्छेषघ्नाद्दशात्ति ध्मियुकदशहृतोंशाद्योऽपमः स्यात्स्वदिक्॥१२॥
षट्२६ षडि६ षु५ पद्घि४६ कू२ कु१ भिरद्रैः खेटभुजांशदिनांश१५ मितै ९

स्वं॥शेषहतै ष्यदिनांश१५ युलंवांशाद्यपमः स्युरनसंव्यवहृत्यै॥१३॥तत्तो
द्दला निशोधयेत्तिथिघ्न१५ शेषमेष्यहृत्॥तिथिघ्न१५ मुक्संख्ययायुतंभ
वंतिदोर्लवाः॥१४॥घुदलतिथि१५ वियोगस्तद्विनाऽपमरंस्यादथनिज
गज८ भागोपेतमक्षप्रभाप्तं॥द्विनकूदपमभागास्तल तिप्ता२५ युताःस्यु
र्धुदलकशापघुलेलेक्रमाद्याम्यसौम्याः॥१५॥सायनखेटभुजांशदशांश
तलभागे ६ नघ्न धृति१८ स्वलेले द्विरनगा७ प्ता॥तद्ध वियुक्सदलाप्ति४।३० हतो
क्रांतिः ५ ध्वंशाद्यपमो निजगोलकवपूवा॥१६॥क्रांस क्षजसंस्कृतिनतांशाम
मध्याक्र्त्या:४ ध्यांस्तेगद्हृताःपृथक्स्वनिघ्नाः॥युक्तास्तेपृथगिष्टिलैर्यमा२ प्ताःशकं १४
क्ष्मा१ पतिला भवेसराखा॥१७॥क्रांतक्षजैंसंस्कृतिनतांशास्तद्विनान अक्षांशा:३
वतिः९० स्युरुन्नतांशाः॥दिनमध्यमवास्तैतोपिपेस्युः क्रांसंशात्त घुख नतउन्नतांशेष्याः२=
उकैःपराख्यः॥१८॥नवति९० गुणितमिष्टमुन्नतंघुदलहृतंपलभागतो
३= तत्रएकदिशियोगः भिन्नदिशिअंतरमिति लेयम्

१० पमः॥ कपित्तपरगुणस्तद्धतारविनवषड्६९१२ अवलोघवा भवेत्॥१९॥
लरपिनवरसाः६९१२ अयो हृताः परविहृताऽपमो भवेत्तलः॥ दिनद
लगुणिला भुजांशकानवलिहृताऽथवेष्टमुन्नतं॥२०॥ घटीदलयुतंनतं
तिथि१५ गुणं दिनार्द्धहृतं कृतीकृतमिदं परा भिहृतमव्धिरुद्रो ११४ द्धृतं
॥ गजाकृतियुतं २२८ यमाश्व हृतपरो नितं तस्यदं रसघ्नमनतो नितं स्फुरि
तियंत्र भागानताः॥२१॥ सरामशुनतभागकारसहृताः६फलं वर्गितिद्वि
निघ्नपरयुगगजाकृति २२८ वियुग्युगेशाहृतं॥ परांद्धृनमतः परं दिनदले
घ्नमक्षेंदु९५ हृतघटीमुखनतं भवेद्धिरहितं खरामैः पलैः॥२२॥ अभि
मतयंत्रलवास्ततोऽपमो सोज्जिन २४॥ निघ्नः परहृतस्ततो भुजांशाः॥ घु
दलघ्नाः खनवा९० द्धृताः कपाले प्राक्पश्चात् घटिकाः क्रमाद्गतैष्याः॥२३॥ रवोऽकं९० घ्नोऽन्नलघटिका दिनार्द्धभक्ता भागाः स्युस्तदपम १०

पूर्वेनतस्माद्दिनरात्रिखंडं दिवानिशोरिष्टघटीविहीनं॥ दिवानिशोरिष्टघटीवुभुद्धृन्स्युरात्रिखंडं सपरं नतस्मात्१९८५

तस्यात्तनूरिष्टकाले॥५॥ गोलौस्तः सौम्ययाम्यौ क्रियघटरस६ भेरस्य
रेऽथायनेत्तेन क्रान्तीटाद्यषड्भे १ थचरपलयुलोनास्तपंचेंदु १५ नास्यः॥
घस्रार्द्धं गोलयोः स्यात्तदयुलरवगुणा ३० स्यान्निशार्द्धं हि याक्षच्छायेषु५
घ्नाक्षभायाः कृतिदशम१०लवोनायमाशाः पलांशाः॥६॥ यात्तः
शेषः प्राक्परयोर्नतः स्यात्कालस्तेनोनं घुखंडंनतः स्यात्॥ अक्षछा
याबगतिहांशयुक्ता मार्त्तंडा१२ स्यादंगुलाद्योक्षकर्णः॥७॥ वेदेशाः
११४ शार५हृद्विराटपरहितः सौम्याऽन्तुदग्गोलयोहरियोघटिका
र्द्धयुक्तेलक्कृतेर्द्धेश शाः समाख्यः स्मृतः॥ चेत्स्यार्द्धत्रिकृत्तो१३१३० नतंयद
धिकं वेदाहृतं॥८॥ दिघ्ना१० क्षभाहृत चरं स्वगुणं द्विनिघ्नं स्वेषं शयुग
युग४भवा११न्वितमत्र भाज्यः॥ कर्णैर्गुणादिक् इहेष्टहराप्तभाज्यंक
र्णार्कवर्गविवरासदमिष्टभा स्यात्॥९॥ कर्णः स्यासदमर्क१२भाकृति

४ तद्विघुकृस्पशेसौ तदघुकृहरस्वाभिमतः स्यादसकर्णोद्धृतः॥४३

ततः रविचंद्राभ्यां तिथिः घटिकाः साध्याः ॥ ताः पंचांगस्थघटिकामध्ये युक्ताः रहिताः कार्याः ॥ तद्यथा ॥ यत्र चतुर्दश्या एको नत्रिंशद्गततिथिरामाति तदा वर्त्तमानपौर्णमास्यां अमावास्यायां वा यमाः घटिकाः साध्याः ताः पंचांगस्थपर्वघटिकामध्ये युक्ताः कार्याः यत्र पंचदश्या नुस्या बाणततिथिरायाति तदा वर्त्तमानप्रतिपत्तिथिः गतघटिकामध्ये रहिताः कार्याः पर्वान्तकालो भवति ॥ एवं मासगम्याः घटिकाः तासिः ग्रस्तां चालनं देयं ते पर्वांतकालिनः भवंति ॥=९

११ तं च विभोत्तकेंद्रसंस्थे षीका भाग दिगंतयेत्र गास्युः ॥२१॥ क्रांतिः स्फुटा
भिमतकर्णगुणाक्षकर्णनिघ्नी खखाद्रि ७०० हृदपक्रमदिक् भुजः स्यात्
संस्कारितोयमदिशाक्षभयास्फुटो सौत्तदग्भाक् ति वियोगपदं च कोटिः ॥२२॥
ज्ञाताशाः परखेचरे परमुखीं प्राक्स्वेचरे प्राङ्मुखीं विंदोः कोटिमतो भुजं
स्वदिशितन्मध्येप्रमां विन्यसेत् ॥ विंदो मस्तिगशंकुमस्तकगलेसूत्रेन तत्खेचरख
गंके बिंदुस्थनरागमाग्रगं तेन सूत्रेन तत्खेटकं येत् ॥२३॥ इति श्रीगणेशदैवज्ञ
विरचिते सिद्धांतरहस्ये ग्रहलाघवाख्ये लग्नादिछायायंत्रभागदिक्साध
ननलिकाबंधाधिकारः ॥४॥ गतगम्य दिनाहतल घुभूक्त्येः खरसाप्तांशा वियु
ग्युतोग्रहः स्यात् ॥ तत्कालभवस्तया घटिघ्नाः खरसैर्लव्धयुक्तनेन संयुतः स्या
त् ॥ एवं पर्वांति विराद्यर्कबाहोरिंद्र १४ त्यांशासं भवष्मेंद्रहस्या ॥ तेंशा निघ्नाः
शाकरे ११ शैर ७ भक्ताव्यग्वा काशाः स्यासमा क्रांगुला दिः ॥२॥ गतलिर्दिद्विघ्नी
शा प्तांगुलमुखलनुः स्याद्खरसत्चो विधोर्भुक्तिर्वेदाद्रिभि ७४ खहता बिंब ११

एवंतौ चंद्रार्कौ पर्वांते पूर्णिमांते षट्राश्यंतरे अंशकलासमौ भवतः ॥ अमांते राश्यंशकला विकलासमौ पूर्णांतकाले युसमौ लवा द्यैर्दर्शांतकाले रवयोर्गे स्याद्येरिति=३

उक्तंच सिद्धांतशिरोमणौ ॥ दर्शे यदि द्रिचरंदि विकौ नेहतिथुवर्द्दर्शनयोग्य ॥ पूर्वमेव विरस्ययम यौकेरंजनाय सुजन स्वनपस्य ११ = ६

राहुः कुभामंडलगः शशांकं शशांकगः छादयतीन विंबं ॥ तमोमयः शंभुवरप्रदानात्सर्वागमाना मविरुद्धमेतत्=४

१२

युतं ॥ नपाम्रोना ७१९ चांद्रीगतिरथ हतलातोन्चनकरे २२ रसा ३३ ठ्याभुभास्या
दिनगतिनगांशोनर हिता ॥३॥ व्यस्तुशर ५५ गलीष्वंशोप ५ दिक् भवेद्वपुरुस्मा १२४३२
गो रघसितरुचो विंबमुक्तियुगाचलभाजिता ॥ तदपि हिमगो विंबं त्रिघ्नं
निजेश ११ लवान्वितं विवसु ८ भवतिक्ष्मा भा विंबं किलांगुलपूर्वकं ॥४॥ छा
द्यसर्कमिंदु विधुं भूमिभा छादकच्छाद्यमानैक्यखंडं कुरु ॥ तच्छरोनं भ
वेच्छन्नमेतद्यदा ग्राह्यहीनावसिष्टं तु खच्छन्नकं ॥५॥ मानैक्यखंडत्रि
घुणासहितं दशा घ्नं छन्नाहतलपदमतः स्वरसांशा द हीनं ॥ ग्लौविंबहतस्थिति
रियं घटिका दिकास्यान्मर्दं तथा तनुदलांतरखग्रहाभ्यां ॥६॥ युग्मा रहतै र्व्यगु
भुजांशासमैः पलैः स्याद्दिष्टास्थिति विरहितासहितार्क १२ षद्भात् ॥ तुनेव्यगा
वितरथाप्यधिके स्थितीस्तः स्पर्शांतिमे क्रमगले च तथैव मर्दे ॥७॥ तिथिवि
रतिरयं ग्रहस्यमध्यः संचरहितः सहितो निजस्थितिभ्यां ॥ ग्रहणमुखविरामयो

विराद्यर्कस्य पंचकाष्ठिकोदशांशमारभ्य वक्रांशपर्यंतं स च द्रा
दूनो द्वयः बक्रांशिमारभ्य चतुर्दशांशपर्यंतं स च क्रदयक्रे द

भुजांशसंख्याचरार्द्धमौर्गो लवभोपघातात् ॥ स्वाप्या भिसुक्त मित्याद्युक्तार्थ=३

१२ स्फुकारत्न वितिपिहिताः पिहितेस्यमर्दकाम्यां ॥८॥ पिहितकलेशंस्थिति विह
तंतत्न ॥ सच्चरणम्र१९यायुग्ग्मनमभिष्टं ॥९॥ त्रिभयुत्तोनर विःस्वविधुग्र
हेऽयनत्लवाप्य [illegible] रतश्चरणद्वले ॥ नग७शरं ५द्युमित्ते चलितं भवे स्परवि
दिग्लग्नमध्यनताच्चयत्र ॥१०॥ विपर्यत्त्वगहादितस्फुवद्वातनमक्ष
पूर्वनते सति उदग्वलनं परे सति दक्षिणं =५ हतंपत्नभाहृतं ॥ उदगपागिहपूर्वपरेक्रमाद्रसद्द हतो भयसंस्फुतिरंघ्रय
॥११॥ मानैक्यार्द्धहता स्वषड्घ्नपिहिता न्मुत्तेलदांशाघ्रयः स्वछन्नंस
दलैक१३०युक्चगदितास्वछन्नजांशाघ्रयः ॥ सव्यासव्यमपागुदक्व
लनजांशां घ्नीन्मदद्याछराशायाः स्यादिहमध्यमन्यदिशि स्व२ग्रासोप
वाशेषकं ॥१२॥ मध्याछन्नांशांघ्रिभिः प्राक्चपश्चादिंदोर्व्यस्तं तूष्म
गोस्पशमोक्षौ ॥ स्वग्रस्तात्वछन्नपादैः परप्राक्दत्तैरिंदोर्मितिनो न्मितने
स्तः ॥१३॥ स्पर्शादिकं यदि विधोर्दिवसस्पर्शोषयातेथवाद्युदलगत द्विकर
२वेस्फु ॥ रात्रेस्तद्द्नितनिशाराकलंकमात्स्याप्राक्पश्चिमं नतमिदं वा केन १२

ज्जांशकाः परंज्ञाः ॥ सिद्धाप्ताः २४ निगदितव त्ततो भुजांशास्त्त कालेस्युरिति
चयंत्रजो न्नतांशाः ॥२४॥ यंत्रलवोद्धक्रांतितलवाप्ताव स्त्विभद्दरघ्नाः २८८
स्यादिहकर्णः ॥ कर्णहता स्तेस्यादपमोतो वा कुत्नवास्तेयंत्रलवा वा ॥२५॥
वत्ते समभुगतेलुकेंद्रस्थितशंकोः क्रमशो विविशासु पैति ॥ छायाग्रमिहा
पराचपूर्वतो भ्यांसिद्धांतिमेरुदक्चयाम्या ॥२६॥ वार्कक्रांतिलवाप्तकर्ण
निहतिभक्रिणनिघ्नीनभोक्षाग्र्यास्याखिदिक्भुजोपमदिशाद्विघ्नास्तभासं
स्कृतेः ॥ केंद्रेभो छद्वलौ सपर्णगुणवङ्घ्राग्रा सदेयो भवेद्यामोदक्स्वभुजार्द्ध
२४ केंमितितारज्जुश्चपूर्वपिरा ॥२७॥ द्युमानस्वगुणां३० नरं शिव११गुणं दिने
ऽल्पाधिकेस्यपागुदगघ्रानुदक्भवतियंत्रभागापमः ॥ वसु८घ्नभयसं
स्कृतिर्नवति९० यंत्रभागांतरांघ्रवापमहता ततो भुजलवादिगशाः स्मृताः
॥२८॥ समभुविनिहितेतुरेयंत्रेस्पर्शतियथाचदिगंशकाग्रकेंद्रे ॥ अव

ततोन्मीलनं स्वोग्रासोनाद्रसेघाँगुलादल्पोर बीन्दुः ॥ धूम्रः कृष्णः पिंगलो ग्रा
र्द्धेपुण्डग्रस्तं चंद्रोर्कस्य कृष्णः सदैव ॥ ७॥ खच्छिद्ररहितं छन्नं ब्रुवांस्यकर्णाग्रांगुलनि
र्णीमध्ये ॥ स्फटिकोपेतं विंघादिचेकालं कस्यग्रासं ॥ ७॥ इति श्री सिद्धांतरहस्ये
सूर्यपर्वाधिकारः अथमासगणात्कृतलघुक्रियया ग्रहणद्वयसिद्धिरुक्तोभिद
धे ॥ स्फुटसूर्यविपात तिथीश्च वपुर्ग्रसनादि विशिष्टं चमत्कलये ॥ १॥ क्षेपा
माघः खं० कृत्ता ४ भृद्दृशो ३ केंद्रं ११ः शैला ७ नागचंद्रा १८ विपाते ॥ व्यस्तेष्वन्यं०
वजिण १४ श्चंद्रवाणा ५१ वाराघेद्वौ २ व्यंधिनंदा ९ व्ययः ४९ स्यात् ॥ १॥ भानोः
खं० भू १ खाब्धयो ४० यं ध्रुवः स्यात् शैल ७ कं १ कौ १२ राशिपूर्वो व्ययोगोस्यात्
॥ वन्हस्यांका १ भू १ रसा ६ श्चाथ तिथ्या वाराघस्याक्षा ५ खगा ९ स्ततर्कारामाः ३६
॥ २॥ मासौघतो द्विरगुणिता न गष्डि ६७ शप्त राशपादिना हिलमासगणोर वि:

क्षेपकाः			
र	य	ल	वा
०	११	०	२
४	७	२४	४८
२१	१८	५१	४५

ध्रुवकाः ॥			
०	७	८	५
४०	१२	९	३६

= पर्वेशाः सप्तवराहेणोक्ताः ॥ प्रथमासोत्तरयुग्माः पर्वेशाः सप्तदेवताः क्रमशः ॥
= ब्रह्माशशीन्द्रकुबेराः वरुणाग्नियमाश्च विज्ञेयाः ॥ = ६

स्यात् ॥ मासाग्रहा नि वि निजत्रिलवाच्यलेंशा मासांघ्रिलुत्पकतिकाः स्युरयं विपातः
॥ ३॥ स्वाप्यं शाकेनरहिता मनु १४ लष्टमासाव्दसंगणा भक्तु १० लवाप्तलवं गृहादि ॥ स्वा
द्रीन्विता दिनमुखं मनु १४ लष्टमा स्यामामाघतो दश १० गुणाङ्गगुणा ३२७ प्तियुक्तं ॥ ४॥ मा
सगणा ज्झिनिलोर विस्तृनश्च कहतद्ध्रुवकेन निजेन ॥ संकलिताइतरेप्यथतेस्युः क्षेप
युता निजमाससिलांते ॥ ५॥ व्यगुमध्यपर्ययगणो द्विरगुणो वणि गॉगेव्यगुग्रहेकु १ युतः
स्मृतलचक्रसंज्ञकयुतो विधितो गलपर्वपोमुनि ७ हृतोवरितः ॥ ६॥ रवौ पाक्षिकं चालनं
खें० कृ १४ देना ३२ विपातेन भो० बाणचंद्रा १५ नखाब्ध्य ॥ घडर्काधि १२ युगाक्षा ५४ ग्रहा
घंचव्यस्तेदिनाघेन भो० ऽक्षाब्धयो ४५ बाणबाणाः ५५ ॥ ७॥ शरावेदपक्षा भूर्जगाग्नयो ३
५ । २४ । ३८ । केव्यगौषट् ६ व्हला ४ कु १ ग्न षाण्मासिकं स्याल् ॥ शरा ५ वाद्भय ४ रत्नावो ५३
भा दिव्यस्ते दिना घेतिथौ द्वौ २ भवा ११ भू १ दिनाघं ॥ ८॥ अभिमततिथिसिध्येशाकप
रेयास्कतिथ्यः स्वयुगरस ६४ लवोनाश्चात्मनस्यादिनाघे ॥ स्वयुगगुण ३४ लवोनाः स्या

विपातादयः = ४
दि ५

पक्षचालनम् ॥ ६			
र	व	ल	वा
०	०	६	०
४	१५	१३	४५
२३	२०	५४	५५

षण्मासचालनम् ७			
र	व	ल	वा
५	६	५	२
२४	४	४	११
३८	२	५३	२

=केंद्रे स्यास्वमणंपफलं क्रियं तुलादेहृत=३

वर

ग्र०ल० ल्लवाद्यं दिनेशोस्य गुणनव९३लवोना विम्ब१३निघ्नाश्च भक्ते ।।९।। असदृश छिद्रवार्क
१४ गौशारदृशः १७।१६।१४।१२।१०।५।२। खंडा नितैर्न्न दोर्भागत्रीदुतं १३ सभैकभगात्तद्यो
छिष्ट विम्बांश १३ युक् ।। प्राग्वत्तस्यास्तम्ब्रणं फलं ह्यितिरवेः केंद्राघदन्यच्चलल्ब्धार
प्तं स्याग६लवोनितं कुरुतयोः कार्या पुनः संक्रुतिः ।।१०।। चन्द्रे षड्भदलाद्भसा६प्तियु
क्तार हितः कर्किमगादिगे चवक्ते ।। स्वगुणं३ शरखन्द्रयो३०।२० हराः स्याद्यथसू
र्यश्शरपूर्वमुक्तवत्स्यात् ।।११।। तिथि१५ रवि१२ हतिरंशा स्तैर्युतोर्को विधुः स्या
दथ जिन२४ गुणहारो घ्नांगयुक्६२ लब्धतिः स्याल्रव्यपरशर५१ कलाः स्याल्सूर्य
भुक्तिस्ततः स्युर्भयुक्तिजगलगम्या नाडिकास्तिथ्यपायात् ।।१२।। नाड्यस्स्फुटास्तसं
स्कृतिर्द्विघ्नाहतहारोद्धृताद्योच्चरंसायं स्पष्टंणकस्तथो विघटिकाः पश्चाद्दणंबाध कुर
नं ।। स्वाघ्र्यूनांतरयोजनान्यथतिथिः स्पष्टा त्रिभिः संस्कृता तत्संस्कारघटीस १४

२ सूर्यास्तमयिकमिस्युक्तेः =

स्फुः खंडानीत्यादिना क्रांतिः =२

९ कुदिशिमेगोभिन्नदिशि अंतरं =२

स्यसिध्यै ।।१४।। श्रीगणेशदैवज्ञविरचिते ग्रहलाघवाख्ये चंद्रपर्वाधिकारः
।।६।। लग्नं दशांति त्रिभोनं पृथक्स्थं लङ्कोदयैः संस्कृतोक्षोनतांशाः ।। त्ते पलांशाः=२
वेतांशान्=३ द्विघ्नं स्वो२२ । वगिलिप्सं त्रिकोहृद्यो सौ द्युनः स्वं ऽतिस्तद्युलः सः ।।१।। सा
को१२हृतः स्या त्रिभोनोदयार्कविश्लेषांशा व्यंशाहीनप्रभाक्तः १४ ।। हाराप्ताः
स्याल्लंबनं नाडिकाद्यं तिथ्यां स्वर्णं वित्रिभे कोधिकोने ।।२।। त्रिकुं निघ्नविलं
बनेकला स्वेष्टहृत्तोनस्तिथिव ख्याग्ः शरोतः । अथ स्फुटं लंबनं लवास्ते तेषा निघ्नाद्दत्यादि=६
युगियुग्वित्रिभतः पुनर्नतांशाः ।।३।। दशाहतनतभागोनाहताष्टेंद्व१८ स्तद्
हितसषट्तिथिभिः घ द्विराप्ताः त्वएवं ।। स्यद्दिशि तिनतिरेतत्संस्कृतः सो
गुतादिः स्फुटः स्पुटमुतोत्रस्यास्थितिः छन्नपूर्वं ।।४।। स्थितिरसहतिरंशा
वित्रिभेतैः पृथक्स्थं रहितमाभ्यां लंबने येलुताभ्यां ।। स्थितिविरहितयुक्त
संस्कृतोमध्यदर्शः क्रमशः इह भवेतां स्पर्शमुक्त्योस्तकाले ।।५।। मदर्दितमी

सहित २

श्री१

१५ स्युरघसप्त ७ शुद्धांते निजाद्रिसहिताः रवेस्य गिलमंगुलाद्यं स्फुटं २० इति श्री
सिद्धांतरहस्ये ग्रहलाघवा रवेः पर्वज्ञानार्थं तिथ्यादिसाधनं ॥८॥ अथ पर्वाद्यं ति
थिपत्रतो वगम्यः पर्वांतिस्पष्ट विरुलमस्तिथे वभिस्यैतैष्य घटीयुतिर्द्युमानं तेभ्योग्र
हणद्वयं सवच्मि ॥१॥ तारा षड् ६२७ व्यगतिधियातनाप्यना । डीयोगात्प्रा व्यगुरविदोर्ल
वो निलाप्ते ॥ संयुक्ता निजदले भूप १६ भागकाप्यं धनं वांगुलं भवेत्सु धांशोः ॥२॥
अंगयुक् तिथिघटी हृतबाणांकर्त्तवो ६९५ गुलमुखं विधुबिंबं दि ग्वि १० युक् तिथि
६कु० घटी हृत ह्वक्र्जीदवो १३२२ गुलमुखाक्षिति भास्यात् ॥३॥ हर ११ भूप १६ न ख २० भूप
१६ रुद्र ११ ख० व्यंगुलैविरहिता युता क्रमात् चन्द्र्है सति रवौ घटात् क्रियान्नाडिको
द्भवक् भास्फुय भवेत् ॥४॥ विद्वतो १० दुघ टीहृता खकुषट् ६१० व्यगुभास्वद्भु
जभागवर्जिता ह्ते ॥ शितिकंठ ९९ हृता स्फुटं गम कात्स्यगीतं वांगुलपूर्वकं वि
धोः स्यात् ॥५॥ भगता गतनाडिकैक्यभक्तानवेदर्त्तव ६४९ दृद्बिंबमुक्तं ॥ १५

तू२

बिभनू १४ दुघटीहृताः शराक्ष द्विभुव १२५५ स्यात् क्षितिभांगुला दिकावा ॥६॥ वि
नपो १६ दुघटीहृताः खखाक्क १२०० धरणीभांगुलपूर्वकाद्यका स्यां खासत्यः १७० नि२
स्तिथिघटीविहृताः सवेदा ४ वाप्योद्धना डिहृतदेवयमाः शरामाः हीनाव्यगुस्फुट
लवै भवि ११ संगुणा स्तेशैला हृताः खरस्त्वाभगीलांगुलानि ॥७॥ रविलवयुत
भानोर्दोर्लवञ्झेश तुल्यै विरस ६० लवमहेश ११ व्यंगुलैर्हीनयुक्ताः ॥ अजघट
रसभेर्के बिंबमस्यांगुलाद्यं स्थितिमुखमवसिष्टं पूर्ववत् ज्ञेयम ॥८॥ ॥ श्री
सिद्धांतरहस्ये ग्रहलाघवे खेतिथिपत्रादे ग्रहणद्वयसाधनं समाप्तिमगामत् ॥
साकं १२ शा विहृत्कु रूपक्षतिक्षये र्कव्यगनकैश्चरमभकेवलाद्य गोऽर्यत ॥१॥ प अपनांशरहिताद् ४
ट्वबातो ५६ विहृत मिंदु क्रमाच्च वाघंस्वर्णं स्याद्यगुरविगोलयोः पृथक्तत्
॥१॥ त्रिरुभायनलवा न्विलारुणचराहतं द्युक्षभाहतेः क्रान्ति हृतं धनर्णमिसं मै
कें गोलेव्यंगोः ॥ खखानल ३०० विनिघ्नितः सरसभाय नार्कोदयः शरद्विकर

विराकर्के त्रिभायनलवान्वित स्पष्ट स्यात्सौमेके गोले सति ४१

द्वादशांशयुक्तो ऽर्कः १

धनधनयोर्योगः ऋणऋणयोर्योगः। धनर्णयोरंतरमिति=२

लप ५१

१६ तो धनाधनमनंकाल्पोदये॥२॥ द्युमितिप्रतिपद्गमांतरंयच्च२५भक्तंस्वर्णंदिनेधि प्रतिपदंता दिनमाने अधिकोने सति=१
कोने॥धनमत्रचतुष्कसंस्कृतिः स्तत्पनास्तेविधुरीक्ष्य तेन्यथा॥३॥चक्रा
ब्ज्योमधुवक्रमासनिचयोविघ्नोपचक्रोनितोद्वि२घ्नोयुक्दरा१०मासधूर्ज
टिदिनैर्भैः२७ह्रोपितोभ२७च्युतः घ्नाप्तःस्याद्गमुखः पृथक्तिथिलवैस्त्वो
स्यबाह्केराकार्क१२प्तांशोनयुतोधयजरसभेमासादिकःस्यान्मधोः॥४॥ति
थि१५दिनरहिताब्धो५स्तौद्विधातेष्टमासैः क्रमशारहभवेतांमंत्रितौस्तोद
योच॥अथमधुमुखमासाः सप्तभूनिघ्नचक्रे १७स्वशरयुग४५लवाढ्यैः
संयुतामार्गणघ्नाः५॥डदधिरस६४समेताः छिद्रखेगा मि९९तष्टानवन
व९९परिशुद्धाः पंचमक्ताः पृथक्स्थाः॥२सगुण३६दिनहीनाब्धाद्विधा
चैत्रतस्तैर्भृगुजहरिदिगस्तांबूदयौस्तः क्रमेण॥६॥नवमासभघ स्त्र १६
२७

मासकरिकादेमाव्यगोचोक्लगौ॥१३॥वेदघ्नंतरणिफलंस सिद्ध२४भागलिप्ता
स्ताः कुरुचतयोस्फुटैव्यतौस्तः॥ विविंशद्वियुत१४०हरः कृशानु३भक्तश्चंद्रस्यप्रभ
वतिबिंबमंगुलाद्यं॥१४॥रवाब्ध्याप्ता५० कगितदलयुतोनाः स्वकेंद्रेकुलीरनक्रा
द्येस्यात्त्व्यरिलवभवाअंगुलाद्यर्कबिंबं॥हारोवीबुस्यतिथिलवयुक्स्यात्कुभाधनर्ण
स्वाक्षा५० प्ताकगितदलमथोनक्रककर्कादिकेंद्रे॥१५॥ज्ञात्वैवंतिथिपूर्वकं ग्रहणजंरो
षंवदेत्पूर्ववत्षण्मासैरूलपक्षवर्जितयुतैः पक्षेथवालोकयेत्॥अर्केंदुग्रहणंव्यगो
भुजलवैस्लिप्यल्पकैरुक्ष्मगोयन्मैर्वेस्यधरैर्घुरात्रिगतिथौवाहर्निशामाश्रिते॥१६॥
सप्तांशगुणो३१२० नितोहरोयंवेदघ्नांक९हतोव्यगोभुजांशैः॥हीनोभव१९ लाढ्ि
तोद्वि७हस्याल्लंशीतरुचोंगुलादिकंवा॥१७॥चेन्निशोष्यकेगतेर्कग्रहस्तद
न्वितं॥स्यादिवाद्लंनतंप्राक्परंक्रमात्तदा॥१८॥अभांतनतनाडिकाद्वि४२हिता
द्युतात्प्राक्परेग्रहादिकरवेर्नतांशकरसां६शसंस्कारिताः॥व्यगोभूजितलवाः स्फुटाः

१७ २०खभुजांशाः८०खांगमिताः६०खदस्रा१०० क्रमशः स्युः॥पातलवाः कुसुता
द्युधमखोमध्यिमचंचलकेंद्रविहीनाः॥१३॥कु१ द्वि२ त्र्य३ विधि४ युगा४ श्विनो
२ दलचयश्चे लङ्गपुष्टं चलं केंद्रं चक्र१२ विशुद्धमस्य भमितार्द्धं चयं लव श्चागताद
॥त्रिशा३०द्युब्धियुते कुजात्कु१ यमला२ब्धी४ द्व१ द्रि७ भक्तं क्रमात्तद्धीनाद्यतिरि
ष्विलागुणभुवोगो ल्याइनाद्राक् स्मृतिः१४।१५।१३।१९।१२।१४॥वक्रस्ताघं तिथि
पटगांततष्टिले ऽस्योन्त्यकेंद्रं स्यात्त च्यात्ल्पं हाभिमतदिने चाशुकेंद्रोन्त्कगशांलस्मा
ख्याखच्चलफलमिदं चालितस्य स्फुटखेटस्य स्तंदेयं समदुफलभाक् स्यान्तलोवा
शराद्यं॥१६॥मंदस्पष्टखगात्स्वपातरहितात्क्रांसंशकाः केवलात्कर्णाप्ता
स्त्रियमाहृताश्चथगुरोश्चे ल्लोचनाश्राप्ताः पुनः॥स्वांशाद्युनाश्चसत्त्जोंगुणा [illegible] दिक
शरः पातोनदिक् स्याद सौत्रि३घ्नाः स्याल्क लिका दिकः स्फुटशरस्तसंस्कृत १७

स्वापमः॥साक्त्रिभेनवर्जितात्संयुतात्तुपश्चिमे॥खेटतोपमाद्यमोः संस्कृति
नित्तालवा॥१७॥साक्परे त्रिभ३विद्युगयुत खेटापक्रमाक्षलवयोगवियोगौ॥तु
ल्यभिन्नककुभोर्नतभागास्तद्वियुङ्९०वति९०रुन्नतभागाः॥१९॥षट्६शैला७
ष्ट८नना१र्क१२धृत्य१८दिनिजा३३ः खंडानिकार्याणिनतांशशारांश१०रांशमखंडकै
क्यमगतो ध्निष्टांशाद्यालाघुतं॥आशा१० स्यारविहृच्छरांगुल हतं लिप्ताग्रहेशा
नतांशेष्वोः स्वर्णमिभिन्नभिन्नदिशि सव्यस्तंपरे दृग्ग्रहः॥२०॥कत्ययोऽस्योर
विरर्कदृक् खचरयोरन्यस्य च लग्नं तयोर्मध्ये स्युर्घटिकाश्च पूर्वविदिना: पश्चा
त्सचक्रार्द्धयोः॥षट्६घ्नाकालतलवाश्चमीभिरधिके गम्यो स्तङ्गनैगतिः प्रोक्ते
स्योम्य धिकै गतिः समुदयोन्युनेस्तगम्यो भवेत्॥२१॥खाभाग्नि भि३००
विनिहताः कथितेष्टकाल भागांतरस्य कतिकार विभोद्यप्ताः॥तत्सप्तमेन
परतोथज वांतराप्ता योगेनवक्रिति दिनान्युदयास्तयोः स्युः॥२२॥स्या खा

१८ भ्राग्नुष्यां३०० तरं भविहृतं स्वं पदिघ्नोदयेयन्नस्तांस्फुलदृष्टिकर्मविवतोक्षांप
क्षेनसंस्कारिताः॥ पूर्वोमिन्द्रोः गुचंद्रयोः क्षणलवाः स्पष्टाभगोस्यो नितान्द्व
घ्यांतैस्तद्यास्तदृष्टिसमतास्याद्वक्षितेघामया॥२३॥ पलभार्ष्टवघोनस्तं
च४ युतागजदैला ७८ वसुखैरालवाः इहलावलिभास्करे क्रमाद्धृदजोस्तांघु
दयंचगछति॥२४॥ खेचरोर्किस्तकाले सषड्भार्कतोयो धिको ल्पोर्कतो नि
त्युदेतीह सः अस्तमेसन्यथात्थो विधेयः क्रमाद्धूर्वपश्चास्तदृक्कर्मभाक्
सग्रहः॥२४॥ उक्रमेयोत्तकालः खगात्स्तके षड्भयुक्तात्स षड्भार्कभो
ग्याब्धितः॥ युक्तमध्योदयोस्योद्गमास्तक्रमाद्राशियातोथतत्कालखे
टास्फुटः॥२५॥ इंदोस्त्वगोपालोघ्नानः कायेथिप्रतिनाडिकं॥ युतो द्वि
द्वि२पलेस्पष्टः किंस्यात्ताक्तालिकं दुनः॥२६॥ इति श्री सिद्धांतर १८

प्रथमराशौ=२
नवमासभघस्रैः९
तृतीयराशौ=३

तोऽल्पपुष्टाः पृथगास्थाः क्रमशास्तु तैर्युतोनाः॥ द्वेधायुगवासरोनयुक्तास्तोया
स्तैर्भुदयौक्रमात्सभगोस्तः॥७॥ प्रथमेव्यगुचंद्रदोर्ग्रहैर्शास्वदलाघ्यास्तपरे द्वितीयराशौ=२
नगाब्धि४७युक्ताः॥ चरमेदलितानगाद्रि युक्ता ७७ व्यगुविधुदिक्विशिखां
गुलादिकः स्यात्॥८॥ नृप१६ तिथि१५ मनु१४ विश्व१३ सूर्य१२ गो९ द्वि७ कृति४ वसु
धाः१ शरखंडकानि तैर्यत्॥ व्यगुरविभुजतोऽपमोक्तिवद्वाव्यगुविधुर्क विशि द्वि५
खांगुलादिकः स्यात्॥९॥ मासैर्नखैर्व्योंरिदिनै१९२४स्तद्यास्तकालः शुक्र
स्य शुद्धतिगुरोर्यदिसार्द्धविश्वैः१३॥ सोन्यो भवेन्मधुमुखादथतेर्युतस्त्रस्य
त्रस्तसरोधपुरस्तोपि विलोमशुद्ध्या॥१०॥ त्वघुगोत्पमना दुदे तिपूर्वेभूयान्भूरिग
तिर्ग्रहः प्रतीच्यां॥ भूयाल्लघुगः परत्रचास्तं प्राच्यां भूरिजवोलघुः प्रयाति॥११॥
भास्कराः१२ नगभूसुबो१७ गुणचंद्रा१३ भुभुबो११ दिविसद९ स्तिथयो१५ ज्ञात्॥ प्रा
क्तनैर्निगदिताः समयांशाव क्रिणोमगुविदोः क्षितिहीनाः॥१२॥ खांबुधयः ४० खयमा

१९ नागजगुणानंदाब्धयोद्व्क्ररसाः षट्तर्कायुगखेचरारसदिशोभ्याशानवाकाक्रिमात्॥
भाग्यादष्टयुगेंदवोस्तिथियः खासष्टयोंशा ध्रुवाश्चषा नागजगोभुवोरविदृशः
सिद्धाश्विनः खत्रिदृक्॥१॥ मूलाद्यस्युर्द्विजिनःशराभ्युगदृशाङ्कगाश्विनो षेषुदृक्वाण
क्षितिरसाष्टदृक्नखगुणास्त्वाम्नयोम्बामराः॥ खंदंतायनदृक्क्रियाः स्युरिलचक्षे
पोक्षभाद्योर्क १२ स्तत्स्वंगंप्राक्परतोन्यथोत्तरशरास्तेस्युःस्वदेशे ध्रुवाः॥२॥ दिक्
स्त्येष्विषुदिक् रिवांगखनगाखार्काब्धिविम्बे भवाम्नाष्टात्त्वौनगचन्द्रयः कुयम
त्ना ग्नीभाक्षबाणा द्विषट्॥ कर्णास्त्रिंशादरीत्रयः ख जिनभा भंलाष्टहस्ता हि भे द्विशा

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	अ	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	मू	पू	उ	अ	श्र	ध	श	पू	उ	रे
० ८ ० ०	० २१ ० ०	१ ८ ० ०	१ १९ ० ०	२ २ ० ०	२ ६ ० ०	३ ४ ० ०	३ १६ ० ०	३ १७ ० ०	४ ९ ० ०	४ १८ ० ०	५ ५ ० ०	५ २० ० ०	६ ३ ० ०	६ १८ ० ०	७ २ ० ०	७ १४ ० ०	७ २० ० ०	८ २ ० ०	८ १४ ० ०	८ २१ ० ०	८ १८ ० ०	९ ५ ० ०	९ १६ ० ०	१० २० ० ०	१० २५ ० ०	११ ७ ० ०	० ० ० ०
१०	१२	५	५	१०	११	६	०	७	०	१२	१३	११	२	३७	१	२	३	८	५	५	६२	३०	३६	०	२४	२७	०
उ.	उ	उ	द	द	द	उ	उ	द	उ	उ	उ	द	द	उ	द	द	द	द	द	द	उ	उ	उ	उ	उ	उ	उ

१९

सद्भकभान्ययेशरलवाया स्याऽ स्पष्टेतेऽजोऽस्ते वाम्नुमलः भगरुदृशः॥ न काल विरा
नकैर्भनेसाम्यलस्युर्दृष्टिका निशागताः॥१०॥ दृक्शेषभे॥३॥ प्रजापतिब्रह्मलह
दृग्यगस्त्यपावसलुब्धध्रुवकांशकाः स्युः॥ कुषट्षडक्षा रित्रिशरानभोष्टौ त्र्यष्टेंदवो
भूपणिनः क्रमेण॥४॥ तेषांक्रमाज्ज्ञोशि खिनः खरामाश्चाष्टौरसाश्चाशि खिनः ख
वेदाः॥ शरांशकाः स्युर्मुनिलुब्धयोस्तु याम्याश्च सौम्याः परिशेषकाणां॥५॥ निज
देशभवाद्ध्रुवाच्च बाणात् छायायंत्रलवादिखेटवत् स्यात्॥ छायादृशपिचहशत्रि
यातं नक्षत्रग्रहयोगउक्तवच्च॥६॥ विनगकुलवैरखगोस्यवेधमध्ये गिषुः खशशं
गुलादिकः॥ कभशाकटमसौभिनत्तस्युः कुशा निरूढुपोय दिवेज्जगक्षयः॥७॥
स्वभनिव दित्तिभतोष्टक्रमाक्षांसंस्थ शीतांशुः कभशाकटं सदा भिनत्ति॥ भौमार्कयोः
शाकटभिद्युगांतरे स्यात्सोदानीं न हि भवली दरिस्यपाते॥८॥ खमध्यगदृश्ध्रुवतो
स्फुटं चरेत्ततो दिनार्द्धं निजभोदयैस्तनुः॥ भवेत्तदा लग्नमथोतदंगभान्विलार्क

प्र.	श्र.	अ.	अ.	अ.	लु
२	१	१	२	६	२
१	२६	२३	२०	३	२१
उ	उ	उ	द	उ	द
३९	२१	८	७६	३	४

१९ नागजगुणानंदाब्धयोद्दिक्‌रसाः षट्‌तर्कायुगखेचराररसदिशोऽश्वाशानवाकाक्रिमात्‌॥
भाग्यादष्टयुगेंदवोऽस्ति थियः खासष्टयोंशाध्रुवाश्रेष्ठा नागजगोभुवोरविदशाः
सिद्धाश्विनः खत्रिदिक्‌॥१॥ मूलात्स्युर्द्विजिनः शराश्वयुगदशाक्रुगाश्विनो षेषुदिक्वाण
क्षितीरसाष्टदिक्नखगुणास्त्वाग्नयोऽश्वामराः॥ खेंदंतायनदृक्क्रियाः स्युरिलचक्षे
पोऽक्षभाघ्नोर्क १२ हृत्‌ स्वर्णमाकपरतोन्यथोत्तरशरेत्तेस्युःस्वदेशे ध्रुवाः॥२॥ दिक्‌
स्त्यैद्विपुदिक्‌ शिवांगखनगाखाकार्ध्यविम्बेभवाश्वा ध्रुवात्‌ हीनागचन्द्रयः कुयम
ला ग्नीभाक्षबाणा द्विषट्‌॥ कर्णात्रिंशादशीत्रयः खजिनभा भंलाष्ट हस्ता हि भे द्विशा

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	अ	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	मू	पू	उ	अ	श्र	ध	श	पू	उ	रे
० ८ ० ०	० २१ ० ०	१ ८ ० ०	१ १९ ० ०	२ २ ० ०	२ ६ ० ०	३ ४ ० ०	३ १६ ० ०	३ १७ ० ०	४ ९ ० ०	४ १८ ० ०	५ ५ ० ०	५ २० ० ०	६ ३ ० ०	६ १८ ० ०	७ २ ० ०	७ १४ ० ०	७ २० ० ०	८ २ ० ०	८ १५ ० ०	८ २१ ० ०	८ १८ ० ०	९ ५ ० ०	९ १६ ० ०	१० २० ० ०	१० २५ ० ०	११ ७ ० ०	० ० ० ०
१०	१२	५	५	१०	११	६	०	७	०	१२	१३	११	२	३७	१	२	?	८	५	५	६२	३०	३६	०	२४	२५	०
उ	उ	उ	द	द	द	उ	उ	द	उ	उ	उ	द	द	उ	द	द	द	द	द	द	उ	उ	उ	उ	उ	उ	उ

१९

सप्तुकभात्र्येशरत्नबायाम्याऽ स्वदेशजौम्याबाशानुसलः अमहृद्‌भालकाल विश
नकंभनेलाम्बलस्सुर्धदिकाभिरागलाः॥१०॥ दिक्‌शेषभे॥३॥ प्रजापतिब्रह्म
दग्न्यगस्त्यपांवसलुब्धध्रुवकांशकाः स्युः॥ कुषट्‌षडष्टा स्त्रिशरान भोष्टौत्र्यष्टेंदवो
भूपणिनः क्रमेण॥४॥ तेषांक्रमाद्धोरि खिनः खरामाश्रष्टौरसाग्न्या रि खिनः ख
वेदाः॥ शरांशकाः स्युर्मुनिलुब्धयो स्तृपाम्याश्चसौम्याः परिशेषकाणां॥५॥ निज
देशभवाद्धुवाद्भवाणात्‌ छायायंत्रलवाप्रिखेटव स्यात्‌॥ छायादृशपिचहराति
यातंनक्षत्रग्रहयोगऽत्तवञ्च॥६॥ गविनगकुलवैखगोस्यवेधमपिगिषुः खशरां
गुलादिकः॥ कभशाकटमसौभिनसस्वकुश निरूतुपोयदिचेज्जगक्षयः॥७॥
स्वभनिवदित्तिभतोष्टक्रघ्रसंस्थशीत्तांशुः कभशाकटं सदाभिनत्ति॥ भौमार्कयोः
शाकटं भिदायुगांतरेस्यात्सेदा नीनहि भवलीद शिस्यपाते॥८॥ खमध्यगर्क्षध्रुवतो
स्फुटंचरेत्ततो द्विनाडी निजभोदयैस्तनुः॥ भवेत्तदात्लग्नमयोलदंगभान्विलार्क

प्र·	ब्र·	अ·	अ·	अ·	लु
२	१	१	२	६	२
१	२६	२३	२०	३	२१
३	३	३	२	३	२
३१	२१	८	५६	३	४

२० मध्ये घटिका निशागताः॥९॥ ऋक्षवउघडुडेः स्वदेशजोऽस्तंवाप्नुवतः सषडृतुः॥
तत्कालविलग्नकंभनेष्टाग्वतस्युर्घटिका निशागताः॥१०॥ इति निजदेशपत्र
भावशतोऽह्युदयं खमध्यमथवास्तमयं॥ व्रजदपिभाद्यिषुमुखार्थमिह स्थिरत
मकानि विदधीत सुधीः॥११॥ इति सिद्धांतरहस्ये नक्षत्रछायाधिकारः॥१॥ मास
प्रथमे तिमेथवांशो विधुशृंगोन्नतिरीक्षतेयदन्ति॥ लपनास्तमयोदयेवगम्याति
थयः सावयवाः क्रमाद्गतेष्याः॥१॥ रविहृत तिथयोंशास्त द्वियुग्युक्क्रमेणघु
मतिरपंपूर्वे मासपादे विधूः स्यात्॥ नपगुणतिथिरूना स्वघ्नेशरकु१५ हृदु (तिथ्यांक्षपभाद्यौ५
दयाशासंस्कृताकीपमांशैः॥२॥ चंद्रस्यचव्यस्तशरापमांशोद्विनिघ्नगतिथ्या
विहतांगुलाद्यं॥ संस्कारदिक्कं वलनं स्फुटं स्यात्स्वेषुघ्नशर५हीनास्तिथयः सितं
स्यात्॥३॥ कुर्व्वलं वलनाशायामन्यस्यां स्यान्नतं विधोः॥ वलनस्यांगुलैः शृंगं
किमत्र परिलेखतः॥४॥ इति सिद्धांतरहस्ये शृंगोन्नतिः॥१२॥ ष्पच्प५हीह २०

हस्ये ग्रहलाघवाख्येऽछायास्ताधिकारः॥ प्राग्दृष्टिकर्मखचरस्तनुलोलयकोस्ताद्युघ
स्त्रहस्त्रमहस्खेचरभोग्यकालः॥ लग्नेत्तयुक्च विवरोदययुक्द्युयातः स्यात्खेचरस्य
सितगोर्यदिगोपलोनः॥१॥ जिना२४प्तोष्टाभा घ्नोंगुलमयः शरोनेनलुचरं स्फुटं संस्कृ
ताद्योदिनमथखगस्य घुविगलात्॥ प्रभाघ्नसंसिद्धदृग्खचरभादे निरीगतं बुधैर्धारा पा४
दीनां हालिपरिगमो यंत्रवशतः॥२॥ पश्येज्जलादौ प्रतिबिंबितेवा खेटं दृगोच्चे गणयेच्च
लंबं॥ तल्लंबयातप्रतिबिंबमध्ये दृगोच्चहृत्तू सूर्यशहृतं प्रभास्यात्॥३॥ ज्ञाताऽनुमाना
न्निशियातनाडीस्तत्कालखेटात्कथितैश्चराद्यैः॥ दृष्टप्रभाद्युगितोग्रहस्य ध्यस्तिस्तं सा५
यदि गोपलाद्यं॥४॥ प्राक्दृक्खच रांग६भाढ्यभान्वोरल्पोर्कस्त्वपरस्तनुरस्तदंतः॥
कालः सखगोऽप्येघुशेषोरात्रीतः क्रमशोऽग्रहेऽल्पपुष्टे॥५॥ तेनोनोनेढ्य्वसहितोग्रहधु
यातः स्यादर्कोस्तमयकतो निशि सयातः॥ चेद्भावोनुमितघटीश्चतोऽल्पपुष्टे द्विघ्नं लस
मपलयुक् स्फुटः सः॥६॥ इति ग्रहलाघवेछायाधिकारः॥१० ॥८॥ रवादृष्टचमूर्छ

गिपुक्१

२९ गोलैक्ये सागवर्कभाव्नोः सदास्या सालोन्यहे चेद्वेवेर्बाहु भागाः ।।पंचेषु ५५ भ्यो ल्पस्तद
स्त्वेवपातः पुष्टाश्चेत्तसंज्ञायस्तंच भिन्नः ।।२।। रवाभेंदु द्विरसा ५२ त्तिर्नगशराः ०।०।१।
२।६।१८।५७ सागवर्कभाव्नोः पदैक्ये द्विनिघ्न गरुद्भूपतिनरबाह्व्यक्षीणि ३।७।११।
१६।२०।२३ भेदक्रमात्क्षेपः षट्दूँदरा १० चार्कको द्विजलबेषुंशा ५ समाद्वैक्यवंशेषांशेष्य
वधेषु ५ भागसहितंसं धिर्भवेत्तूक्षेपयुक् ।।३।। सागवर्कभुजांशका यदाल्पाः संधेः क्रां
तिसमत्व मस्तिचेत् ।। अधिकोनततदा भुजांशसं ध्यंतरसाद्दृत्य मिहापमांतरं स्यात्
।।४।। पदैक्ये युग्मौजेर्कः सम विषम गोत्ताः सततमसदायालः पालस्त्वगलइतरहे नि स्त ७
गदितात् ।। विभिन्नगोलेचेद्विदुक्तनशमांघ्रेर्लघुलरा रवेर्दभिगास्यादिहरवि
पदात्सहमुचिले ।।५।। पंचघ्नासागराः पंच भावन्हयो द्वौ चतुर्ध्वभिमूरवाभ्रमंका
इषोः ।।४।४।४।४।४।३।३।३।३।३।२।२।२।२।१।१।०।०। सा गिनादोर्लवेषुंशा ५ त्तुल्ये
क्यकं शेषभोग्याहृतीष्टुंशायुक्स्यात्शराः ।।६।। स्वैकाद्धिकेर विभुजांशादशांशा १० २९

विम्ब १

केस्याद्वारोर्के स्पर्शमिनु । घसुउकेनोंगरामाः ।। रवाघ्ना द्विरामुगुणास्ते १२।१२।
१४।१८।२७।३६।७०।१२००।३२७। शरा द्वरा स्याहीनोत्रसहापमसंस्कृतयेस्फुटः
स्यात् ।।७।। चलुर्ध्वनिरवागोभुवो द्विगजिक्ष्मानल्पा ष्टींद्रचिम्बार्कदिग्वस्वगाक्ष्माः
।। त्र्यपः क्ष्मापमांका २०।२०।२०।२०।१९।१८।१८।१६।१६।१४।१३।१२।१०।८।७।५।३।
१। क्रमाद्र्कबाहोर्लवेषुंशा ५ तुल्यो गतोन्यस्यदशेषं ।।८।। क्रमोक्रमादुक्त शरा
पमांकानसेरव्याद्विभोग्यात् क्रमशः षडंकाः ।। स्वाप्याप्तैष्या गतगम्यपाले
युग्मेत्वयौजे स्युरिमेयनांशाः ।।९।। क्रांसाद्वितोमायदिलेत्यदिक्का त्र्यथापमां
काः क्रमशः शरांकैः ।। सुसंस्कृता स्त्रींदु १३ हृत्तापमैकेनापितंस्पष्ट तराभवे ष्यां ३
युः ।।१०।। प्रा[illegible]कस्छापिताः शेषलवोः शराप्ता गम्यैतलघु र्भूपतितिलागतेसो ।।
क्राघः स्फुटांकोत्लघुनाहलोयस्तेनाप्यबाणात् क्रमशोघजहात् ।।११।। ता

२२ नंक कान्त्र शेषमस्फुटभक्तं विस्फुटं सं रव्यास हिलं लघूनं ।। चिह्नं भनाडी द्युमिमाप्त
माप्तयातेष्यनाडी चिह्नपातमध्यं ।। स्फुटाद्र्क चिह्नचेसडंकाः संस्कार्यश्चिलदग्नस्त्र
योंकाः ।। अविस्फुटहतायमार्कनाड्यः प्राक्पश्चात्स्थितिरत्र पातमध्यात् ।।१३।।
षड्भार्कभस्फुट रवि स्तिहसायनाऽ चोयार्कघटीसमक लास्फुलनं तथेंदोः
।। भुक्त्यंशकाभघटिकापखरवाहयः स्युः ८०० स्ता । क्रांतापमसमत्व मिहसत्ती लि ५
हें ।।१४।। पूर्वेसौठत्तराः क्रचित्किम पियच्छक्रभनुर्ज्यं विनालेनेनैवमहातिगवक्रि
मदुस्तंगेऽ धिरोहंतिच ।। सिद्धौ तोच्च मिहास्विलेलघुकृतं हि ला धनुर्जेमियात्तद्र्वो
मयिनास्त किंनयदहंलघाराचेतोवृद्धधीः ।।१५।। नंदिग्रामइहापरांतविषये शि
ष्याद्दिगीतस्तु लियेभिः कौशिवेकेराजः सकलसभास्वामी विवेकेरावः ।। स्फु
नुस्तस्यपदं द्विपद्मभजनाल्लब्धावबोधांशकं स्पष्टंच इत्त विचित्रमत्स्मकरणं २२

पंचास्याजौ गोमृगौ तौ लिकुंभौ कन्यामीनौ कर्कनक्री चापयुग्मौ। तत्रान्योन्यं चंद्रभान्वोर्नि रुक्तं क्रांत्योः साम्यं नो शुभं मंगले तत् ।।१।।

गां ७ कं ९ चि शिरवा ५: पृथग्गीराकर्णयोगाहताः मकीतिर १ भान्व १२ दि६ सिद्ध २४ रामैः
३।। भक्ताः फलोनस हिताः स्ववलेधिकोनेतेस्युर द्धताः स्फुरसजोवपुरं गुलानि ।।१।। अ
धिकजवखगे धिके त्यभुक्तेरथकुटिले स्पलरेनु लोमतो वा ।। अनृजुगखगयोस्तु शी
घ्रगेल्पेयुतिरनयोऽगता न्ययात्तुगम्या ।।२।। ऋजुगतिखगयोस्तु वक्रयोर्वा विव
रकात् गतिजांतरेण भक्ताः ।। गतिजयुतिहृता यदैकवक्रीयुतिरगतायगताप्तवा
सरैः स्यात् ।।३।। चाल्यौ खेटौ समौ स्तो ग्रहयुति दिनसैश्चंद्रबाणः स्वनसा संस्कार्यौ
त्रग्रहो स्वेषु दिशि समदिशो स्तल्पवाणो परस्यां ।। एकान्याशौ यदेषु विरहित सहि
तो खेटमध्यांतरं स्यात् द्वे दो माने क्य खंडाद्दिह लघुनि तदा त्यंहि किंलंव नाद्यं ।।४।।
पु ३ इति सिद्धांतरहस्ये ग्रहयुत्याधिकारः ।।१३।। नंदघ्नायनभागतुल्यघटिकोनासा
र्द्ध विम्बे १२।३० स्तथाता रास्ताव तिसाम्ययोगविगमे पातो व्यतीपातकः ।। ज्ञेयो वैधृतिरत्रपा
तघटिकाः सर्वर्क्षनाडीहतास्स्पष्टा स्युः त्रारषट् ६५ हृताइहतमो वैकोसायनां शोकस्त ।।।।

२७ युताऽर्कभा ॥ १२ ॥ गायोज्याभ क्रवनाडिकायुतस्यात्भस्यर्क्षं विगतं नतोर्कजास्य
ऊ२ नाहीनयुते स्फुटं भवेत् ॥ १५ ॥ पिंडेयुक्तं तिथ्योलदाघमनु घु१४ स्वशेष पिंडेऽक्रण
विश्वं द्वोश्च शरादशार्कयमयोः पंचेंदवस्त्रीशयोः ॥ गोचंद्रादशवेदयोर्यमय
माः पंचांगयोस्युर्जिनाः षट्व स्योश्च नगेतु तह घटिकाः शक्रेचरवं पिंडजाः
॥ १६ ॥ वास्यतिथिर्द्वयाहेयात नाडीषु जायते भध्यौर विजपिंडफलाभ्यां संस्कृ
ताः स्पष्टतां याति ॥ १७ ॥ स्याभं केवतयो स्तिथि क्रवभयोर्योगोस्थिर्नाडि
कायुताव्यंगतं वद्वि निरघ्न तिथिना व्यस्तार्कजाः संस्कृताः । नाडीभिर्क्र
वभास्यचेन्न वियुतास्तद्धीनषष्ट्यान्विताः सैकं भं घटिका वियत्षड
धिका षष्ट्यू ६० निताव्येकभं ॥ १८ ॥ सूर्यभेंदुभयुतियुतिर्भवेत् ततघटीवि
वरभत्रनाडिकाः चेद्युभेत्य घटिकास्तदासकु १ योगकोस्य घटिकाः स्व
षड्६० च्युताः ॥ १९ ॥ चक्राहता सपा प मो रववाणाः ७२१५० मा साहताः
रवक्षितिरब्धिरामाः ०१११३४ ॥ भाघानयोः संयुतिरर्कयुग्मा भांधेर्युतासु २३

क्र गमेतमः स्यात् ॥ १० ॥ वेदघ्नगोहृद्वि मुक्तिधिष्ण्यं तिथ्यं लजोर्को ग्रह पूर्वकेः
स्यात् ॥ राकु नितः पर्वणि लमुजांशा मन्व त्मकाश्चेद्ग्रह संभवः स्यात् ॥ ११ ॥ पिं
डनाघ्नेत्तरी घ्नन युक्ताइना १२ स्वग पिंडाद्वि पिंजेक्रमात्व जिलाः ॥ व्यग्विनाद्वे
रविः स्यार्धयुक्ताभवेद्व्यन्न मिंदोर विछन्न काद्यु न्तवत् वित्र्यंशेषा १९४० पिंडना
घ्नलरस्य षष्ठ्योनाढ्याः स्वग २१ पिंडाद्वि पिंजत् ॥ गतो विंबं स्यात् लहदुर्वे प्रभास्या
त्रिघ्नं स्याक्षांशोनयुक्ताभिभानि ॥ २७ ॥ १३ ॥ वाराद्वि गेभरः कुगुणाः रववाणा
९१३७१५० पिंडेद्व्यं भेद्व्यमीशनाड्यः १२ ॥ ११ ॥ क्षेपाः क्रमेण प्रतिमास समाभ्रराहो
युगांकाः ९४ कलिका वियोज्याः ॥ १४ ॥ व्यब्धींद्राः शाकरहितास्ततो भवाप्ताः च
क्रा रव्यरयिहृतशेषकं तु हीनं चैत्राद्येः प्रथगमुतः सद्घ्ने चक्रा सिद्धाप्ताद्य
रफलाधिमासयुक्ते ॥ १५ ॥ २ ॥ रवत्रिघ्नं ३० गततिथिरहितं निरग्र चक्रागा

२४ शाब्दं पद्यागमुक्तो ग्रिधाब्द १९४ लब्धैः ॥१५॥ नाहर्युतमहर्गणो भवेत्तैर्वारः स्या
द्दरहलचक्रयुगणोद्धात् ॥१६॥ चक्रनिघ्नध्रुवोपेता स्वक्षेपाद्युगणोद्भवैः ॥
खेटैः ऊनाः स्युरिष्टाहः ब्ध्वर्धीद्राल्पः शकोयदि ॥१७॥ पूर्वप्रोक्तलाराः क्वचि
त्किमपि पञ्चकु धनुर्ज्येविनातेस्तेनैव महालिगवकुभद्दु संगे धिरोहति
च ॥ सिद्धांतोक्तमिहाखिलं तद्युक्तं तर्हि साधुनुज्ये मयात्तं गवेमि यिनास्तु ६
किं नयदहर्लघ्वरमत्तोव द्बुधीः ॥१८॥ नंदिग्राममहापरांत्त विषये शिष्याद्दि
गीतस्तुतिर्यो भूत्कौशिकवंशजः सकलसच्छास्त्रार्थवित्केशवः सूनुस्त
स्य युगेद्विपप्रभजनात्कृष्व्यावबोधं शकस्याल्पं वृत्त विचित्रमत्रकरणं चे
तद्गणेशोकरोत् ॥१९॥ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्स
रात्मजगणेशदैवज्ञविरचिते सिद्धांतरहस्ये ग्रहलाघवाख्ये पंचा २४

चैतद्गणेशोकरोत् ॥१६॥ इति श्रीसकलागमाचार्यश्रीकेशवसांवत्सरात्म
जगणेशदैवज्ञविरचिते सिद्धांतरहस्ये ग्रहलाघवाख्ये पाताधिकारः संपूर्णः ॥ श्री
गणेशाय नमः ॥ मासाः स्वार्धयुता स्तिथेर्दिनाघंताब्धेसोघटिकाख्यमाससंघाः
अंशाख्याः सहितं द्वयत्रयाभ्यां २।३ चक्रघ्नाक्षनवांगवर्गैः ५।९।३६ युक्तम् ॥१॥ खं
सप्ताष्टयमाख्य ०।७।८।२ चक्रनिघ्नानागां भोधि ४८ घटीयुतामर २७ शुद्धाः ॥ भ्यां धुर्ज द्वा ५
टिभिः २।११ त्रिनिघ्नमासैर्युक्ता भक्रुव्वकोभपूर्वकिः स्यात् ॥२॥ स्वर्गशरानव
२।५।९ चक्राहलादि निघ्नमासा व्रिलोद्दितलमासयुता घटीषु ॥ पिंडो भवेद्गुग
कुभिः स्वचरै १४।९ समेतस्तष्टोगजाब्धिभिरिदं भवतीह चक्रं ॥३॥ शिवदशावसु
षट्कान्य ब्धिनाब्धोब्धिभास्वेखगुणनगशरांकाशेशाद्दिग्दिङ्कृ वाष्टेरसगु
ण ॥ खमध्यक्ष्मादिदिग्ज्येयाहणं स्युर्द्वियुगरसगजांकाशेष्वरावेष्वतःस्वं ॥४॥ १।१।१।०
८।६।४।२।०।३।७।५।९।१०।११।१।१०।१०।९।८।६।३।०।२।४।६।८।९।१०।११। वेदघ्नेष्टतिथि